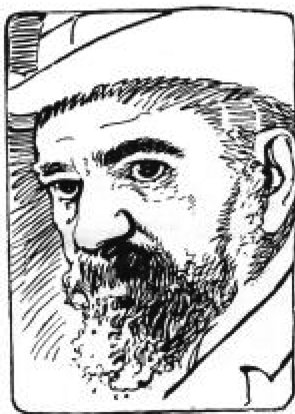
ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ
НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ
АНТОЛОГИЯ

ПРЕДГОВОР КЪМ „НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ“[1]

Преди шест години печатах на английски с помощта на един англичанин-поет, Хенри Берлайн, антология на българските народни песни — *„Сянката на Балкана“*, Лондон, 1904, — за която в Англия има безброй твърде благосклонни отзиви и за които у нас никой от никое кюше не се обади[2]. И ето че сега печатам на български антология от песни и стихотворения из една чужда поезия, за чието съществуване едва ли някой нашенец е чувал по-напред, както англичаните за нашата народна песен. Надявам се, че и на тая ми книга нашенците май няма да обърнат внимание; и не би ме зарадвало инак да бъдеше — че както казва Берлиоз: Il serait vraiment dèplorable que certaines oeuvres fussent admirèes par certaines gens[3]. Наистина, не малко странно е, че у нас може да се яви антология от творения на чужди поети, преди да има такива от наши[4]. Но въпрос е — голям въпрос! — дали е възможна една антология от творения на български поети: защото поети имаме малко, и още по-малко поезии, от които би могло да се стъкми антология за пред хора. Нашата поезия още не е добила нито характерна, нито своя физиономия. Тя още не е

достигнала пълнолетие на момък, който има физическо и нравствено право да калесва гости на сватбата си. А една антология е покана за сватба. И ето, понеже ни липсва своя сватба, аз ви калесвам на чужда. Много гости не ми са притрябвали, но такива, които знаят да сватбуват и против които дори и Берлиоз не би имал какво да каже.

Изобщо за поезията на Острова на Блажените аз печатам вече обширен очерк в двайсет и петия *„Сборник Мисъл“*[5], дето който се интересува, ще намери доста и за поезия, и за много други неща от живота на тоя блажен — но кой знае дали и честит народец. Имам готова за печат и друга книга с творения на поетите и писателите на Острова на Блажените[6], но печатам по-напред тая, само лирически песни и стихотворения. Печатам я по-напред, защото смятам лириката на един народ нещо като окото на човека, през което най-напред и най-добре се откроява неговата душа. Гледал съм от песните и стихотворенията на всякой поет да избера най-хубавите, смятайки, че в поезията най-хубавото е и най-характерно. От това общо правило твърде рядко отстъпах — само за такива неща, в които е застъпен пейзажния елемент, дето личи живописната външност на живота и природата на Острова на Блажените. Природата и външната пъстрота на живота аз смятам като фон на вътрешността и без нея нашето представление за тая поезия би било безцветно, безжизнено, би приличало на картина, изрязана от платното и окачена току-тъй — да се проветря на въздуха. Всички песни и стихотворения са избрани само от поети, чиито творения са печатани след 1883[7], подир новия културен вятър, който сега вее на Острова, и представляват последнята жетва на поезията. При избора съм се ползувал, между другото, и от две антологии: едната, за която е дума в биографийката на

Нено Вечер, другата — *„Подир мълчанието“*[8], една сбирка стихове само от шест поета, които в най-разнообразни форми, образи и настроения са обработили една тема, *мълчанието*; дори во всяко едно от тия стихотворения внимателния[9] читател ще намери преко да се говори за това и да се поменава веднаж или няколко пъти самата дума *мълчание*. Тези поети са: Стамен Росита, Чевдар Подрумче, Иво Доля, Бойко Раздяла, Тихо Чубра и Секул Скъта[10]. — Биографиите и характеристиките стъкмих повече от факти за пръв път от мене лично събирани, че готов и печатан материал за това почти няма. Тъй че тия биографии и характеристики на поетите се явяват нещо съвсем ново, неизвестно и за самите читатели на Острова. За тия биографии може някому да се зловиди, особено ако зад известни неща в тях се дири онова, което не е казано, а на казаното се преинача смисъла. Но аз съм стар вълк, навикнал на тъмна гора, и не ми прави впечатление. Ще отбележа най-накрай, че между песните и стихотворенията в тая антология има няколко, които съм печатал вече по-преди, но които по непредвидливост, свойствена на всички български поети, съм пропуснал на времето да отбележа, че не са мои, а преводи. Тук грешката е поправена и авторството възстановено.

Пенчо Славейков

P.S. На много места се срещат имена и неща, които изглеждат нашенски. За да се избягнат недоразумения, ще моля да се има пред очи принципа за превод на известни поетически творения, за което става дума в биографическата бележка на Видул Фингара.

---

[1] Предполага се, че отначало Славейков е възнамерявал да сложи като предговор на антологията

специално написания за тая цел голям очерк *„На Острова на блажените“* (публикуван след смъртта му по запазения ръкопис в сп. *„Златорог“*, 1921 г., а след това — в редактирания от Боян Пенев том *„Българска литература“* (книга втора) от Пенчо Славейков). Тия две публикации (еднакви по текст) са непълни — пропусната е частта, в която се говори против „царя на Острова на блажените“, като се визира и иронизира българският цар. Тая пропусната част е включена (по ръкописа от Б. Пеневия архив в архивния институт при БАН) в *„Избрани произведения“* от Пенчо Славейков, книга втора — Проза, 1955 г. — Изглежда, че като е изоставил тоя очерк и е поместил краткия „предговор“, Пенчо Славейков е имал пред вид съображения от практическо естество — да въведе по-пряко читателя в книгата, като говори вече не за „Острова“, а за характера и изворите на антологията; за самия „Остров“ той говори в бележките за поетите. ↑

[2] За разлика от някои други отбелязвания на книги в бележките в антологията, без такива книги да са излизали (в духа на литературната мистификация, с която си служи Славейков), тая антология на български народни песни наистина е излязла през 1904 г. в Лондон („The shade of the Balkans“) с уводна студия от Пенчо Славейков. Английският редактор на сборника, Хенри Бернард (посочен като Берлайн в предговора), идва неколкократно в България и е един от българистите (изследвачи и популяризатори на българската литература), наред с немеца Георг Адам и шведеца Алфред Йенсен, с които Славейков е в близки връзки. Бернард пише спомени за Славейков след смъртта му. ↑

[3] (Фр.) „Би било наистина за оплакване, ако от някои книги се възхищават известни хора.“ — Хектор Берлиоз (1803–1869 г.) известен френски композитор и музикален критик. ↑

[4] До 1910 г., когато излиза *„На острова на блажените“*, не са излизали антологии на българската поезия. Такава антология излиза под редакцията на Димчо Дебелянов и Димитър Подвързачов през 1910 г., като се подготвя в същото време и се явява на книжния пазар малко след Пенчо Славейковата антология. ↑

[5] Въпреки че Пенчо Славейков говори тук за „двайсет и петия *Сборник Мисъл*“ тия сборници са само два (и двата — от 1910 г.). С тях д-р Кръстев и неговият кръг се опитват да продължат спрялото през 1907 г. сп. *„Мисъл“*, но задълбочават още повече антиреалистичните тенденции на списанието и не намират обществена подкрепа. ↑

[6] Няма данни, нито запазени материали, от които да се вижда, че Славейков е подготвял втора книга за „Острова на блажените“. ↑

[7] Годината 1883, за която се говори като за начало на „нов културен вятър“ в живота на Острова, отговаря на възстановяването на Търновската конституция на 6 септември 1883 г., след политическата криза, последвала държавния преврат от 1881 г., извършен от Батенберг със суспендиране на елементарните демократични свободи. Като имали предвид буржоазно-демократичните страни на конституцията и се борели за обявените от нея права на организация, печат и пр., демократично настроените среди от онова време смятали за голямо събитие, „нов вятър“, нейното възстановяване. Същевременно Славейков говори за 1883 г., като има предвид и своята собствена биография: в края на 1883 г. той участвува в ученически бунт (стачка против реакционни учители в Пловдив) и наскоро след това преживява най-скръбното събитие в личния си живот — измръзването на пързалката, след което три години е тежко болен и цял живот ходи с патерица. Това негово разболяване според повечето данни е станало в началото на 1884 г., но

Славейков го свързва със страданията и неприятностите около стачката и затова се спира на 1883 г. С тая година той свързва — и в *„На Острова на блажените“*, и другаде — физическата криза и „духовната възмога“ в живота си (това свое лично страдание той счита за начало на по-дълбоките си размисли, които го довеждат до творческо обособяване). — В оригиналното издание се говори не за 1883, а за 1879 г.: „подир освобождението на Острова“: промяната е направена (както и на други места в антологията), за да бъде по-голяма алюзията, че става дума не за България, а за друга страна. ↑

[8] *„Подир мълчанието“* — преиначено название на споменатата, запазена в ръкопис Славейкова сбирка *„Преди мълчанието“*. ↑

[9] Членуването на определението към подлога с кратък член, останалите различия при членуването и други случаи на остарял правопис са според изданието от 1958 г. Бел.кор.ел.изд. ↑

[10] Сбирката *„Преди мълчанието“* не е свързана с изброените имена на поети от *„Острова на блажените“* — при нейното писане Славейков още не е дошъл до идеята да припише стихотворенията си като такива на поети от въображаем остров. ↑

БОРЕ ВИХОР

БОРЕ ВИХОР[1]

Най-видният от патриотите-поети на Острова на Блажените през деветнайсетия век е роден на 17 април 1827 в Артаня[2]. Баща му, за когото в родът на поета съществуват тъмни спомени, е бил безпокоен скитник, спрял в Артаня с намерение там да си остане, женил се за някаква си открадната робиня, хубавица, родом от остров Хиос — добил от нея две деца и бозна къде изчезнал пак безследно. Вярва се, че са го убили ония, от които той откраднал робинята. Това твърдо се вярва, макар че в един стар регистър — нещо подобно на градска кондика — аз намерих следнята бележка, написана с вето кармъзено мастило: „Да се знае кога се удави Ветко Вихор на 13 травен[3], излязъл за риба на морето. И не се видя вече. Тогава беше и небопотъмнение и буря и твърде страшно.“ Синът, круша от корена на баща си[4], е същия темперамент — същия безпокойник — също изчезнал, но не тъй безследно. Той и днес живее в паметта на хората со своите песни и подвизи. Боре Вихор е от ония гарибалдийци, десет, които паднаха в плен при първата атака на Рим и които, макар ранени, след два дни обесиха без съд[5]. Двайсет години след освобождението на Рим синът на поета и бореца, виден съвременен политически деец, пренася костите му в Артаня, дето те почиват днес, може би най-после успокоени.

Живота на поета, неговата действителност, твърде малко се знае. Но легендите за тая действителност са безчет, както за всякой херой на живота. Така например, разказва се, че той бил дивен песнопоец, едва ли не нововремен Орфей, в чийто глас се заслушвали и дърво и камък. Види се, на Острова тогава не ще е имало хора да слушат! На двайсетгодишна възраст е бил за пръв път затворен като главатар на заговор против княз Селвини[6], потисника-управител на Острова, но след три години (1850) помилван. Няколко дни след излизане из затвора той забива кама в гърдите на тоз, който го помилва, но бе така немилостив към народа си — и тъй вярно улучва тъкмо сърцето му, че енергичния тиран издъхва на мястото си. И макар че това става в центра на града, в най-многолюдната улица, Вихор успява да избяга. И става воевода на чета, която години наред задава страх и трепет на враговете, поддържана от населението. На 14 май 1854 него издебват от засада, когато е бил отделен от другарите си, при планинското село Скемле, съдят го и осъждат на смърт, но смъртната присъда, за чудо, бива заменена с вечен затвор в окови. Но и от тоя затвор поета-въстаник успява, неизвестно по какъв начин, да избяга — праща дома си вест от Сицилия[7]. Там бореца за свободата на родния си край се запознава с гарибалдийците и умира за свободата на Италия. — От Боре Вихор са останали само тия песни, които съм се опитал да преведа тук в размера и тона на оригинала. Лични патемии и съдбата на неговите другари са темите на тия песни. В тях бореца пей за подвизите на загиналите за живота на други, които не бог знай с какво са заслужили тоя живот, и жъртвите на борците за него. Но хероя не е философ да му мисли, а върши своя подвиг, често за безсмислици. „Ако би му мислил, не би бил херой: живял би да умре — не умрял да живей!“ Тъй пее сам поета в

една недовършена песен. Положително не се знае дали тия песни — и петте — са наистина негови или от някой друг неизвестен поет. Вихор е от ония поети, които рядко са творили и не са придавали значение на творенията си, нито са ги скрепяли с името си. Но хората имат потребност да приковават безименните неща на кръста на известни имена. И наистина, в първата половина на деветнайсето столетие на Острова на Блажените не се знае да е живял и пял друг поет, комуто, по дух и форма, би могли да се припишат тия песни.

През 1896 на бореца-поет дигнаха величествен бронзов паметник сред Артаня — на големия площад на свободата. На тоя площад всяка пролет, на 11 май[8], стават шумни народни тържества и помен за борците, загинали за благото на родния край.

---

[1] В тоя образ Пенчо Славейков представя поета герой, борец за свободата на своя народ, като има пред вид патриотичните и свободолюбиви мотиви в своето творчество; едновременно с това в образа на Боре Вихор са дадени чертите из живота и творческата насока на Петко Славейков и особено много — на Христо Ботев: като него, Вихор е „воевода на чета“ и умира приблизително на Ботевата възраст, а в самите стихотворения, приписани на Вихор, са използувани мотиви из Ботевата поезия. — Името е съставено така, че да напомня за борческия характер на тоя поет. В очерка Славейков на няколко пъти говори за Вихор като за „борец“. Боре — от сборника на братя Миладинови (с лека промяна, от Боро); Вихор — вариация на думата „вихър“ — с оглед на характеристиката на поета. ↑

[2] Въпреки споменаването в предговора, че „всички песни и стихотворения (в антологията) са избрани само от поети, чиито творения са печатани след

1883 г.“ (в оригиналното издание — „след 1879 г.“), като се има предвид новата българска литература — след Освобождението и главно през време на писателския живот на самия Пенчо Славейков, — Боре Вихор подобно на Видул Фингар и др. прави изключение: неговият живот и творчество са отнесени към българския доосвобожденски период. Датата на раждането на Боре Вихор, 17 април 1827 г., съвпада с датата на раждането на Петко Славейков, с разлика само в месеца — 17 ноември 1827 г.; с образуването на името на родния град на Вихор, Артаня, от обратното прочитане на Янтра, Пенчо Славейков насочва читателя към Търново, роден град на Петко Славейков; тъй като Артаня е главен град на „Острова“, има се пред вид и София. ↑

[3] Травен (тревен) е старобългарско название на месец май — старите българи са имали свои имена на месеците. Според Раковски тия имена са: януари — *просиньц*, февруари — *сечьн*, март — *сухий*, април — *резен*, май — *травьн*, юни — *изок*, юли — *чьрвьн*, август — *зарев*, септември — *руен*, октомври — *листопад*, ноември — *грудьн*, декември — *студьний*. ↑

[4] В очерка си „Олаф ван Гелдерн“ (в кн. 1, 1903 г. на сп. „Мисъл“) същото сравнение: „Но крушката беше паднала и тъй под крушата.“ Като нарича Боре Вихор „круша от корена на баща си“, Пенчо Славейков говори вече за себе си, подемайки своята мисъл, че продължава делото на своя баща: тая мисъл той изразява многократно (срв. например стихотворението *„Баща ми в мен“* в цикъла на Иво Доля). ↑

[5] Не случайно Петко Славейков свързва борбата на нашия народ (дадена в антологията в иносказателна форма) за национално освобождение с борбата на Гарибалди за освобождението на Италия от чуждо иго; борците у нас против турското робство се вдъхновяват от примера на гарибалдийците, някои и пряко участвуват в техните редове. Връзката тук е още по-

голяма (в очерка за Боре Вихор), доколкото се визира Ботев, тъй като подобен на Ботевия подвиг е тоя на гарибалдиеца-поет Карло Пизакани, също така слязъл на брега на родината си с кораб и загинал заедно с дружината си в битката с поробителя. — За гарибалдийското движение и участието в него на българи Пенчо Славейков говори неколкократно и в „Кървава песен“. ↑

[6] Едно от обичайните и съзнателни смешения на имена и хора от различни периоди. Независимо от това, че животът на Боре Вихор е посочен за предосвобожденската епоха, в княз Селвини „потисника управител на Острова“ очевидно се визира Стефан Стамболов; като Селвини, и той е убит от борците против режима му (недълго след като пада от власт). Селвини — италианско име, идващо по асоциация от примесването в очерка на факти из италианската история. ↑

[7] Боре Вихор избягва в Сицилия: там е огнището на движението на Гарибалди. В *„Кървава песен“* Стойко Ръж също — след Белград — е и „во Сицилия, където с Гарибалди — в три боя се е бил“. Като Боре Вихор и героят на *„Кървава песен“* Младен Загореца е при Гарибалди, като и тоя български въстаник участвува в боевете пред Рим: „Било му писано в чужбина да загине — на Гарибалдия во битката при Рим“ (Боре Вихор е един от гарибалдийците „при първата атака на Рим“). ↑

[8] 11 май — по стар стил 24 май, денят на славянската писменост. ↑

В КУЛАТА КРАЙ МОРЕТО[1]

Прозореца гледа в морето далеко.
Настръхнал Олимп се тъмнее напреко —
очите го гледат, сърцето мечтай
за тъмните дебри на родния край.

Сърцето мечтае и нещо все чака…
Отнейде се счуй песента на моряка —
и емват я с ромон таинствен вълни
и носят я бодри насам към стени.

Но тъмно пред тях се изпречват стените,
и сблъскани в тях и на пръски разбити,
назад те изчезват нанякъде пак…
И чезне душата в тъмничния мрак.

---

[1] Написано под влиянието на Пушкиновото стихотворение *„Затворник“*, което П. Славейков превежда в сп. *„Мисъл“*, кн. 3, 1893 г. Приел е не само размера на *„Затворник“*, а и отделни образи, с прозореца, през който се вижда жадуваният простор, с жаждата за свобода, но с песимистичен край в разлика от Пушкиновия. Славейков превежда и други стихотворения от Пушкин (*„Зимна вечер“*, *„Ехо“*, *„Кавказ“*и др.) и пише студии за него, в които изразява преклонението си пред великия руски поет.

В запазения Пенчо Славейков екземпляр на *„На Острова на блажените“* той е написал на бялото поле срещу заглавието на *„В кулата край морето“*: „Канли куле“. Така ние узнаваме прекия обект на

стихотворението — турския затвор *„Йеди куле“* (*„Седемте кули“*, т.е. затвор със седем кули по обграждащите го стени) в Солун, наричан *„Канли куле“* („кървава кула“) заради убийствения му режим и екзекутирането в него на мнозина осъдени борци за свобода. През самото време на Славейков, преди Балканската война, когато Солун е още под турска власт, там лежат мнозина българи, осъдени за участието си в борбата против тая власт в Македония, и поетът е под впечатлението на разговорите за техните страдания и жажда за свобода. Това указание на автора — че става дума за Канли куле — обяснява и някои подробности в стихотворението: това, че прозорецът гледа „в морето далеко“ (затворът не е пряко на брега, но от него се вижда морето), и с поеманата от вълните „песен на моряка“, както и това, че се говори за Олимп, който „се тъмнее напреко“. ↑

САМОУБИЕЦ[1]

„Що е туй? Убийство пак?“
Слисана стои тълпата —
непознат левент юнак
повален е на земята.

В смъртни мъки се гърчей
и превива мъжко тело,
и широка рана зей
насред кървавото чело.

Чували го бяха те,
но не знаеха юнака…
Мигом вест се разлете,
дето никой я не чака.

И не някой враг, а брат
брата на врага предаде.
Но се младий горд юнак
жив в ръцете им не даде.

И когато обграден
се видя от сган войскари,
дигна той ръка: „Не мен,
само моя труп!“ И свари

револвера в пазва скрит,
грабнал, да насочи в чело —
трясна гръм — и с лоб пробит

възнак грохна мъртво тело.

Чуй! Со шепот едва чут
слисана тълпата спори…
Някой казва: „Той е луд!“
„Свят е!“ — други отговори.

---

[1] Самоубиецът е Ангел Кънчев, който по начина, описан в стихотворението — през март 1872 г., когато се опитва да се качи на параход на пристанището в Русе, за да се прехвърли при емигрантите в Румъния, — е обграден от турската полиция и се самоубива. — В запазена черновка стихотворението е датирано: „1889 (?)“. ↑

БАЧО КИРО[1]

Тоз ден обесиха Бача ви Кира —
вече забравих коя бе година —
другите, с него що бяха, стотина,
се отърваха. Ех, то се разбира!

Този не ял и дори не мирисал
лук; а пък оня ахмак се преструва;
трети се кръсти: „Та кой би уйдисал
на хаймани по умът! Да бунтува?

Против кого? За какво? И защо ли?
Царя ни благ е, аллах да го чува!
Вече престанаха сълзи, неволи
и кръвнините, откак той царува…“

Ето пък онзи там скута целува
на едно мурго ефенди надуто:
„Аго, аллах да ти дните съчува:
мене ме хайти подлъгаха люто.“

Бачо ви Киро стои и ги гледа
и му се в сълзи сърцето облива:
„Боже прости, за такива говеда
исках свобода и аз… за такива…“

И, недорекъл, напред се изстъпи —
воля е, чужда я воля не спира:
„Ето, живота за други е скъпи —
той е омразен за Бача ви Кира!

Всички, що видите тука пред вази,
те са невинни — и тия в затвора…
Аз съм виновен, един само ази —

че съм говедата смятал за хора.

Аз съм виновен! И с Бача си Кира
щото ви скимне такова правете —
духом свободний свободно умира,
а си не връзва с живота ръцете!“

И покачен бе за свойта измама
той на бесилката… ех, сиромаха! —
И отстрани му разбойници двама:
както Исуса когато разпнаха.

---

[1] Бачо Киро Петров, народен учител, един от водачите на въстаниците през април-май 1876 г. в Търновския революционен окръг, е заловен от турските власти след разгрома на четата в Дряновския манастир. В пълно противоречие с текста на стихотворението той се държи самоотвержено пред съда, както и при изпълнението на смъртната му присъда. Тук Славейков се е поддал на презрителното нитчеанско отношение към хората от народната маса — думата „говеда“, вложена изкуствено в устата на Бачо Киро, отговаря на нитчеанското определение на съдбата на народа: „скот да бъде, скотове да въди“ в поемата на Славейков *„Сянката на свръхчовека“*; Мъдрителят, изразител на такива настроения в *„Кървава песен“*, също си служи с израза „говеда“. Правилно и възторжено отношение към подвига на Бачо Киро Славейков изразява в стихотворението си *„Поет“* в *„Епически песни“*. ↑

СТО ДВАДЕСЕТ ДУШИ[1]

Сто двадесет души те бяха на брой.
И паднаха всички при първия бой!
Со залп ги посрещна на родния бряг
в засада отрано приготвений враг.
Умряха те всички за родния край…
Къде им е гроба днес никой не знай —
днес никой не знай!

И тъмна мълва се мълви зарад тях,
аз чувах я още дете като бях,
че тука извел ги млад дивен юнак.
Над робска земя се свободен байрак
развял. И зачул се високо гласа
на младий войвода, далеч в небеса —
далеч в небеса!

„Свобода в гори и поля прогърмя!
И в бащина свидна и свята земя
въстанал е вече гнетений народ!
Възкръсна за нов и свободен живот!
Ний идеме помощ на теб да дадем!
Ний дойдохме тука за теб да умрем —
за теб да умрем!“

На техния възклик бе залпа ответ.
Изпълниха своя свещени завет
и воля и клетва изпълниха те.
То време се мина и ново дойде —
свобòдата грее над родния край…
Но гроба юнашки днес никой не знай,

днес никой не знай!

---

[1] Темата за воеводата, предводител на чета въстаници, е подемана и по-рано от Славейков — още в поемата му *„Въстаник“* (сп. *„Мисъл“*, кн. 6–7, 1892 г.), — в нея се казва: „яви се в нашето село — с войвода ясен на чело — бунтовна чета“. Единият от двамата главни герои на *„Кървава песен“* е Войводата. — В *„Сто двадесет души“* се чувствува влиянието на италианския поет Луиджи Меркантини (1821–1872 г.), който в поемата си „Жътварката от Сапри“ възпява подвига на италианския двойник на Ботев — Карло Пизакани. На Славейковия израз *„Сто двадесет души те бяха на брой“* отговарят началото и краят в *„Жътварката от Сапри“* „Триста души те бяха…“ След разговора си с жътварката, която ги приветства, всички четници на Пизакани, заедно с него, също падат с тоя свой „първи бой“… Не само Пизакани, а и самият Меркантини е един от „гарибалдийските поети“, за които се намеква в очерка за Боре Вихор.

Повикът „Ний дойдохме тука за теб да умрем“ отговаря на думите на войводата във *„Въстаник“*: „Във наший роден край свещен — ний дойдохме изпод ярем — вековен да го отървем — да победим или умрем!“

Основният мотив на стихотворението иде от подвига на Ботев и дружината му, с изменения, плод на влиянието на Меркантини (загиването още на брега). Броят на въстаниците не отговаря на тоя от Ботевата чета — и е наложен от нуждите на стихотворния ритъм и размер. ↑

МАРШ[1]

Напред! И все напред! Към подвизи и слава!
На робство и на гнет последний ден настава!
И слънцето изгре — свободни да ни грей!
Той, който в бой умре, в смъртта ще оживей!

Напред! И все напред! Да няма пръв и сетен!
Сплотени в строен ред към идеал заветен,
към който е лице обърнал цял народ —
и всякое сърце жаднеящо живот!

Напред! И все напред! Реки от кръв пред нази
и трупове без чет, — ний тях щем ги прегази!
И на желаний бряг ще минеме отвъд —
над петвековний враг ний носим божий съд!

Напред! И все напред! Десница да не слабне!
Юнашки е завет — победата ще грабне,
когото обичта на подвиг вдъхнови
со мечът на смъртта живот да обнови!

Напред! И все напред! Към подвизи и слава!

В сърцата най-напред свободата изгрява!
В сърцата тя изгре — делата да огрей!
Тоз, който в бой умре, той вечно ще живей!

---

[1] Изцяло включено в *„Кървава песен“* (песен четвърта) — пред събраните въстаници, начело с яхналия „зеленият си ат арабски“ Войвода, „ей млад певец издигна си гласа — подзе дружината — и гръмна в небеса“, със същия текст. Повикът „Напред и все напред“ е подеман многократно в *„Кървава песен“* — на стр. 196, 218, 233, 247, 253, 292, 306… (изданието от 1943–44 г.). „Реки от кръв“ отговаря на „реки от кърви“ в „Кървава песен“ (стр. 292). С израза „петвековний враг“ ясно се посочва, че става дума за борбата против турското робство.

В това стихотворение Славейков — в желанието си да покаже подемането на Ботевите мотиви като страна на своето творчество (мотиви, каквито у него търси д-р Кръстев със специална статия), съзнателно използва образи от Ботевата поезия — със съвсем близки до Ботевите свои стихове: „Тоз, който в бой умре, той вечно ще живей!“ Ботевия стих „Тоз, който падне в бой за свобода — той не умира“ Пенчо Славейков използва и като мото на стихотворението си „*Ранен юнак*. Вариант“ (сп. *„Мисъл“*, кн. 8–9, 1899 г., с подпис Сл. П. Петков, вариация на истинското му цяло име — Пенчо Петков Славейков). В това стихотворение, като в Ботевата балада *„Хаджи Димитър“*, юнакът лежи смъртно ранен в Балкана, над него се е свела самовила — с явно повлияни от Ботев стихове: „Щом месецът изгрей на модрий свод небесен — Балканът щом запей хайдушката си песен…“ И тук — като в *„Марш“* — идеята за безсмъртието на бореца за народна свобода:

Не всяка рожба е за тая чест избрана —
подир световна смърт в света да оживей
във гордите сърца на свойте живи братя
и да ги вдъхнови за подвизи в борбата!

Тоя мотив — за юнака, който лежи ранен в Балкана, и за безсмъртието му — е разработен и в *„Пролога“* на *„Кървава песен“*. ↑

ВИДУЛ ФИНГАР

ВИДУЛ ФИНГАР[1]

Фингар е една от най-оригиналните личности между поетите на Острова. Оригинален е не толкова като поет, а като човек на живота, обществен деец, оратор и публицист — дългогодишен редактор на *Преврат*[2], Фингар е един от ония редки хора, които се осмеляват да говорят каквото мислят и чувствуват и, главно, както го мислят и чувствуват. Последното е много по-голяма рядкост и резултат на по-голямо съзнание, отколкото се изисква за първото. С първото се дава дан на задълженията на всеки обществен деец — со второто се изпълнява дълг пред собствената съвест. Че с него се подчертава уважението към истината, която може да бъде не рядко во вреда на делото, на което служи тая истина. „Аз съм борец за истината и малко ща да знам кому служи и кому ще послужи тя!“ — се провиква той в една от своите знаменити статии за сената: „Вие може би искате истини, които понасят томува или ономува — това не е моя работа. Старото изречение, че за всяка истина тряба магаре, на което тя да може да влезе в Иерусалим, е едно старо изречение и нищо повече. Едно време негли ще са били нужни магарета за известни истини или истини за известни магарета! Сега истината не се нуждае ни от едните, ни от другите; истината се нуждае от хора, които не се боят да я казват и да се борят за нея — за самата истина — и както те сами я чувствуват, а не както тя е зарегистрирана в еди-кой си кодекс. Аз, живия човек, съм по-ценен кодекс от

мъртвите книги; и искам насреща си жив човек, с неговата истина да се боря, а не с книжен червей.“ От такива думи мирише май на анархизъм. Утре от други думи ще вей друго, съвсем противоположно; вдругиден трето и т.н. Явлението е друго, впечатлението друго, мисълта и тя друга. Че това на какво прилича? — ще запита не един. Това е да бъдеш искрен към истината. Интереса на тогова или оногова не е интереса на истината — а само интерес на тогова и оногова. Ако Фингар би бил държавник, и аз ще го обвиня. Държавника е система, мислителя метода, дееца чувство. Особено — ако той е с темперамент на поет, на барометър, на глашатай, а не регулятор. Такива хора не са верни съпрузи на една идея — и казват си това, защото са искрени — и защото знаят много добре колко верни са ония, които проглушават хорските уши за верност, а скрито изменяват и на идеи, и на съпруги. „Аз не съм записан в списъците на никоя партия, но гласувам, защото — не само защото ме има в избирателния списък, но е записано в разума ми на свободен гражданин като дълг и воля, а не предписания от закона. И запрещавам на синът си да вряка по улиците, преди да има квитанция от бирника и избирателна карта в ръка. Преди тестото да е втасало, от него месят хляб само слабоумните. Студенти и социалиствуващи дечурлига! Добийте пълнолетие в главите, самостоятелност в джеба и волята — и не посягайте дотогаз на самостоятелността и волята на ония, които ги имат по право и — избирателна карта!“ Това е откъслек от една статия в *Преврат* по повод манифестациите против главореза Стефа[3]. В друг номер на същия журнал пак той пише: „Какви сте вие граждани, които оставяте правата ви да висят на клечка? Иде време и аз да кажа: «Младежта ще умие лицето ни! Нейното безумие ще ни докара умът. Те

тряба да родят, които са го родили. Или вие ще кажете като Христа според новия превод на евангелието: „Истина, истина ви казвам, малко ме е еня!“„“ И още веднаж, след година: „Камбаните бият. Носят мъртвец към гроба. Кой? Какъв? — Онзи, който беше жив, когато воювахме за свободата на родния край — онзи, който умре, когато я извоювахме, и се въвоня в ръцете на сганта: борческия, творческия дух! По-скоро го заравяйте, за да може да оживей в нас надеждата — че той някога ще възкръсне. Да живей младежта, в душите на която той ще възкръсне!“ Днес: „Да живей народа!“ Утре: „Трепете тая сган от нищожници!“ Днес: „Аз се гордея, че съм гражданин на тая страна!“ Утре: „Слабоумници! Безволни твари! Благословен да бъде онзи, който посегне и с ръката на яката си воля ви свие юздите — да ви вкара в пътя. Но, ще кажете, той е крив път. И то е верно. А де вашия, правия? По-добре е да вървите по крив, отколкото по никакъв. Но — ще пропаднете? Че каква от непропадането ви? В джендема, безволно, непотребно племе!“ Неговото чувство е с твърде голям регистър и мисълта му играй на него най-разнообразни мелодии, най-тихи и най-бурни, отчаени. На 26 май 1883[4] редакцията на *Преврат* биде блокирана от улична сган, възбудена и подбудена с вонлива ракия в домът на самия министър-председател Стефа, разбива врати и прозорци, хваща за яката Фингара, измъква го на улицата и го притъпква под тежките си крака… Никого другиго не закачат от редакцията, макар, случайно, всички да са били там. Само на Войдана[5] един чомагаш опва ухото, не толкова деликатно, и извиква: „Глас народен — глас божий!“ Именно това изречение е било заглавието на статията от Фингар во вчерашния брой на *Преврат*, в която статия се е предупреждавал тиранина от гласът на народа… Но гласът на народа действително се чул на

другия ден. Погребението е било нещо нечувано — знамена на разни дружества безчет, речи безброй, викове безкрай. И най-накрая полиция и войска. И сетне кръв. И още по-сетне, на другата сутрина, 18 май[6], тиранина биде натирен от власт. Известен е края му: съсичат го като псе, сред улицата. Глас народен — воля божия — отмъщение безчовечно! И защо смъкнаха тиранина? За да тиранят други. Да се изпълни казаното от пророка: „Навреме си иди. Дай възможност и други да си покажат злата воля, и оправдай себе си чрез тях.“

Ще минат години и всичко ще се забрави. Живота ще се утеши с историята — там… ще се отбележи кой е прав, кой крив. Т.е. живата истина ще стане уталожена книжна лъжа. Съчинението ще се съкрати до съдържанието си, до най-неинтересното нещо в едно съчинение. И онова, което на времето си не е имало никакво или почти никакво значение, ще възкръсне за живот: не бозна какъв, но все пак живот. От нещата, които ще възкръснат, след смъртта на твореца им, са и съчиненията на Фингара, от тях на първо място стихотворенията му, сбрани в една малка книжка и печатани в 1893, десет години след смъртта му. Преди това са сбрани и издадени два тома негови фейлетони и политически хроники. Онова, което беше тъй навреме в живота, се показа лишно след смъртта; и обратно — на стиховете му, лишните в живота, смъртта повиши курса им: сега те се четат и пречитат, а много знаят и наизуст. Само четири от тях аз намерих за възможно да преведа, и то четвъртото с променено (побългарено) име *На Шипка*, в което се оплаква паметта на загиналите борци за свобода. Побългарих само заглавието, за да помогна с това на читателя по-лесно да проумее и почувствува текста, доведен така по-близо до оплакваните борци и тяхната следсмъртна съдба, буквално същата съдба на нашите от никого неоплаквани борци, заспали вечен сън

в черната земя и памет на хората. Патриотически стихотворения, а понякога и не само те, не могат да се проумеят инак от чужди читатели, освен ако чрез нещо външно не се поставят близо до чувството на чуждите четци, чрез свойствени тям асоциации. За другите три песни това не бе нужно, тъй като са на по-общи теми, по-разбрани за всякакъв четец. *При гроба на убития другар* се отнася за Ракита, талантлив поет и фейлетонист, чийто живот покоси мерзка партизанска разправа, пак на основа на „глас народен — глас божий“. Естетическа оценка на песните на Фингар не е правена; за такива няма какво да бележа и аз. Нека тях ги цени непосредствено чувството на читателя. Ще упомена само, че те се отличават от обикновените патриотически песни по простотата на израза и по основния си елегичен тон.

Особено много песни от Фингара има по тъй наречените народни песнопойки, които на Острова и до днес са най-обични книги на войниците и простолюдието. Любопитно е, че в тия песнопойки — 114 на брой, не смятайки препечатваните — няма песни ни от един съвременен поет. Да би съдил човек по тях, ще дойде до истината, че *народа* на Острова на блажените умствено и душевно и до днес седи, все още по турски, на оная черга, на която е седял в дните на робството, и че той живее во факти и представления отдавна вече нямащи нищо общо с днешния свободен живот. Любопитно ще е да се познае причината на това и да се види защо, когато днешните поети на Острова се катерят по планините на културата, там долу народа (а с него и 9/10 от интелигенцията му) живее с песните на старите певци и пей все още: „Тих бял Дунав“ и „Пиле Иваниче, сиво гургуличе“[7].

[1] Видул Фингар. — Образ на писател-общественик, който, особено чрез участието си в печата, излиза на политическата арена. В противоречията, показани в живота му, се прави намек за противоречията в самото участие на Пенчо Славейков в политиката (в очерка е даден израз и на негови реакционни схващания — за социализма и пр.). Имат се пред вид очевидно и черти на писатели с проявена обществена дейност, като Петко Славейков, Алеко Константинов (въпреки че за него се говори и отделно в очерка, под името Ракита), Христо Белчев и др. Като Ал. Константинов и Хр. Белчев, и Фингар загива от ръцете на убийци. — Видул — от мъжките имена, Фингар — от презимената у Братя Миладинови. Докато Видул е българско народно име, Фингар е от чужд произход. ↑

[2] „Преврат“ — намек за превратите (1881, 1886 г.) и изобщо бурните политически събития, характеризиращи живота на княжеството след Освобождението. ↑

[3] „Главореза Стефа“ — Стефан Стамболов. По-нататък в очерка е посочено, че е бил министър-председател и че е бил „натирен от властта“, като се използва и популярното прозвище, дадено му от народа — „тиранина“. ↑

[4] Режимът на Стамболов е от 1887 до 1894 г., но тук е отнесен в по-ранно време, за да свърши в 1883 г. — съгласно приетата от Славейков идея за значението на тая година като преломна (вж. бележката за *„Предговора“*). ↑

[5] В оригиналното издание за Войдан се говори и в началото на очерка за Фингар: „Другар на Войдан и негов сътрудник в *“Преврат»*“. В първоначалния план на антологията се е предвиждал още един поет, Боне Войдан, който при окончателното ѝ оформяне е отпаднал. С оглед на отпадането на Войдан от антологията Славейков в своя екземпляр е махнал

цитирания израз за него в началото на поемата, но тук го е оставил. ↑

[6] На 18 май 1894 г. Стамболов пада от власт. Тук е променена само годината — 1883 г. Трябва да се сметне за недоглеждане това, че за убийството на Фингар е посочена датата 28 май 1883 г. — за това убийство се казва, че е още през режима на Стефа (Стамболов) и че „на другата сутрина“ след погребението на Фингар, на 18 май, „тиранинът“ пада. Ясно е, че първата дата, на Фингаровото убийство, в системата на приетите в очерка дати, трябва да бъде 16 май 1883 г. ↑

[7] „Тих бял Дунав“ — Вазовото стихотворение *„Радецки“*, извънредно популярно като песен. Със слагането му наред с шлагерната песен *„Пиле Иваниче“* Славейков дава израз на отрицателното си отношение към народния поет. Това е една от многобройните литературни закачки в антологията. ↑

МИНАЛИТЕ[1]

Те почиват в хладний гроб зарити.
О, те бяха от нас по-честити —
в дни на смърт еднички живи бяха,
и държаха
факела пламтящи на света.
Техний спомен слави младежта.

Ще ли падне съща чест на нази?
Нашта памет ще ли се запази
в бъдащето?… Ние уж живеем —
пием, пеем!
Мъртво сърце в живи гърди бий!
За какво ли сме в живота ний?

Ние носим в себе си мъртвило;
наший дух не факел е — кандило,
не пламти, а немощно мъждее,
път ни грее —
през живота пътя на смъртта…
С нас за нас умре ще паметта!

---

[1] *„Юбилеен сборник по случай 50-годишнината на българската журналистика“*, 1894 г. със заглавие „Те“ и с обозначение на местонаписването — Липиска. — Написано с оглед на съдържанието на сборника, посветен в значителна част на дейците, заслужили за просветата на българския народ — Кирил и Методий, Климент, борците за черковна свобода и пр. Широко разпространена е в онова време темата за

противоположността на някогашните борби за просвета и свобода и настаналото „мъртвило“, като израз на недоволството на писателите от обуржоазяването на живота, стремежа да се притъпят идеалите.

В първоначалния текст — по-важна разлика: втора строфа, 5 и 6 стих —

Благи думи леем из уста
и душим гласът на съвестта.

НАД НЕГО ДЕН ИЗГРЯВА[1]

Не говорете ми, че моя роден край
е беден, минало че няма славно.
Това го всякой знай
и знае го отдавно.

Той няма минало — той няма гроб на дни,
не се гордей с останки и руини,
прославени с войни
и пустоши години.

Дела и подвизи и лаврови венци —
летописи за тях не са открити
и славата певци
за песни не възхити.

И тъмен само ек от някогашни дни,
като от буря глъхнала, се чува…
На нови съдбини
тук вихъра върлува!

И тоя вихър горд остави въздух чист,
вред от поля мъртвилото премахнал.
В горите няма лист
от спомена увяхнал.

Над моя роден край са ранните зори,
копнеж и трепет за което иде
деня да озари —
живот в деня да види.

И нека гордите от нявгашен живот
към него свъсено да мръщят вежди —
на бъднини възход
откърмен во надежди,

аз виждам вече как от висините грей…
Живеят те в смъртта на прежна слава:
пред тях се нощ тъмней —
над него ден изгрява!

---

[1] Написано по повод на изказвания, че българският народ е малък и без минало. ↑

ПРИ ГРОБА НА УБИТИЯ ДРУГАР[1]

Венци ще кичат твоя тъмен гроб
и не един с въздишка ще си спомни
другаря в цветни младини загинал —
и не един ще прокълне ръката,
що покоси живота на поета.

Той бе един от малкото, призвани
това, което иде, да възпеят,
един от тез малцина, що милеят
за труженика благ, не видял ден,
в беди не свикнал още да се брани —
при светлина за тъмна чест роден.

Ту весели, ту скръбно вдъхновени
слова за обич и за злоба честна —
с тях съвестта на гузните той стресна.
Но той изкупна жертва бе избран!
Разбит лежи съсъда драгоценни,
на земний прах елея свят разлян.

Венци ще кичат твоя тъмен гроб.
И не един с въздишка ще си спомни
другаря в цветни младини загинал, —
и не един ще прокълне ръката,
що покоси живота на поета.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 5–6, 1897 г., със заглавие *„Алеко Константинову“* и посвещение: „За негова свята другарска памят“. — Славейков е бил близък приятел на

Алеко Константинов, заедно с него през 1889–90 г. превежда поемата *„Демон“* от Лермонтов, а след убийството на Константинов пише за него голяма студия и редактира съчиненията му. Това убийство е предизвикало голяма обществена реакция; *„Мисъл“* посвещава на убития писател цяла книжка, вкл. стихотворението на Славейков. В самия очерк за Фингар е казано, че *„При гроба на убития другар“* се отнася за Ракита, „талантлив поет и фейлетонист“; известно е, че Константинов е автор и на много стихотворения, наред със своите фейлетони и пътеписи. Славейков е изявявал в стихове протеста си против политическите убийства и при други поводи — като в стихотворението си *„Гробът на застреляните“* — по повод на осъждането „по бързата процедура“ и застрелването на офицерите-русофили на 19 февруари 1887 г. (стихотворението е написано през 1889 г., както установява проф. Велчо Велчев при публикацията му в *„Литературен фронт“* от 27 юни 1957 г.).

В сп. *„Мисъл“* — втората строфа:

Той бе един от малкото, призвани
неволята народна да възпеят,
един от тез малцина, що милеят
за бедний брат, свободен, но злочест,
в беди несвикнал още да се брани
и сякаше проклет за тъмна чест.

В същата книжка на *„Мисъл“* са поместени стихотворения с подобно съдържание от Кирил Христов — *„На смъртта на Алеко Константинов“*, и Иван Ст. Андрейчин — *„Щастливец“* („Алеку Константинову“), статия от д-р Кръстев — *„Пред кървавия труп на Алека“*, некролог от името на редакцията и др. ↑

НА ШИПКА[1]

От своя горд полет в небото устремени,
на отдих кацат там на върха извисени
орлите — дето за пронизния им взор
преграда няма пак в безкрайния простор,
и нищо царственний покой им не смущава.
И рядко някой друг отбива се тъдява,
поне да навести свещений тоя кът,
където легнаха героите да спят
сън вечен — за живот на свойта земя родна
принесли жъртвен дар кръвта си благородна.

На тоз гранитен връх съдбата отреди
мегдан те да делят с врагът, гърди с гърди:
тук редом с юноша и старец белобради
намери своя гроб: въздъх последен даде,
смъртта очите му преди да засени,
и с него поздрави свободни бъдни дни.
Те спят в прегръдките на свойта земя мила,
заради подвизи която бе вскърмила
великият им дух со своите беди,
и бог за жъртва ги изкупна отреди.

Минава ден по ден, година по година —
героя някога за други що загина,
за него споменът заглъхна в дивий рев
на новите борби, що алчния си зев
с настъпилите дни живота нов разтвори.
Едвам сегиз-тогиз, в тържествени говори,
на дребни времена дребнавия херой
случайна думица ще вмести в тоста свой
и, во съзнание на дълг изпълнен, чаша
ще дигне заради „минала“ слава наша.

Далеч от тоя шум креслив и суета,
в сърцата майчини, еднички на света
на обич храм, до век ще бъдат съхранени
светите спомени — и в миналото взрени
все ще ги дирят те со поглед просълзен,
тез свидните лица, чак до последний ден,
додето и сами те легнат во земята, —
и неизплакани сълзи те в небесата,

сълзите майчини за скръбна чест в светът,
застъпници ще ги пред бога отнесът.

Далеч от тоя шум безсмислен, и жената
сама безпомощно сираче на съдбата,
сирак прегърнала на чер вдовишки скут,
ще чезне и живей в плач никому не чут.
В скръбта на земен дял привела чело бледо
ще да му шъпне тя, на свидното си чедо,
за онзи, който е живот на него дал:
защо и как е той за другите умрял —
с смъртта си пътя на живота да проправи —
за да го отрече живота и забрави.

---

[1] *„На Шипка“* е озаглавена и последната (девета) песен на *„Кървава песен“*, но както там, така и в другата ѝ вариация (при първоначалното печатане на тая песен, е обозначението ѝ като осма, в сп. *„Мисъл“*, стр. 12, 1906 г.), и текстът, и тенденцията е друга: в *„Кървава песен“* се рисува Шипка от времето на Руско-турската война, а в *„На Острова на блажените“* — от времето на подготвянето и излизането на антологията (1910 г.); и тук, като в *„Миналите“*, се противопоставят опошляването на буржоазната действителност и някогашните борби за свобода с укор към съвременността. В образа на майката, която — при общата забрава — жали за загиналите, се чувства реминисценция от известното Некрасово стихотворение *„Като гледам ужасите на войната“* с популярния тогава превод от Вазов, озаглавен *„Кат гледам страхотийте на войната“*. ↑

ДОРЕ ГРУДА

ДОРЕ ГРУДА[1]

Груда живее в Роса и се прехранва со скудните залъци на волен учител по музика. И музиката личи ясно в неговите стихове, които като че ли са изплакани на виолончело. Критиката всякога е била благосклонна към неговите творения, освен към упражненията му в проза — ни по-добри, ни по-лоши от обикновените прозаични драскотини на добри лирически поети, на които е присъщо тънкото чувство на самонаблюдение, но които нямат обйективно око за нещата вън в живота. И за това че критиката се осмелява да му говори каквото мисли, той е неин непримирим враг — още един признак, че е добър лирически поет. Но макар да е враг на критиката, той е от броя на ония малцина лирици, у които самокритиката е твърде силно развита: той пише много, но не само че не печата всичко, а и от печатаните вече прави извънредно строг избор, когато му се падне да ги препечатва в книги. Досега — поета е роден в 1876 — той е издал само две малки книжки песни, *Златен дъжд* и *Думите на нещата*, в които дори най-мъничката песен е свидетел за творческата мощ на майстора. От тия песни лъхти тиха някаква замисленост и ни милва тъгата на усмивка при раздяла. Той е школувал най-вече у Иво Доля и немеца Теодор Щорм[2], и от тях е научил да бъде спретнат в израза, и мелодиите на своята душа да излива винаги в характерна тям форма. За него е

закон афоризма на Щорма: „Am vollendesten erscheint mir das Gedicht dessen Wirkung zunachst eine sinnliche ist, aus der sich dann die geistige von selbst ergibt, wie aus der Blute die Frucht.“[3] Груда твърде често се ползува от мотиви из народната поезия. Но само мотиви — мрямора, на който дяла образите на своето вдъхновение. Суровия материал в тях не личи, както не личи небръснатия селянин в днешния изискано облечен парижанин. Груда е обикнал народната песен още от дете, сам е сбирал народни песни, изучавал ги е и плод на това изучване е една — единствена за сега — студия за *Народната песен*[4], дето освен характеристика на наивното народно творчество е посочена и оная интимна връзка, която художествената песен тряба да има с народното творчество, за да бъде тя цвете израсло на своя почва и да има значение в културата на нацията. Принцип и хубав, и верен, но не навреме казан и тъй тромо прилаган на практика от съвременните поети на Острова, че той почти пропадна в техните стихотворни упражнения. Но тоя не навреме подзет въпрос, в практическото му приложение, има един непредвиден резултат: показа твърде нагледно, което преди твърдяха добрите критици, но бе неясно за четците — безталантността на младата генерация поети и тяхната акробатщина с хубавото родно слово. Доре Груда е една от надеждите на Острова на Блажените, дето много надежди се обезнадеждиха. И наистина, той се грижи за овощията во своята градина, и те дават плодове, за които мързеливите му завиждат и мъмрят против него.

---

[1] В тоя образ Славейков изтъква лирическата страна на своя талант с насоката на стиховете от сбирката си *„Сън за щастие“*; сходство с немския поет Густав Фалке, с прилики в двете характеристики (на

Груда — и Фалке в *„Немски поети“*): Груда „се прехранва со скудните залъци на волен учител по музика“, Фалке е „учителят по музика, сиромахът Фалке“; у Груда е подчертана „творческата мощ на майстора“, Фалке също е „майстор“; и двамата живеят в дом сред природата и я обичат. На стихотворението „*Скерцо*. Григ“ от Груда отговаря споменатата в очерка за Фалке негова любов към музиката на Григ. — Близост и с образа на Теодор Щорм, също майстор на лирическата поезия. — За любовта на Славейков към музиката са запазени много спомени. — Доре — от мъжките, Груда — от женските имена у Братя Миладинови. Груд, Груди е разпространено мъжко име в Чирпанско и другаде. Навей и от името на Иван Дорев, известен тогавашен преводач от немски език, учител по български език и училищен инспектор. Популярен е тогава у нас с илюстрациите му на преведени на български класически произведения френският художник Гюстав Доре (1833–1883 г.). Славейков при подбора на имената в антологията особено дири тия български имена, които приличат на чужди и така засилват алюзията, че се говори за друга страна, докато тя по същество е България. — Името Доре е използувано и на друго място в антологията — в очерка за Чевдар Подрумче се говори за Марко Доре, „най-видния прозаик на Острова“. ↑

[2] Теодор Щорм (1817–1888 г.), виден немски лирически поет и новелист. Славейков пише за него очерк и широко го представя в „Немски поети“. ↑

[3] (Нем.) „Най-съвършено ми се чини стихотворението, чието въздействие е най-напред сетивно, от което след това от само себе си се явява духовното (въздействие), както плодът от цвета.“ ↑

[4] Намек за студията на Пенчо Славейков *„Българската народна песен“*, печатана в сп. *„Мисъл“*, стр. 3 и 129, 1904 г., а преди това изнесена като доклад в салона на Славянското дружество. Чрез

споменаването на тая студия и изтъкването любовта на Доре Груда към народната песен Славейков обръща внимание на тая много важна страна на своето творчество. ↑

ИЗ „ЗЛАТЕН ДЪЖД“[1]

1

В тъмна стая
блясна свещта —
в тъмна стая
лудо в нощта
сенки гмеж плаха
сбиха се в миг —
и разпиляха…
Сякаш в душата се сбраха —
дето не гони ги никой светлик.

2

Къщици белеят тук и там,
пръснати далеко по баиря —
към коя ли аз да се упътя,
уморен подслона да подиря?

Тук и там — навсякъде все чуждо,
чужди хора, думи неприветни…
И запрях в полето. Не за мен ли
е послало то килими цветни?

3

Така ги съдбата ориса —
в раздяла да чезнат двамина:
тя дома при свои в неволя,
той с млада нерадост в чужбина.

Но пак са и денем и нощем
те заедно: в болка нечута,
мечтите им волно ги носят
на свиждане всяка минута.

И в някакви смътни надежди
броят те, залисани, дните…
Живота край тях преминава,
а те се залъгват с мечтите!

4

Нечаканий вихър вилня и отмина,
и глухий му тътен се счува едвам
зад тъмни планински вършини натам,
де облаци бягат, разбита дружина.

От тъмната рат се очисти небото,
и как то приветно отново синей!…

А все пак сърцето за вихра милей —
тоз, който така ми разведри челото.

5

Аз зная край — там ни световна врява,
ни на живота черний труд е знаен.
Цъфти, като по божия забрава,
там вечна пролет. В тоя край омаен
с крилата на вълшебница мечта,
летя аз често в мрака на нощта, —
и в спомени за там зашеметен,
като во сън живея в шумний ден.

6

Ела, облегни се на мойта ръка.
Нощта е беззвездна и тъмна. Така, —
по-крепко. Ония, които отвъд
се чуват, отиват по равния път,
отиват — самички не знаят къде:
където ги общият път изведе…

Ела, облегни се на мойта ръка.
Нощта е беззвездна и тъмна. Така, —
по-крепко. На своя облегнати мощ,
ще минеме ние през тъмната нощ:
звездата, що грее во нашата гръд,
водач ще ни бъде в самотния път.

7

И вчера пак! Той често ме налита,
купнеж безумен — тласка ме в захлас:
да се отдам в властта й без насита,
до шеметна забрава, до несвяс,
на бурята в метежа да изпита
сърцето ми безпаметство за час.

Но мине той, тоз вихър на душата,
и тишина в сърце се въцари,
и въцари се като в небесата
след бурна нощ разведрени зори,
невидимо и тихо — и благата
на ясен ден утехата гори.

И само там, дълбоко спотаена,
от тоз купнеж в душа ми искра грей, —
неволница в неволя задушена —
и варди миг да пламне и свилней…
Душа, в самотна мъка уморена,
сълза подир сълза безмълвно лей.

8

Минават дни. И тежък и задушен

е въздуха. И тежък земний път.
Но на дългът в живота аз послушен,
вървя където другите вървят.

Къде? Не е ли все едно където —
все същи път и същи все изход…
И свива се болезнено сърцето
в пустинята на земния живот.

---

[1] Второто стихотворение от цикъла *„Къщици белеят тук и там“* напомня по-ранни Славейкови стихотворения: *„През прозореца“* („Мисъл“, кн. 7, 1898 г.) — със същия начален образ —

Сред градинката, в тъмата,
ниска къщица белей…

Също — в цикъла „Песни“ („Мисъл“, кн. 5–6, 1901 г.):

Сенчеста градина. В глъбината
бяла къщица едва се види.

Петото стихотворение от цикъла *„Из «Златен дъжд»«* (*»Аз зная край — там на световна врява — ни на живота черний труд е знаен“*) е най-пряко свързано с идеята за Острова на блажените, по концепцията на древните гърци, с „вечната пролет“, с безгрижието на обитателите на „Острова“, унесени в разговори и мечти. Тая идея П. Славейков разработва неколкократно и в по-ранни свои стихотворения: във *„Вдъхновение“* (*„Мисъл“*, кн. 3–4, 1894 г.) —

Има край обетован,
край чаровен и прекрасен,
гдето вечно слънце грей
в небосвода вечно ясен…

Също — и в цикъла „Из *Сън за щастие*“ (*„Мисъл“*, кн. 1, 1896 г.) — седмото стихотворение (невлязло в сбирката) *„О, има тих вълшебен край“* — с подемането му и в *„Мисъл“*, кн. 10, 1906 г.:

О, има тих вълшебен край
и никой го не знай
къде е той,
вълшебен край на отдих и покой…

Срещу стиховете „Из *“Златен дъжд”*" (или като продължение на очерка за Доре Груда) са написани в запазения Славейков екземпляр на антологията с молив, като думите са повторени с мастило, няколко нечетливи реда, след които четем (без да е сигурно, че е със Славейковия почерк): „Против политиката у поетите, преходността на лирич. песен: форми, язик, настроения — всичко във времето. Няма образи, както в

епоса и драмата. Затова нар. песен се преправя и форми и язик и вътрешно.“ Поради това, че тия мисли са само набелязани или може би са включени допълнително от друг, Б. Пенев не ги е сложил в редактираното от него издание. „Против политиката у поетите“ — тая мисъл отговаря на известни упадъчни влияния във възгледите на Славейков, но противоречи на редица мисли в самата антология (напр. образът на Боре Вихор). ↑

ПЕСЕН[1]

Денят прокуди песента.
И в тихата градина
забягна тя и там се скри
во чашката на крина.

И в аромата й се сви.
И чака тамо в нея,
вечерницата зад гори
додето да изгрея.

Тогаз крилца разпери тя,
и в те я в миг поднеха —
за да изпее над света
тя своята утеха.

---

[1] Из *„Думите на нещата“: „Песен“. „Скерцо. Григ“. „Към кой бряг“*. — Стихотворението *„Песен“* в Славейковия екземпляр на антологията е задраскано с мастило (другите задрасквания на цели стихотворения са с молив), но срещу него е сложен въпрос — и Б. Пенев го е запазил в своето издание. ↑

СКЕРЦО. ГРИГ[1]

Когато идеш там,
полека й кажи:
есенната мъгла градината скрежи,
и той е сам.

И дивните цветя
увяхнаха и те,
увяхнаха и те, немилвано дете,
за теб в мечта.

Когато идеш там,
полека й кажи:
есенната мъгла градината скрежи —
и той е сам!

Не чакай отговор;
и тихо помени —
че ще затвори той со есенните дни
угаснал взор.

И нека не смути
ней радостта, вестта
за тоя, който ще изчезне с есента,
за теб в мечти.

---

[1] Григ, Едуард (1843–1907 г.), — бележит норвежки композитор. Скерцо — музикален жанр.

Стихотворението на Славейков е написано под впечатлението на изпълнението на произведение от Григ. ↑

КЪМ КОЙ БРЯГ

Вилнеят тъмните вълни —
гребците робщят изнурени…
„Към кой бряг? Към кои страни?“
Назад е мрак, напред стъмени
обвити небеса в мъгла.
И кървав пот от смръщени чела
по бледи образи ручи…
Те впили са напред очи
и вслушват се в ревът несвесен
на тъмните вилнеящи вълни,
во безутешната им песен.
Вей мраз и мрак из далнини…
„Към кой бряг? Към кои страни?“

СПИРО ГОДИНА

СПИРО ГОДИНА[1]

Една книга смятана без автор. Дълги години се е мислило, че тя е общ сборник от песни, афоризми и максими, и никой не се е интересувал от автора й, смятайки го за издател. За това някак подсеща и странното й име *Аманети*[2]. Тя е доста стара книга, известна и по нашенско в ръкопис, разни преписи. До днес обаче не са могли да посочат авторите на тия неща и само за някои от изреченията е констатирано, че коренът им се крие в народни поговорки. От лучканията да се намери автора на тая книга, изглежда най-правдива досетката на едновремешния италиански дипломатически агент в Ранава, Иржи Бурмичка[3], изселенец от Острова на Блажените, известен археолог и не съвсем глупав литературен историк — а той твърди, че авторът е Нягул Кавелла, и не може да бъде друг. Досетката на почтения археолог е твърде остроумна и комбинациите, които прави да дойде до нея, показват неговите извънредни дипломатически способности, каквито, казват, той не е можал да прояви в дипломацията. В историята за дирението автора на *Аманети* се прослави и небезизвестният филолог Корпива[4], родом от Дивогонската епархия. Той пък твърди, че авторът е известният учител и поет от края на миналото столетие — Спиро Година. Почтеният археолог и още по-почтеният филолог още не са довършили изследванията си и въпросът за едно име остава все жива рана в

науката. Оценка на самата книга не е правена, тъй като от разправия за автора й не остава време за това. Книгата на Спиро Година има досега седем издания. Моите преводи са направени по 6-то издание (1906), печатано под нагледа на Корпива, което се счита за най-добро и критично издание, понеже има двайсет пъти повече бележки от самия текст. Наистина, изданието, прошарено по такъва начин, прилича на обълшивена риза, но научността му пък е несъмнена. Портретя е релйеф от надгробната плоча на Спиро Година.

---

[1] Славейков неведнъж пише стихотворни афоризми и сентенции — жанр, който се разработва и от други поети (Михайловски, Кирил Христов и др.). Такива са много от стиховете му, озаглавени *„Шаркѝ“*, подписани с измисленото име Ферхад Меддахи в различни годишнини на „Мисъл“. Тоя жанр идва у него и под влиянието на немската поезия (Гьоте, Фридрих Боденщедт и др.), която подхваща примера на философската поезия на Изтока и често пряко й подражава. — Нито малкото, нито второто име на Спиро Година се среща в Братя Миладинови. Явно е, че презимето (Година) е прието, за да се изрази идеята за времето, за мъдростта, идваща с годините, а Спиро е често срещано българско име. Не е изключено Славейков да е имал пред вид колоритната фигура на създателя на „сиромахомилското движение“ Спиро Гулапчев — и той, като Година, е учител „от края на миналото столетие“ и — без да е бил поет — се е занимавал с писателство. В характера му е било да философства, да говори със сентенции. За него подробности вж. у Д. Благоев — *„Принос към историята на социализма в България“*, стр. 123. ↑

[2] Аманети — турска дума от арабски произход — нещо, поверено за съхранение, старинно; известие, кратки стихове. ↑

[3] Ранава — град с име, съставено по подобие на италианския град Равена; Иржи Бурмичка — археолог и литературен историк — име по чешки образец: в онова време у нас са на работа много чехи, вкл. археолози. ↑

[4] Корпива — преиначено от „коприва“ (на руски — „крапива“): и тук, като при Бурмичка, със самото име се иронизират Славейкови съвременници — книжовници, — без да притежаваме данни точно кои е имал пред вид. ↑

АМАНЕТИ

1

Не е безгрешен бог дори:
светът не той ли сътвори?

2

Шест деня сила божия сломиха —
а хиледите не я подновиха.

3

По пътя на сърцето през живота —
най-лесно се излязва на Голгота.

4

Кръста святост никому не дава —
мъченика кръста осветява.

5

Земята е била от памтивека
едничкият приятел на човека.

6

Света гора — все грешни чернокапи,
Света гора — където чер пот капи.

7

Не сиромах е който тъй изглежда,
а онзи, който живей без надежда.

8

Който има твърда воля, твърдо на нозе стои;
който е живота видял, от смъртта не се бои.

9

Памет силна — воля твърде слаба.
Много знае — малко както тряба!

10

Пречка е на себе си глупеца,
пречка е на другите мъдреца.

11

Мъдростта и глупостта —
два сиамски братя на света.

12

Намери щеш во всяко село
гроб Христов —
тамо дето е предела
между стар живот и нов.

13

Правдата баща е на порока,
а лъжата майка на пророка:
истини еднички проумени
от ония, що са в тях родени.

14

Мъдрий полека издиря
правият истински път:
бързо по него вървят
глупавите — отподиря!

15

Тоз, който се оплаква —
от други помощ той очаква:
за пропаст си подлага
тоз, който му помага.

16

За да изкажеш истина, не стига
да си разтвориш сал устата:
през тях тя няма да изскочи —

ако я нямаш во душата.

17

Тоз, който има нещо да говори,
той по-напред се учи да мълчи:
така в нощта и слънцето лучи
събира да изгрее на простори.

18

Дървото ветри не огъват,
само се то огъва —
на кръст човека не разпъват,
човек се сам разпъва.

19

Сълзите са най-скъп божествен дар;
сълза за себе кой не е пролял,
за другите не ще пролее, — той
на тоя свят е звяр роден.

20

Дето има двама —
опит не е нов —
има ще измама,
че има любов.

21

Таз съща буря дъбове вековни
що кърти и поваля в прах, —
по целини и угари световни
разсява семена плодовни:
но никой ги не вижда тях.

22

Смъртта руши, унищожава,
смъртта пред нищо се не спира,
че в нейна е ръка живота;
но на света най-дивно що е,
преди смъртта да го досегне —
унищожава го живота.

23

Тоз, който знае на света,
че има сал добро и зло —
и в тез къпони хубостта
окача на тегло:
со своя вкус и разум груби,
той само времето си губи!

24

Не малко нещо аз пролях.
Нима това ви се зловиди?
От пълна чаша аз пиях —
та мене ли ще се посвиди!
На тоя свят така то бива —
обилието се пролива.

25

Борец в тъмата зарад светлина,
— лучите нейни другите огряха!

Той своя подвиг не съзна,
— о, доста е, че други го съзнаха.

26

Тъй! С мен е мойта воля,
с теб твоята да бъде, —
и нека волята живот осъди!
И както е било отколя —
владетел или раб под бреме!
Но не владетел и раб в също време.

27

Бъди Мойсей — проклинай и люби!
За боен зов тръбата смел тръби,
и с тежката на волята секира
ти волите на другите строши!
Комуто бог душата възвиши,
не криволи, ни пътища избира:
път всякой е за него път желан,
че води все към Ханаан!

28

„Свещта гори, но не гори да пари —
гори да свети тя:
това е любовта!“
Тъй чух да казва чужденеца стари.

Да, верни са те, истините стари…
Но, казва разум нов:
тежко на таз любов,
която само свети, а не пари!

29

Носителя на своя правда носи
и правдата на другите в сърце;
не словото, а ясното лице
е отговор на тъмните въпроси;

понеже знай на себе си цената,
не се гневи и други не гневи;
на свойта воля най-напред надви,
и с туй надви на другите душата.

ВЕЛКО МЕРУДА

ВЕЛКО МЕРУДА[1]

Това е псевдоним на един доста известен писател, за когото твърде малцина се интересуват. Не е издавал в отделна книга творенията си и тях ги знаят само любителите, които не мързи да ровят из старите списания. Най-известни от творенията му са неговите сонети[2]. В списанието *Зора*[3] Меруда е печатал и цял един цикъл песни под название *Италия*[4], някои от които са превъзходни и по мисъл, и по изпълнение, но за които още на времето критиката му натякна, че за такива стихове няма нужда да се ходи в Италия — те могат да бъдат написани и вкъщи, по халат. Бележката на критиката не е несправедлива, като се земе пред вид хвалбата на автора, че песните му са резултат на неговото пребиване в родния край на Данте. Живи и непосредствени впечатления от Италия няма почти никак в тия песни, а неотдавна се намери кой и да покаже, че те са 9/10 преводи от италианските поети, главно от Стекетти и Панцаки[5]. Не само най-хубавите песни от цикла (Екове, Везувий, В Помпея, На един нещастен поет, Неапол, В помпейския музей и др.[6]), но и най-безсмислените, и те, са преводи. Дори нашите български четци могат да видят, че работата стои тъй — по превъзходната сбирка от г. Ив. Вазов. То е въпрос, който малцина може да интересува; но интересното е, че дори нашата поезия може да контролира чуждите, и г. Вазов, както в много други неща, и тук дава най-добър материал за такъв контрол. Ако тук работата беше за заемане теми и тяхната малко или много самостоятелна обработка (както е например при Ековете), то въпроса за контрол би бил съвсем лишен, би бил чисто историко-литературен. Но тука вече имаме чисти преводи, и скриване това, т.е. чист джебчилък. Заемане теми е заем от чужда банка за свои операции, нещо не само незапрещавано, а и поощрявано от гражданските и художествени закони, както това са доказали законоведци като Софокл, Шекспир, Гете, Праксител, Рафаел и всякой въобще художник, който заема, за да възвърне заетото с грамадни лихви[7]. Джебчилък е тая мъничка песен от цикла *Италия*, толкова сиромашка, че читателя просто недоумява: защо ли пък и такива глупости се паланджосват?

Аз рекох: О сърце,
защо си убито?
— Любовта умряла —
рече жаловито.

Пак рекох: Но що се
ти надееш клето?
— Който се не нада,
мре — каза сърцето.

А ето как е текстът на оригинала, от Стекетти:

Ho detto al core, al mio povero core:
— Perchè, questo languior, questo sconforto? —

Ed egli m’ha risposto — E morto amore! —

Ho detto al core, al mio povero core:
— Perchè dunque sperar se amore è morto? —
E m’ha risposto — chi non spera muore.[8]

За любопитство, ето още едно не пò цвете от горнето:

„Signore, милост, гладна съм и гола,
дари ми нещо, мола,
за любовта на Сан-Памфила!“

— Не давам нищо, бягай проче!
„За любовта на мойте очи!“
— Земи три солди, мила!

А на тая безсмисленост оригинала е:

„Signor, la carita per un pezzente!
Veda, ho fame… son nudo!…
Per amor del suo Dio.“ — Non ti do niente!
„Per gli occhi del suo amor!“ — Prendi uno scudo.[9]

Може би и сонетите на Меруда да не са оригинални поне въпрос не е ставало за тяхната неоригиналност — но, мисля, като хубави, струва си трудът за превода им. Въпросът за оригиналност е историко-литературен, книжен, мъртъв, а хубостта им е жива. Като поет, изобщо, Меруда е от ония, които приличат на детинско хвърчило — за да хвръкне и се възйеме на високо, тряба да е вързано за някоя сиджимка, връв или дори и прост конец: да може да го дърпа и води някой оригинал, иначе той безпомощно ще си стои в кюшето. От прозаичните му съчинения най-известни са неговите *Писма от Рим*[10], една каша, която Меруда се е осмелил да забърка от огризките на хубавия хляб — месен от Теофил Готие и Иполит Тен[11]. Писал е доста повести и драми и цяла сплитка критически статии, най-вече в издаваното от него списание *Анали*[12], в които най-характерното нещо е, че всякоя фраза се почва с главна буква и свършва с една, две или три удивителни. Дори и за муха да говори, Меруда се възхищава. На Острова на Блажените възхищението се счита често за ум, и на това основание поета по едно време го настаниха за министър на народната просвета[13]. Като такъв той заслепи не един въпрос, и сам не прогледна в нищо. От неговото министруване се увеличиха само удивителните в учебното дело и се отреди, с особено окръжно, думата учреждение да се пише с ѣ. Меруда е известен и в политиката, в която той не обръщаше внимание на ѣ! В политиката той бе по-оригинален поет, но полудя в нея — за съжаление твърде късно. Умре Меруда миналата година[14]. Съчиненията му още не са събрани и издадени заедно, но както вестниците съобщиха през денеси, един негов събрат им написал вече предисловие, в което с документи доказвал — че и преди да полудее, Меруда не бил с ума си[15]. Това, по мое мнение, е лишен труд — да се доказват неща, които само автора на предисловието не знае, а за него става дума дори и в драмите на Меруда[16] — монолозните бръщолевения, пълни с удивителни и многоточия.

---

[1] Това е най-полемичният образ в цялата антология: Славейков не само иска да изрази отношението си към Величков и Вазов, с които кръгът *„Мисъл“* е в борба (по основа — борба против реализма), но и същевременно да покаже, че в своето творчество има насоката, използвана особено много от Величков (а и от Вазов) — сонета, често с пейзаж и винаги с размисъл. Така че и тоя образ, въпреки че е насочен главно към полемика с литературни противници и ги обобщава, по основа е — като другите образи на поети в антологията — израз на една от чертите на Славейковото творчество. За да подчертае тая своя насока, Славейков включва тук и едни от най-старите си стихотворения, писани почти цели две десетилетия преди антологията. Главният първообраз на Меруда е Величков и пътьом се засяга Вазов. — Велко е от мъжките, а Меруда от женските имена в Братя Миладинови. Същевременно с името Велко се напомня за Величков, а Меруда е прието, защото напомня мерудия, т.е. нещо просто (по насоката на очерка). ↑

[2] Има се пред вид сбирката на Величков *„Цариградски сонети“*, 1899 г. ↑

[3] *„Зора“* е литературно-обществено списание, редактирано от Вазов и Величков (1885 г.). ↑

[4] Визира се Вазовата стихосбирка *„Италия“*, плод на пътуването му в Италия през 1884 г. ↑

[5] Лоренцо Стекетти (1845–1916 г.) — известен италиански поет от школата на Кардучи. Автор на стихове със сатирични, граждански и любовни мотиви.

Енрико Панцаки (1840–1901) — италиански поет. ↑

[6] Заглавия на Вазови стихотворения. ↑

[7] Въпросът за плагиатствата и обвиненията в плагиатства често занимават писателите от ония години, като се използват за аргументи в литературните полемики. Самият Славейков често е обвиняван в тоя „грях“, особено за *„Фрина“* и други поеми, чиито идеи е взел от други поети, макар че се е възползвал от тях творчески и е създал свои оригинални произведения. Шум се вдига и за стихотворението *„Ековете“* от Вазов, който е взел идеята от едно стихотворение на Виктор Юго. Такъв е случаят и с двете посочени като пример за плагиатство Вазови стихотворения *„Аз рекох: О, сърце“* и *„Просекиня“* („Signore, милост, гладна съм и гола“), поместени в сбирката *„Италия“* (по-късно Вазов ги изоставя в другите си издания). ↑

[8] (Итал.) „Казах на сърцето, на моето клето сърце: — Защо тая мъка, тая безутешност? — А то ми отговори: умря любовта. — Казах на сърцето, на моето клето сърце: — Защо, прочее, да се надяваме, щом любовта е мъртва? — А то отвърна: Който не се надява, умира.“ ↑

[9] (Итал.) „Господине, милост към един просяк! — Вижте, гладен съм, гол съм! — От любов към вашия бог!“ — Няма да ти дам нищо! — „За очите на вашата любов (любима)!“ — „Вземи една петолевка!“ ↑

[10] *„Писма от Рим“* — Книга от Константин Величков (1895 г.). ↑

[11] Величков е бил обвиняван, че в *„Писма от Рим“* е използвал произведения на френските писатели Готие и Иполит Тен (известен литературен критик и теоретик). ↑

[12] Като говори за *„Анали“*, което означава „летописи“, Славейков визира редактираното от Величков сп. *„Летописи“*. ↑

[13] К. Величков е министър отначало на обществените сгради, а след това на народната просвета в Стоиловия кабинет (след падането на Стамболовия режим през 1894 г.); през 1897 г. министър на просветата става Вазов, а Величков — на търговията. ↑

[14] К. Величков е починал в 1907 г., т.е. не „миналата година“ (както е казано в очерка), а три години преди излизането на антологията на Славейков. Думите за неговото полудяване не отговарят на действителността, а на желанието на Славейков да го представи в неблагоприятна светлина, като се има пред вид нервното му разстройство към края на живота му. ↑

[15] След смъртта на Величков, Вазов събира и редактира събраните му съчинения, като пише и предговор към тях. ↑

[16] Величков е автор не само на поезия и публицистика, а и на драми — *„Невянка и Светослав“* (1874 г.), *„Винчензо и Анжелика“* (1882 г.) и др. ↑

МОЛИТВА[1]

О, господи, към мен ръка простри
и укроти духът ми безпокоен;
за тебе искам аз да съм достоен,
служителя си, господи, призри.

Ти вяра пак в душата ми вдъхни,
душа в тревоги земни уморена, —
в минутното за вечното родена,
ти пътя й към него проясни.

В душата ми е демон нокти впил,
зъл демон на съмнение упорно,
и истината в нея угасил

со своето дихание тлетворно…
Пални отново в нея твоя плам —
на истина да стане тя пак храм.

---

[1] *Молитва. „Денница“*, кн. 6, 1890 г., със заглавие *„Напразно!“* ↑

СЪМНЕНИЕ[1]

Съмнение во моя висши дар —
то неведнаж душата ми облада,
и неведнаж ми бодрий дух отпада,
обезсърчен под тежкий му удар.

Ханджара си то дига върху мен,
като разбойник над избрана жъртва,
и стон се из душата ми изкъртва.
Но во борба и за борба кален,

отбивах смел разбойнику удара,
и браних се и сам налитах аз…
„Не се поддавай! Имай в себе вяра!“ —

В борбата чувах да ми шепне глас…
Но, като ехо, мигом велегласно
друг екваше: „Безумецо, напразно!“

---

[1] *Съмнение. „Денница“*, кн. 6, 1890 г. ↑

СЕЛСКИ ЦЪРКОВЕН ДВОР

Гордий дъб, разперил клони гъсти,
шумоли таинствено с листа;
по черковний покрив с вечерта
се препират ластовки чевръсти.

Гробове, в трева обрасли дива,
тъмно глъхнат в привечерний час —
тук-таме черней иконостас
и кандилце трепка мълчаливо.

А отвъд, зад ниската ограда,
лятна нощ ранила дето пада,
труженици мудно в пътя свой

преминават, тихи и грижовни —
счувайки през дверите църковни
тих напев: „С святими упокой!“

АЙ-ГИДИК[1]

Залезе слънце, бързо мрак покри
и върхове и тихнали долини.
На Ай-Гидик, там в небесата сини,
челото още в блясък все гори.

Гори и грей. Но слънчеви зари
не са това. На снежните вършини
последния вечерен отгрев гине
и гасне. Вече слънцето се скри.

Понякога во пламът на очите
така горят, все непрегрели ощ,
на миналото щастие зарите —

и неговият отгрев гасне бавно:
макар че е в сърцето вече нощ,
и слънцето залязло е отдавно!

---

[1] *Ай-Гидик. „Български преглед“*, кн. 1, 1894 г. — Ай Гидик, връх в югозападна Рила, 2633 м. ↑

СКРЪБ[1]

Минават дните — и умира с тях
от мъжка воля хранена надежда.
Напред се вече погледа не вглежда:
което чаках — мъртво го видях.

И с своята неволя примирен,
намерих в нея ази и утеха —
това поне ми дните не отнеха!
За други нощ, скръбта е ден за мен.

И ней съм предаден беззаветно,
една ми е тя днес в живота сладост;
тя срещна ме в неволята приветно,

и даде ми туй, за което младост
и сили губих да го търся щетно…
О, сладка скръб, едничка моя радост!

---

[1] *Скръб*. — Идеята на стихотворението, изразена в последния стих — „о, сладка скръб, едничка моя радост“, е във връзка с мисълта му, че чрез личните си страдания (плод на дългогодишната му болест) е достигнал до духовно възвисяване, — мисъл, чието потвърждение той дири в разказа на Тургенев *„Живи мощи“* и в романа на Короленко *„Слепият музикант“*. ↑

ОСАННА!

Аз дадох дан на времето. В замая
аз преживях години тъмен ред,
и се стремих напред и все напред —
и „враг“ и „свой“ не исках да ги зная.

А сам не вярвах, че ще да изтрая.
И мислях ази, в пътя си подзет,
че да изпия мой ще е завет
потиря на безумството до края.

И в пориви на обич и омраза,
ту мене си, ту другите корях
и стон душа ми неведнаж прорязa.

Осанна! Тъй орисан на беда
и себе си, през другите познах —
и другите — чрез своята вражда!

КИТАН ДОЖД

КИТАН ДОЖД[1]

„Учителството има твърде малко представители во третото царство“, казва в предговора на своята книжка *От сутрин до вечер* Китан Дожд, един от младите поети, за чийто живот се знае само, че той е бил някъде в провинцията народен учител, че е полудял преди две години и че е умрял в мизерия. След полудата му — 1907 — един негов другар издаде друга книга негови стихове и бележки за един роман в стилът на Якобсеновия Нилс Лине[2], в който, види се явно, авторът е искал да изобрази своята душевна криза, своите настроения, а през тях настроенията и душевната криза на съвременната младеж, неориентирана в живота и неустановена в себе си, която гони идеали, които не разбира, и се заема за решение на обществени задачи, за които се искат и друго време, и по-други сили. Хероят е народен учител, непримирим социал-демократ, който дохожда до съзнание, че е станал такъв от мързел да мисли и от страх пред живота, както други стават подстрижници и подвижници на друга религия, и че работнишкия въпрос — един от сериозните въпроси на живота — не е таблица, с която се решават логаритмите на живота. Мързела го вкарва в кошарата на социализма; но в тая кошара, гъсто натъпкана със селски учители и лекоподвижни градски ченета, хероят обхваща такава скука, каквато той е изпитал само на училищния чин, когато учителя по родният език разправя, че глагола не е съществително, а „допълненията в изреченията за

движенията“ се познавали по въпросите: как?, какво?, що?, защо? и тям подобни. Бележките са твърде откъслечни, нервно писани и в една от тях се казва, че хероя си купил револвер. Види се, револверът е щял да реши нерешеното, да не бе го преварила лудостта. Стиховете в тая книжка, наречена от издателя й *На другия бряг* — нямат абсолютно нищо общо со стиховете от първата му книга. Към тая книга има и приготвен предговор, който на времето си направи не малко шум по вестниците, а особено между учителството[3]. И той не е довършен. В тоя предговор автора се опитва, по доста оригинален начин, да различи три живота на тоя свят, от които едина бил „живота на фантазията“. „Живота на фантазията — казва той — е живота на културата — и там учителя няма работа. Тоя занаятчия тряба да престане да мисли, че всяко гърне е за негова нос.“ Подсетен, види се, от мисълта на стария Платон, Дожд настоява, че учителите трябало да се изгонят со закон из висшият обществен живот, онзи, когото ние зовем духовна култура: това чудовище, за което с ограниченост и скромност — двете пушки на даскалъка — не се ходи на лов: и който ходи, връща се с празни ръце.

„Не си въображавайте, че даскала с азбукито на своята наука с един-два педагогически фокуса е културно същество, и може да значи нещо в духовния живот. Най-многото, което един даскал може да бъде, е: биволарче — да кара биволите, но ако тия биволи отпред тегли и води бащата, т.е. комуто е работа да знае де и защо води колата. Даскала учи на грамотност и ако с грамотността се тръгва за към културата, то стига се едвам до външните порти… Даскала у нас не си е извоювал още значение в училището, затова тъй безочливо се пъха в живота. Погледнете *културните* балкански държавници, се провиква автора: докато те

още се възраждаха, т.е. се учеха на грамотност, даскалите им бяха извънредно полезни; живота имаше *една* цел и с едната цел те имаха значение в живота; тя се постигна — и тия опълченци на културата сега са безполезни, сега, когато живота няма вече само една цел, не е вече едноглаво псе, а хилядоглава хидра[4]. Значението им в държави като Германия, Франция, Англия — се спира на училищния праг: там даскала си е даскал и нищо повече — работата му е да учи дечурлигата и доставя материал за педагогическите списания. Даскала е полезно същество, но за низшата култура, нужна за обикновения живот, не за творителката и за революционерката на живота — за която тъй наречените безполезни същества са хиляди пъти по-полезни: безпокойните натури, вагабонтните духове, борците, безумците, които турят точката не на място и изменяват смисълът на живота! Даскалът е учебникар, кооператист, социалист, общоделец и кара колата все към площад Позитано на говеждия пазар или на митинг[5] — дето може да се дерат черва отдолу и отгоре. Който стои на капрата на подвига, малко ще да го знае! А на капрата стои онзи, който презира и има фантазия да види нещата далеч зад говеждия пазар. Онзи горе, там, на капрата — пазите се или не пазите, все едно, той ще ви жули по врата с камшика си и ако там сте го качили вие, по-безмилостно ще ви жули: от яд на вас, които сте го поставили да бъде изпълнител на задачи не за вашия кооперативен ум и не за нар…“ На тая недоиздумана дума предговора се прекъсва. Тъй го намират подир смъртта на автора, смърт, едни казват, от полуда, други мълчат, нищо не казват, и то не без причина… От втората книга негови стихове аз нищо не преведох. Не че няма хубави — като дивния химн *Живот*, — но защото се възползвах от правото си на преводач, да избера и преведа онова, което пò ми приляга и което

у другите поети в тази антология няма, с една дума — за разнообразие. Първата книга стихове от Дожд мен пò ми харесва поради наивния реализъм на изобразените картини из действителния живот и за усмивката, която осветлява тия картини, усмивка на душа, неразядена още от бяс на критика и отрицание. Най-хубавата група песни в *От сутрин до вечер* е *В школото*, в която се движат, тулят и блещят къдравите, палави образи и профилчета на цяла тумба дечурлига, в погледите и усмивките на които личат контурите на неопределено, но крайно любопитно бъдаще. Те приличат, тия деца, на къпини, край които, който и да мине, инстинктивно ще си ги въобрази зрели и небцето му ще погъделичка предвкушението на зрелите, които знай. Втора една група образуват песните *У дома на задния двор* — пастели с най-любопитни бои и грижливи рисунки на някой стар холандски майстор: Кравата, която се връща вечер с пълно виме, и момиченцето, което я подкарва отподире с вирната ошмулена шубръчка. — Вишнята в двора, там-хе, дето в кюшето се изхвърля сметът. — Петелът и неговите качулети наложници, които цял ден само ровят, кудкудякат и кълват. — Стопанката, която мие съдове на бунаря, а рунтавото малко кученце се върти и само току се облизва около нея… То са картини, които и в нашата живопис и поезия, дето има толкова велики творения, освен пазарите на г. Митова[6], биха се хвърлили в очи и биха създали школа. В тия стихове няма никаква педагогия, което е най-опасно в поезията най-вече на един учител, комуто умът и таланта могат много лесно да се обърнат на читанка. Никакъв мост не води от тая негова книга към втората. И кризата у Дожд остава и ще остане може би гатанка, както кризата на немския учител Макс Щирнера, автора на *Единствения*, който с молива на скромен учител написа книгата на своето *аз* — враг на множественото число[7]. Дожд е бил

талантлив рисувач, та сам си е илюстрирал стиховете. Както в рисунките му, тъй и в стиховете има много груб реализъм, но и много простота и наивен хумор, което може да се види от преведените тук стихове, особено в *По главната улица*, картина от провинциалния живот, тъй сигурно рисувана и с такъв характерен колорит, като че някой Тенирс[8] си е играл да я рисува, без да мисли, че някоя черта ще излезе май дебела, а на псето не му е място да дига крак в поезията. Тенденция в негова хумор няма, няма я изобщо в стиховете му и това е, което, още приживе на поета, един критик отбелязваше — като залог за развитието на негова талант: „Той е още млад, а младостта е надеждна, когато не е предзета, погледа й не е насочен само към път и пътеки, а и към широкото поле на живота, дето наистина по-мъчно се върви, но за това по-свободно се чувствува, възприема и твори. По пътя и без това мнозина вървят, дигат прах и развалят въздуха.“ За жалост, поета умре твърде рано, тъкмо когато бе почнал да доказва правотата на думите на критикът.

---

[1] Поет на селото и малкия град, с реалистичен рисунък: в такъв образ се представя тук Пенчо Славейков. Без необходима връзка с тая насока, той влага в очерка си за Китан Дожд някои от упадъчните си възгледи, противоречещи на самите произведения, приписани на тоя поет и изпълнени с любов към хората от народа. — Китан е от мъжките имена в Братя Миладинови, Дожд е измислено име, може би с тенденция да се доближи да названието „дож“ (глава на някогашната аристократическа Венецианска република). Дождь (рус.) — дъжд. ↑

[2] Якобсен, Йенс Петер (1847–1885 г.), — датски писател, чийто роман *„Нилс Люне“*, преведен на български, има голям отзвук сред част от

литературната ни интелигенция преди Балканската война. Люне е тип на безволен, болезнен мечтател, чиито мечти една след друга се разбиват от жестокия живот. В своя цикъл *„Под сурдинка“* Димчо Дебелянов пише, като подхваща тоя литературен образ: „… в мойта повест се повтори — на някой Люне повестта“. ↑

[3] Намек за Пенчо Славейковия предговор към второто издание на *„Стихотворения“* от Яворов, 1904 г. Въпреки че изтъква Дожд като поет, който пише реалистични стихотворения из живота на народа, и именно такива са дадените като негови стихотворения, Славейков вмесва в биографията му черти от Яворовия случай — участие в социалистическото движение и след това отиване „на другия бряг“; в отношението си към учителството, изразено в тоя очерк, Славейков изразява раздразнението си, че най-много прогресивните учители (главна абонаментна маса на тогавашните литературни издания) реагират срещу посочения предговор: дигнал се за него „не малко шум по вестниците, а особено между учителството“. ↑

[4] „Животът у нас по-рано е имал една цел“ — освобождението от турското робство. ↑

[5] На площад Позитано в София, където е ставал пазарът, са били свиквани и политически митинги. ↑

[6] Картините на известния художник Антон Митов с реалистично представяне на пазарите. ↑

[7] Книгата на известния немски реакционен идеолог Макс Щирнер *„Единственият“* е написана в нитчеански дух, като „свъхчовекът“ е заменен с „единственият“, с презрително отношение към народната маса, чиято цел била — да създаде тоя „единствен“. Теория, противопоставяща масата и „избраниците“. ↑

[8] Тенирс, Давид, значителен фламандски художник (1582–1649 г.) ↑

КОЛИБА

Колибката на горския стражар,
изправена на върха на баира,
като око отворено да бди,
към нази тя се отдалеко взира.

Наоколо й цяло е море
мълчание от тъмнолики бори —
едничка само, с своите стени
белосани, тя за живот говори.

СРУТИНИ

Едвам личат на върха срутини,
кой знай какви, кой знае откога,
в трънак и мъх и бурен див сега
обрасли са ронливите стени.

Те, като стара приказка, едвам
загатват нещо тайно и мълчът…
Овчарче вика на отсрещний рът —
и някого зове с ръка натам.

НЕДОВЪРШЕН ПЕЙЗАЖ

Козарчето подрипна и се спре
навърх скалата. Грабнах аз молива —
гранитната пропукана скала,
и лишеи и мъх и хвойна дива…

И бързам аз, и счувам аз едвам
цафарата — като че ли да свири
хи-и бозна де… По стръмните скали
насам-натам се стадото разтири.

Там купчина, там две-три, там едно
над пропастта само застана ере —
и се прехвърли… друго по-отвъд
и хепка се нагоре и катери.

Аз бързам: ту скалата тъмна, ту
козите, — но, докато тях да схвана,
козарчето изщукна бозна де —
пейзажа тъй несвършен си остана!

СТАРОТО КУЧЕ

Старото куче сред двора лежи;
снощи е легнало, днеска не става,
даже очи не отваря, мижи,
крак, ни ухо, ни опашка не шава.

Вчера лежеше то дето и днес,
и неизяден до него е хляба —
старото куче, храна му не тряба:
старото куче ослякна нощес.

ВЪРШИТБА

На стожера завързано въже,
на въжето привързани три коня...
Край гумното насядали мъже...
С камшик конете ратая подгоня.

Картината аз гледам отстрани —
подгонени вършеят трите коня...
Около мене — стожер — вече с дни
вършеят. Но зърното да се отроня

на гумното на словото до днес
не видях. Тъпчат тамо кон до коня —
но тъпчат плява те, не житен клас,
и вятър ги на гумното подгоня.

НА ПЪТЯ

Грухти свинята-майка и върви,
върви едвам-едвам и крета,
подире й дванадесет прасета —
и блъскат се и тичат: кви-кви-кви!

Надварят се и гуцат и квичат,
като геврек опашчета извили…
и ето две, рилца червени впили
во циците й, дърпат я, грухтят.

Кви-кви! Сред пътя, сдърпана, запре
свинята-майка: в миг я навалиха
прасетата и в циците й впиха
рилца. И грухна тя и се простре.

Грухтят, квичат… И само две се врът
без цица, врът се други да изтласкат…
Свинята-майка слуша как те мляскат,
блажено там излегната сред път.

ПЕЙЗАЖ

Навътре в двора къщица се тули,
зад клоните на цъфналите дули,
широко вече пръснали листа…
Извива се и кърши край плета
нататък вада, бърза и се пени —
ей на плета се струпаха засмени
цял рой дечица, сякаш сухий плет
че цъфна: две, три, четири, ей пет,
ей шестото… Детинска е тревога
и блъскотня и смях — и смях до бога:
че вънка там, през вадата отвъд,
на прашния широк шосеен път,
две паленца се гонят и боричкат,
ръмжат, и джавкат, дърпат се, капичкат
—

и пак… И смях до бога от плета…
С дечицата се смей и пролетта.

ПО ГЛАВНАТА УЛИЦА[1]

Градецът се събужда со зори,
понякога дори и преди тях, —
преди да се зад тъмните гори
на небесата с кроткия си смях
предвестницата на денят покаже.

Во утринната ведра тишина,
над плочените покриви се вий
дим тънки стълпи. Нейде в далнини
ранил петел с крилата се забий,
изкукурига и отново млъкне.

Ей друг, ей трети. Ето зачестят —
и сякаш пламна въздуха от вик…
Врати се нейде хласнат, изскриптят…
През двора мине бързо сънен лик,
и да се мие при чешмата спира.

Кепенците отварят тук и там;
и ето зинват срещу прашний път
цял ред дюкени — ето и отсам;
и чува се отвсякъде гласът
на весели стопани подранили:

„Комшу, добрутру!“, „Свате, добър ден!“
А там отвъд се друг, отдалеч,
обажда: „Днес изглежда ми на мен,
че ще вали.“ Тук трети метна реч:
„Дъжд да полей поне отпред дюкеня —

че няма кой, а мене ме мързи!“
А подиграний зина изведнъж, —
но ето, че към срещните мази,
край него мина горд и снажен мъж —
пръв богаташ и тачен кмет в градеца.

„Помози бог!“ — мина и поздрави…
„Дал бог добро!“ — се зареди отвред…
И подиграний реч да подлови
тъй и не свари; а по-сетне ред
се все не падна — и си го преглътна.

Приииждат ето вече на пазар
оттук-оттам: разчорлена жена,
слуга, слугинче, пощенския стар
разсилен, — ей натруфена една

госпожа… Глъч и врява се подхвана.

„Тук, момне, тук!“, „Домати, зарзават!“
„Ей краставички, — шест за пет пари!“
Чуй! Осем бие градският сахат…
„Месо! Ти дето искаш отбери —
пишман ще става, който си не земе!“

И пазарлък се почна оживен.
Глъч, препирни… А пъргав мутафчи,
с торба през кръста пълна с дреб от лен,
излиза от дюкеня си. Дрънчи
совалка вътре и разбоя трака.

В ковачницата, там отвъд, пухти
духало: тъп, подземен сякаш звук
се чуй, замлъкне и пак избухти,
запреплетат един през други чук
и искри рой на пътя чак изхвръкват.

През улицата, хе там горе чак,
затирени се урнаха деца;
отвори се прозорец — някой знак
с ръка им прави, ала те, лица
извърнали нататък, пак си тичат; —

към чучура со стомни тичат те…
На водопой полека кон повел,
аргатин крета. Сгърбена мете
старица там пред порти. И подзел
магарето си, мъкне се млекаря.

Но пръскат се навалици, насам
едни, нататък други — изведнъж,
като по знак. Ей тук-таме едвам
се бавят още. И нашир и длъж
по улиците врявата заглъхва.

Ту клекнали, ту прави по врати,
продавците отново пак сега
излязоха. Прекъснати хорти
подзеха пак, шега подир шега,
со сол от турско време подсолени.

Приви към пладня. Слънцето пече.
Криви прозявка морните уста.
Рече тоз дума — и не дорече…
Един все още точи си връвта
задним, препречил пътя, мутафчия.

Зачукаха в ковачницата пак,
духалото отново запъхтя…
А по вратите, тез превили крак,
ония бозна во каква мечта

захласнати продавците почиват.

И мързеливо махайки с ръка,
отбранят се от бръмнали мухи…
Преплитайки едвам-едвам крака,
през улицата мина — ей-там-хи, —
в „окръжното“ окръжния началник.

Това е царя в малкий град. Върви
той важно, както всеки малък цар —
ей през мегдани татък възкриви…
Отдире му изпъчений стражар
мустак възсуква и поглежда строго.

А слънцето пече и все пече,
прижулейки с пладнешките лучи…
И летний ден тъй мудно се влече…
И на мухите гъстий рой бръмчи —
и в скуката дюкените задрямват.

Откъм мегданя се задава псе,
тук възкриви, там души, татък спре
и дигне крак — и пак се понесе…
Подаде се отсреща и се взре
подире му касапин червендалест,

и нещо знак на срещния съсед
с ръка направи, — шугавото псе
подмами с мръвка, с мил и кротък глед
докле съседа връв да донесе
и псето с нея изотзад издябна.

Хррт! „Дюа!“ Псето сви, подви опаш,
но впримченото в него тенеке
предрънколя… Самия богаташ
и тачен кмет, из своето теке
насреща, сам изскочи да го гледа.

Наскочиха по своите врати
отвред продавци, — а фучи край тях
горкото псе, увива се, скимти
от тенекето бъхтано… И смях
и вик, че буря нищо е пред него…

То най-подире кривна бозна де, —
а все не стихва дюкане и смях.
И тъй невинно смеяха се те,
тъй весело, че всякой би на тях
завидял и пошепнал би „блазе им!“

Но ето стихва. Слънцето пече,
прижуля. Псето се изгуби веч…
А летний ден тъй мудно се влече…
Чуй! „Поща! Пет стотинки! Вестник Реч!“

Бръмчат мухите в скуката пладнешка.

---

[1] *По главната улица*. В. *„Пряпорец“*, 22 август 1910 г. ↑

НЕНО ВЕЧЕР

НЕНО ВЕЧЕР[1]

Той пее твърде рядко, ако се съди по това, което е печатал досега. Най-ранните му песни най се ценят от младежта — не от оная, която дири нещо, а от оная, която смята, че да дириш е да губиш време и наместо да сбира, тряба да пръска живота. Много от песните на тоя поет се пеят с чаша вино в ръка или когато ръката не държи вече сигурно чашата. Вечер се смята още млад — роден е 1876[2] — и казва сам, че няма намерение да остарява, докле не отживее, което е отредил господ да се отживее на младост. Той живее в родния си край, но се скита и няма нийде постоянно място за живение, нито определено някакво занятие. Една първобитна натура е, която живее с инстинктите си, не отрицава, не утвърждава, а само се отзовава и живее по закона божи. Не е вярвал никога в нищо, няма намерение и да вярва някога в нещо, освен по своите сили. Понякога песните му нямат форма на песни и темите им се затирят да прескочат границата на обикновените теми на песните му, което, разбира се, не му е подадене. Ето например, едно такова затирване:

Вярвайте само во своя бог,
чийто е трон не в небето!
Него не са го родили
блянът на минали дни,
страхът на мъртвите предци!
Вярвайте в живия бог,
в бога, когото роди
вашта душа,
вашата смелост и сила,
вашата вяра в живота.
Той е во ваша ръка —
млат во ръка на работник,
който на подвиг зове,
който живота кове,
както го вашата воля желае…
Вярвайте само во своя бог,

в който живейте, който живее во вас;
който мре накръст
в име на живота и възкръсва
винаги в тия души,
гроб що не са на живота,
гроб на волята за живот!
Той е истински бог,
величествен и строг,
който води не в рая на мързеливите,
нищите духом и страхливите,
отвъд живот и свят —
той е во вашта душа,
той е во вашта ръка —
млат во ръка на работник,
който на подвиг зове,
който живота кове,
както го вашата воля желае…

За тоя свой бог поета пее твърде рядко и тая песен е едничката, дето той се изказва открито за него, в когото винаги живее. На Острова на Блажените, Вечер е един от резките проповедници против официалната черква, за което е анатемосван[3]. Но от дявола най-малко се бои тоя, който обожава и дявола в своя бог, силата в своята воля. Както вече казах, Вечер няма постоянно занятие. Днес той е писар в някоя селска община, дето псета лаят рошавата му коса, утре е работник нейде в някоя фабрика — вдругиден чука, та дроби камъне по улицата или сече дърва, и т.н. Прави това, което е правил едно време един от най-умните американци, Торо[4], или даровития норвежец Кнут Хамсун и правят сума други, които искат да изкарат насъщния си хляб с несвързани ръце, на свобода и свободни духом. С това той силно апелира за уважението ни, защото уважава себе си. Понякога Вечер издава и разни книжки и сам си ги продава, дето свърне. Едва ли ще има друг островитянин да е пропътувал като него целият Остров, да знае всяко кътче в него и да познава толкова хората, инстинктите и мислите им. На чужбина не е ходил и не желае; казва, че родното слънце му е доста и че го е страх да не пръсне в чужбина това, което с глава, ръце и нозе е събрал дома — свежестта на душевните си настроения и радостта от живота. Един странен каприз на човек, когото инстинктите в нищо не ограничават и който отрича онова, в което дори ограничените дирят средство да се разграничат!

От книжките, които Вечер е печатал, най-интересна ми се вижда *У дома*, една антология от стихове чисто пейзажни, сборник стихове

повечето от дребните поети, неизвестните, незначителни дори считани, от тъй наречените мравки в поезията. В късото предисловие към тази интересна книжка, Вечер казва: „Хубавото живее не само во великите. Нейде си по света имало, казват, Монблан, Пиренеи, тъмни фиорди, дивни гори, поля, реки. Има, чувал съм за тях. И под носът ни има не малко величия и хубости. Хубост и величие аз видях дори в едни черни очи, в които бе отразен един свят по-голям от Острова на Блажените, и в едно чувство по-дивно от морето около него. Че хубавото живее не само во великото. Поточето, при което съм се спрял сега и слушам тихия му ромон да ми говори за откъде иде и къде отива, бистрите му струи и огледаните в тях къдрави елхи — в него има хубост, която величията не познават: тя е хубостта на интимното, на онова, което, когато говори, когато очарова, не ни докарва до самозабрава, а избистря душата. То е дъхът на полското цвете, дъхът на онова, в което сме израсли, в което живеем, в което ще умрем, което ще лъхти и над гробът ни и ще трепти в звездите на небето, простряно над нашия тукашен и отвъден живот. Това хубаво аз събрах от полето на нашата поезия, хубавото поле, работено от плугът на прости работници. И в простата хубост има величие, незнайно на великите…“ От тая книжка на Вечер аз зех почти всички ония пейзажни стихове, които съм превел в моята книга и които характерни неща за новата поезия на Острова в предишната съвсем липсват. От песните на самия Вечер преведох само ония, които говорят за негова темперамент и своеобразна форма; в тях стихът е характерно неправилен, но в тая неправилност има нещо мило и живо, като в цалувка, открадната пътем и не на законно основание.

---

[1] Образ на безгрижен поет-епикуреец, който славослови житейските радости: в такъв дух Славейков пише неведнъж стихотворения — и тук сочи тая своя черта. Същевременно — намек за Кирил Христов, чийто нашумял стихотворен повик „жени и вино“ тук е подсетен с това, че песните на Вечер „се пеят с чаша вино в ръка“; има нещо и от безгрижната волност в някои от стихотворенията на Цанко Церковски. — Нено е от мъжките имена в Братя Миладинови, а Вечер е измислено — може би във връзка с това, че епикурейството на Нено го събира с приятели вечер. ↑

[2] Кирил Христов е роден в 1875 г. ↑

[3] Намек за недоволството на черковните власти от Пенчо Славейков, който — без да се е обявявал за атеист — е критикувал, особено в разговори, официалната черква за нейната обредност и за конкретни нейни прояви. Известен е конфликтът му с тия власти, когато е бил директор на Народния театър: практикувало се е дотогава, през известни черковни дни, особено през някои пости, театърът да не играе; Славейков наредил обаче да има и в тия дни

представления — и когато, по оплакване от владиците, Министерството на просветата му поискало обяснение, той рязко отговорил: „Те да си гледат черквата — аз ще си гледам театъра!“ След като дълги години е бил близък приятел с Пенчо Славейков, Стоян Михайловски по-късно — в последните години преди Балканската война — влиза в конфликт с него именно поради „безбожието“ му и дори пише сонет в *„Църковен вестник“* с такова обвинение. Славейков е имал реномето на „свободомислящ“. ↑

[4] Торо, Хенри (1817–1862 г.) — северoамерикански писател-мислител; проповядвал скромен живот в близост с природата и сам живял в къща, която си построил в един лес. ↑

НЕВИНЕН[1]

Невинен като гълъбица
и скромен като полски злак:
на такава птица
истинското име е — глупак!

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 8–9, 1899 г., в цикъла *„Шаркѝ“* с подпис Ферхард Меддахи. ↑

КАТУНАРИ[1]

Край брега на тиха Струма
спре се закъснял керван;
скитниците катунари
ще стануват сука стан.

Ето лумнаха огньове;
сенки трепнаха край тях.
И далеч в полето екна
врява и безгрижен смях.

Пламъци се борят в мрака,
свет и мрак — и в мрака свет —
тук изпъква лик разчорлен,
татък дрипав силует.

Мудно отстрана цигулка
пробуча и сръчно сви
в миг — чевръст и кръшен танец
като вихър се изви:

повъзпре и пак залюшнат
свий, извий и полети —
глухо татък топот сепнат
като под земя ехти.

А с усмивка благодушна
гледат старци отстрана
и лулите им светулкат

в околната тъмнина.

Днес са тук. А бозна утре
де глава ще прислонят…
За бездомните безгрижност
прави лек световний път.

---

[1] През януари 1894 г. Славейков помества в *„Мисъл“* своя пътеписен очерк *„Рила“* (Рила е посетил през 1891 г.) — в тоя очерк той говори за Струма, на чийто бряг са отседнали катунарите в стихотворението: „Пътят… криволи край Струма… Между тез ниви криволи Рила река и бърза да застигне Струма.“ — На началния стих на стихотворението „Край брега на тиха Струма“ отговаря началният стих на стихотворението му *„Свада“* (сп. *„Български преглед“*, кн. 4–5, 1895 г.): „Край брега на тиха Янтра…“ — Сигурно при това свое пътуване в Рила той е видял и върха Ай-Гидик, за който пише сонета си в цикъла на Велко Меруда и говори за него в очерка си за Тихо Чубра: „Ай Гидик, най-високата планина на Острова“ (има пред вид Рила, без да казва прякото й име, в интереса на запазването на идеята за Острова). ↑

БЕЗГРИЖЕН

Сред грижите безгрижен аз живея.
По своя разум своя песен пея.
На други друг е пая —
не искам ни да зная!

Корите вий? Корете! Ази хваля,
и дигам туй, което други сваля.
Светът ще ме осъди —
та нека тъй да бъде!

Не ме милеят и не ги милея!
Дете на случай — в случаи живея.
На други друг е пая —
не искам и да зная!

Какъвто е живота го обичам;
днес е трьне, утре с рози се обкичам.
Светът ще ме осъди —
та нека тъй да бъде!

Кръв млада в млади жили не замръзва,
ум волята на немощните връзва.
На тях това е пая —
не искам да го зная!

Живей така и няма да пожалиш,
живот и свят самичък ще възхвалиш!
Светът че ще те съди?
Ба! Нека тъй да бъде!

ПОД ЛИПАТА[1]

Глуха е нощ. Като призрак възправен,
в мрака Балкана настръхнал тъмней.
Върше липата люлей, —
а сянката счува се шепот сподавен.

„Още докле се зорница възйеме,
още докле се засилят мъгли!“
— Чуваш ли, трети петли!
Мило, за ходене вече е време.

Гаснат звездите, бледнее небето,
гледат как върше отсичат гори!
Мило, зора ще зори —
все ли е още несито сърцето? —

„В обич сърцето не знае насита:
знай ли, тежко му, — на обич е край…
Чаша отново подай —
жадът е двоен от чаша изпита.“

Думи пресъхнаха, шепот престана;
гръд на гърди и уста на уста.
Глъхнат въздишки в нощта…
В мрака настръхнал тъмнее Балкана.

… Ранна зора спепели небесата.
Галени думи, дочути в нощта,
тихом ги с тъмни листа
шепне на росното утро липата.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 4, 1902 г. — Последният куплет в *„Мисъл“*:

> *… Ранна зора спепели небесата.*
> *Смачканата под липата трева*
> *хич и не дигна глава,*
> *с време макар да я ръсна липата.*

ГОСТ[1]

Три дни струва млад Дойчин гостува,
и помисли за дома юнака.
Ей на трема сбогом той се зема —
враня коня го на порти чака.

Сам стопанин, бащин стар акранин,
чак до порта госта си изпраща,
и го кани все пак да остане —
и към първа сина се обръща:

„Чедо драго, ти бащино благо,
мил гостенин дома заминува, —
дар ти дай му или обещай му,
дано още при нас погостува!“

— Да остане! И нека си хване
ей кусото пиле соколово;
да го земе, негли пък то с време
ще го бъде за лова отново!

„Теб е реда, — а ти второ чедо,
чест стори пък с нещо ти на госта!“
— Ей стрелата претрошена в кътa:
дар от мене и туй му е доста.

Нека чака по-добър от кака —
той все нея гледаше през тез три дни… —
„А ти, дъще, и ти ли на същи
ум си спроти гостенина свидни?“

— Дъщеря ти зарад госта млади
дала що би всяка мома дала:
думи сладки за скори повратки —
и цалувка за къса раздяла!

„Много здраве! Ратай коня справи…
С таквиз дари гост се не оставя:
синовете скъпят даровете —
дъщерята с зедето ги дава!“

---

[1] Името Дойчин от народните песни е използувано от Славейков и в други негови творби. Вж. *„Ранен Дойчин“*, за пръв път (от ръкописа) в *„Избрани съчинения“* от Пенчо Славейков под редакцията на Мара Белчева, 1923 г. — Указание за това, че Славейков рисува не само съвременния си селски бит, а и тоя отпреди векове, е позоваването в това стихотворение на старинни термини: „Пиле соколово“ (соколите, с които някога богатите хора са ходили на лов), „Стрелата претрошена“ и пр. ↑

ГУРБЕТЧИЯ[1]

1. ПОД ПРОЗОРЕЦА

„Зид ли искаш да прескоча и отворя
горни порти? Мъка ли е туй да сторя!“
— Зид и порти?… Отминувай! Който пита,
той напусто в тъмни нощи, лудо, скита.

„Тъмна нощ е, де и как се не съзира.“
— Де и как ловец не пита, а намира.
Дигнал пушка, ако знае как да мери —
гърлицата в ръцете му ще стрепери!

„Гърлицата не шега ли с мен си бие?“
— Бий шега, но не ловеца да отбие,
а с ръка да стегне, лудо — и да може
прекършена под глава й да я сложи.

„И да може снага кършна да огъне?
И примрежен поглед в поглед да потъне?“
— Та за туй са отворени порти тъмни…
Или долу все ще чакаш, докле съмне!

2. СМЕТКА

„Трета пролет стана как съм на чужбина.
Булче чака война, майка чака сина…
Аз на ум ги имам, те на сърце мене;
с мисли ум се бие, в скърби сърце вене.

Стопаница бяла — за черна неволя!
Неведнаж за неи ази в сълзи моля:
Камък жалба има… за божие име,
преброи ми хака и дома пусни ме!“

— Тебе ти е, лудо, памет изменила, —
хака ти отдавна аз съм изплатила:
и шахати имам — дълги тъмни нощи!
Да не си забравил? Да не искаш още?

Сговор бе по воля и е без развала…
Аз сърце при сговор за залог съм дала.
Помниш? На гърдите сговор бе скрепено —
с кървави цалувки всичко заверено!

Аз шахати имам — дълги тъмни нощи.
Или ти не стига? — Или искаш още?
Искай! Много дадох — още би придала —
но избий от ума мисъл за раздяла!

Трета пролет мина как си — на чужбина?
Булче чака война, майка чака сина…
Мене ти не питаш — мене пък що чака,
като ме остави пак сама юнака?

Таз, що е далеко толкова години,
че за тебе чака — само теб се чини!
Дето е юнака само там е мило —
и сърце немари рода и венчило…

„Седма пролет мина как съм на чужбина.
Булче чака война, майка чака сина…
Ако ли не мене — вести щат дочака:
«дето е сърцето там е и юнака!»“

3. ОТ ЧУЖБИНА

„Ти ли си на порти, невясто Маргарито?
От чужбина войно връща се честито!“
— Войно ми забягна на пуста чужбина,
войно е прежален девета година.

„Войно не забягна, иде си от кяра —
сама отвори му, сама хвани вяра.“
— Думите… на думи се цената знае…
Своя свой по друго само ще познае.

„Вишнята превила през дувари клони —
помниш ли над нази как цветенца рони?“
— Вишня край дувара само у дома ли?
Под вишневи листи всеки либе гали.

„Две от сърце рожби, Дивисил и Райка —
той на моя татко, тя на твойта майка.“
— Кръстените рожби знай ги цяло село.
От свои си чуло, от чужди дозело.

„Бенка на страната, белег на ръката!
Те ми и в чужбина бяха на душата.“
— Со това се, лудо, не мами Маргарита:
туй що всеки знае — за него не пита.

„Белезите двойни — на гърди, на рамо —
от първата вечер… още ли са тамо?“
Портата се джасна. Вик на радост писна…
Като нар на вейка му на гръд увисна.

---

[1] Темата за гурбетчията, чакан от булчето му, е разработвана и друг път от Славейков — още в поемата му *„Коледари“* (сп. *„Мисъл“*, кн. 4–5, 1892 г., и след това в „Епически песни“). Срв. и поемата на Славейков *„Коняр“* (*„Мисъл“*, 1894–95 г.). — Шахати — изопачено от шахити (тур.) — свидетели.

Прави впечатление еднаквото съдържание на третото стихотворение от тоя цикъл *„От чужбина“* (печатано, като целия цикъл, за пръв път в *„На Острова на*

блажените“, 1910 г.) и стихотворението *„Павлета делия и Павлетица млада“* от Пею Яворов (печатано за пръв път в *„Мисъл“*, март 1901 г.) В случая нямаме Славейково подражание на Яворов, а общ източник и дори обща договореност между двамата поети да се напишат тия стихотворения. На тоя въпрос е посветена студията на проф. Михаил Арнаудов *„Историята на една балада. Мотивът «Павлета делия и Павлетица млада» в народната песен, у П. К. Яворов и Пенчо Славейков“*, сп. *„Пролом“*, кн. 5–6, 1923 г. — В тая студия Арнаудов пише за двете стихотворения, че „разработват една и съща фабула и са писани едновременно… Години преди смъртта си авторът на *“Павлета делия и Павлетица млада"* бе поверявал на приятелите си, че баладата му е никнала по повод на един облог между самия него, Славейков и Петко Тодоров, така че те е трябвало да обработят, да пресъздадат по свой начин една посочена от Славейкова фолклорна тема… Но до уреченото време Тодоров не направил нищо… Яворов удържал дума и донесъл своята песен, а Славейков отложил написването на баладата си". — Нямаме основание да смятаме, че Славейков е имал причини да отложи с години печатането на своето стихотворение, така че по-вероятно е при „облога“, след като Яворов прочел нему и на П. Тодоров стихотворението си, да е отложил написването на своето — и това да е направил при общото написване на цикъла за антологията. Указателно за произхода на Яворовото стихотворение е това, че то е посветено „Пенчу Славейкову“, а в съдържанието на годишнината на *„Мисъл“* след заглавието е прибавено: „Народна песен“.

При работата си над своята студия проф. Арнаудов е подирил българската народна песен, която Пенчо Славейков е предложил на своите другари за написването на произведение на обща тема. Той съобщава, че е намерил „само три песни, които биха могли да бъдат притеглени за сравнение към баладите на Яворова и Славейкова“ — и дава текста на тия песни; те обаче имат доста далечна връзка с „общата тема“. Но Арнаудов сочи една гръцка народна песен с такова съдържание — Славейков е имал нейния текст в немския превод на сборник от гръцки народни песни, излязъл в Берлин в 1895 г. Текстът ѝ не оставя никакво съмнение, че именно тя е прототип на двете въпросни стихотворения на нашите поети. Трябва да се отбележи, че при разработването на своите творби и Славейков, и Яворов са използували характерните изразни особености на българската народна песен. — За повече подробности вж. посочената студия на проф. М. Арнаудов. ↑

СИЛВА МАРА

СИЛВА МАРА[1]

През живата й за нея се е знаело много, но не че тя се интересува и от поезия. Т.е. че пише и поезии. Като певица често са я чували да пее песните на други и само туй са знаели[2]. Родена е на 8 септември 1868 в Овеилвес на Росита[3], дето често се раждат хубавици и рядко даровити хора. Учила се е во Виена[4], град в това отношение приличен на Овеилвес на Росита. Тя е възпитаница на сестрата на знаменитата Кети Фрьолих, приятелката на Грилпарцера[5]. През 1886 е била учителка в единствената тогава женска гимназия в столицата, след което се оженва за известния в онова време държавник Чебел, а дълги години след убийството му, оженва се отново за поета Иво Доля[6]. Починала е на 40 години, преди смъртта на втория си мъж, бездетна и самотна[7]. В епитафията на надгробната й плоча личат между другите и тия стихове: „Умре, за временното само. Сега живее в вечността — на свойте рожби со живота.“ И действително това са рожби, каквито не всяка майка ражда, в които и с които дълго и след смъртта се живее. На млади години, когато е била щастие за мъжа си — с даровете и хубостта си, — мълвата е създала легенди за живота й. Ни тя, ни близките ней не са се опитвали да разрушат тия легенди. И остроумно бележи нейния биограф: „Не бутайте легендата! Тя не е плод на неправда и недоразумение. Лъжата на легендата говори винаги за една истина, за удивлението на простосмъртните от извънредното.“ Песните на Силва Мара не свидетелствуват за нищо, каквото бленуват легендаторите. В тях се очертават контурите на един живот, окъпан в меланхолията на роса, родена в мрака, за да изчезне в слънцето. Те са пейзажи от природата, картини от вътрешен живот; за бури в тях се загатва твърде ярко, и то за бури, които възвисяват оногова, който ги е преживял. На български има досега преведена случайно само една от нейните малки песни:

Когато аз се възвисих,
сърце ми се от тях отвърна.
Чух клевета и присмех лих —
от туй душа ми не посърна!
Цветята буря освежава,
и още по-разхубавява.

Много от нейните песни са печатани с един или друг псевдоним по разни списания, без същинският им автор да е бил известен някому, и Силва Мара е имала рядкото удоволствие да чува известни критици и нейни най-добре познати да говорят най-възхитено, дори лично ней, за песните й, без да подозират, че говорят за нейни песни. След нейната смърт тия песни издаде Книжовното Дружество в Артаня с име *Капките на есенния дъжд*, една книжка от 145 песни, и след тях кантата *Епиталамии* (сватбени песни). „Нейните песни — казва Равнец, най-видния литературен историк на Острова[8] — ни говорят за пладня на живота, когато слънцето най-силно грей и онова, що е расло скрито в зори, цъфти в денят, който го облича в хубост и спокойствие. Хубостта на жената, която мнозина още помнят, е съхранена в хубостта на песните й, зад благородната форма на които ни изглежда меланхоличния поглед на тъмни очи и ни поверява тайната на едно битие, щастливо

в своята скръб — че тя му е дала съдържание и значение.“ След това иде отзива на критикът за *Епиталамии*. „Поемата — казва той — се състои от няколко сватбени песни, наредени в едно цяло — един химн на празника на празниците в живота, празника на оплодяването на майката и на земята, майката на майките. Само земеделчески народ създава и живей в такива нрави и само чедо на земеделчески народ е кадърно да улови същността на тия нрави и да ги възсъздаде тъй поетически. Още повече, и най-добре, негли би направила това една жена. Тая жена ще носи името Сафо[9] на Острова на Блажените. Освен за песните си, това име заслужава тя и според *Епиталамии*, напомняща епиталамиите на лесбоската поетеса. Както е известно, много от откъслеците, спазени от Сафо, уломки от дивни статуи, са от сватбени песни. За тях може да се каже същото, което Нибур[10] казва за песните на Алкея[11]: «Който има чувство за поезия, той може и от тия откъслеци да види ясно цялото и ще бъде щастлив да влезе през тия мънички врата, прокъртени и поломени, в градината на музите, градината, осветлена от усмивката на Омира.» През тия прокъртени врата може би Силва Мара въвожда в друга една градина — в тихия живот на островитянина-земеделец, поетически реалния живот на оня знаменит херой, който от памтивека живей и се безнадеждно бори с черната земя — херой макар най-древен, но и най-модерен, че и той обича своя враг, дори го обожава. За тоя херой няма досега епос. Но отделни песни или рапсодии за разни негови подвизи има доста: една от тях е *Епиталамии* от Силва Мара. Сватбеният обичай, около който са обвити тия песни, е извънредно и не в красива смисъл реалистичен. Поетесата, види се много явно, е искала да избегне тоя реализъм, но не и съвсем да го заличи — и е дала загадки и характерни нюанси за него. Тия загадки и нюанси придават на поемата колорит и живот, дават реалния фон на идеализираната картина. Тия загадки негли не ще се харесат някому — на педагозите например, моралистите и полицейските пристави при културата. Такива благомисленици най-добре ще сторят да не четат Епиталамии.“ *Епиталамии* са преведени на английски, италиански и новогръцки. Особено сполучлив е италианския превод, направен от приятелката на нашата поетеса, талантливата Пагалини, която е придружила превода си с един очерк за живота и поезията на Силва Мара. Преводачката се е помъчила да докаже, че *Епиталамии* са творени под влиянието на Сафо и — Катуловите сватбени песни. В списанието *Живот* още на времето се яви силна и справедлива критика на Равнец, в която той доказва, че сходството на *Епиталамии* с някои от откъслеците на Сафо се обяснява леко: творенията и на двете поетеси са възникнали наверно на основа на народната песен. За влияние от Катула[12] не може и дума да става: Катуловите сватбени песни са прости занаятчийски изделия, мъртви духом и плотию, интересни може би за латинистите, но никой поет и жив човек няма да има воля да ги прочете, камо ли да се влияй от тях. Въпросът за влиянията, външните, върху поемата на Силва Мара се изчерпва с констатирането на факта, че тя е цвете, израсло на почва (не както някой би помислил — на основа) на народните песни. Преко заети неща от тия песни няма, а концепцията на поемата е лично дело на поетесата. Самия въпрос за произхода на *Епиталамии* свидетелствува за тяхната цена и значение: за нищожни неща не се дига врява!

Силва Мара е авторка на една книга Афоризми[13] и издателка на съчиненията на първия си мъж[14]. На националната библиотека в Артаня тя е дарила всички писма и книжа на мъжа си с условие обаче да останат в тайна още 25 години след смъртта й. Наверно в тях ще се намерят не малко любопитни неща и документи за епохата преди падането на диктатора Стефа[15], епоха на безуредици, известна в историята на Острова на Блажените под името *Смътно време* или *спасение от спасителите*. Няма да останат в тайна само Мемоарите й, които под моя редакция скоро ще се печатат. В тях е описан главно живота на столичния beau monde[16]. Това е една книга, която ще има история — и много ще послужи на историята. Освен дати и факти, извънредно пикантни, в тия мемоари има цяла галерия портрети на мъже и

особено на жени из тъй нареченото „общество“ — diligences de vieux temps[17], които скрибуцат, когато пасажерите се качват на тях. Те са твърде удобовместителни тия дилижанси и ако човек не се бои от mauvaise humeur[18], може рахат да пътува с тях — непрекъснато от една станция до друга. „Мозъкът на тоя beau monde киха над романите на Вилли!“ — тъй го определя мемуаристката и майсторски характеризира тоя интересен мозък, който, изваден от техните черепи, би приличал на вкаменени останки от някое пещерно животно. Тия жени поддържат и нещо като „салони“, дето мобилите в асирийско безмълвие присъствуват на жертвоприношения на вуйчо Приапа[19]. Мемуарите са художествено написани и ще бъдат украсени с множество фотографии — най-вече женски — и на ония, които се возят на тия дилижанси от една станция до друга. Тая книга, вярвам, ще има история — и ще послужи на историята.

---

[1] Първообраз на Силва Мара е Мара Белчева — тя е прототип на биографичния очерк, но в приписаната на нея поема, *„Епиталамии“*, Славейков отново сочи една страна на творчеството си — рисуването на селския бит. — Освен съдържанието на очерка пряко засвидетелстване на неговата насоченост намираме и в едно шеговито писмо на Славейков до Б. Пенев, недатирано (запазено в неговия архив в БАН) — завършващо: „За ваше здраве кашля Иво Доля — и секне се до него Силва Мара.“ — „Силва Мара“ е написано с почерка на М. Белчева — очевидно Славейков е писал писмото в нейно присъствие и като е стигнал до това име, дал й е да го напише сама. — Мара Белчева (1868–1937 г.) — известна българска поетеса. В своите *„Бегли спомени“* (в *„Избрани съчинения“* от П. Славейков, 1923 г.) тя е разказала историята на своето познанство („от дете“) и — след като умира първият й мъж — свързването й с Пенчо Славейков (от 1903–4 г.). Въпреки че на няколко места — и в писма, и в очерците в антологията — той я нарича своя жена, те не са образували семейство — тя е продължила да живее, и при близостта си с него, в своя дом на ул. Белчев (сега Г. Генов). Тоя дом е бил често средище на писателски събирания и разговори начело със Славейков и Мара Белчева. Тя го придружава и при последното му пътуване в Италия, където той умира. — Името Силва Мара (с използване на популярното българско женско име Мара, което е и собственото име на Мара Белчева) е съставено по подобие на името на известната тогава като румънска писателка Кармен Силва, превеждана и в България (псевдоним на румънската кралица Елизабета, писала на немски). Силва (лат.) — гора, лес; в поезията има смисъл и на славей (у Вергилий и други поети) — понеже славеят живее в гората; силвано — горски певец, славей. В някои случаи — „силва“ има формата „селва“ — оттам връзка с родния град на Белчева Севлиево (с формата му Селвиево). ↑

[2] М. Белчева не е била певица по професия, но по запазените спомени е имала хубав глас и при писателските срещи в дома й и в други домове често пеела. ↑

[3] Датата отговаря на тая в раждането на М. Белчева. Овеилвес — получено от обратното прочитане на името на родния й град — Севлиево. Росита — старото име на Росица, която извира от Средна Стара планина и като минава през източните части на Севлиевското поле край Севлиево, се влива в Янтра. И досега стари севлиевки казват: „Отивам да пера на Росита.“ ↑

[4] Факт из биографията на М. Белчева, която е следвала във Виена и Женева. ↑

[5] Грилпарцер, Франц (1791–1872 г.) — виден немски (австрийски) поет и драматург. М. Белчева е живяла в пансион, организиран от Кети Фрьолих, която през младите си години е била негова близка приятелка. ↑

[6] Факти из живота на М. Белчева — нейното учителстване, женитбата й с Христо Белчев (с обърнато име Чебел), поет и министър в кабинета на Стамболов, убит през март 1891 г.; „оженва се… за поета Иво Доля“ — намек за близката й дружба с Пенчо Славейков. ↑

[7] М. Белчева е била жива при писането и издаването на *„На Острова на блажените“* — думите в очерка, че е починала „на 40 г.“, (т.е. в 1908 г.) са в духа на литературните мистификации в антологията. ↑

[8] Равнец — име, дадено на „най-видния литературен историк на Острова“ (с предположение, че се има пред вид д-р Кръстев, въпреки че малко е засягал литературно-исторически въпроси или някой от професорите литературни историци) — по името на полското растение равнец с бели или жълти цветчета. ↑

[9] Сафо (Сапфо) — поетеса в древна Гърция (началото на 6 в. пр.н.е.). Тя също е авторка на „Сватбени песни“. ↑

[10] Нибур — немски литератор и класически философ. ↑

[11] Алкей — древногръцки поет (7–6 в. пр.н.е.). ↑

[12] Катул (роден около 87, умрял след 17 г. пр.н.е.), виден римски поет. ↑

[13] М. Белчева няма книга с афоризми. Може би се прави намек за превода й на *„Тъй рече Заратустра“*, чието изложение има афористичен характер. ↑

[14] М. Белчева е събрала и редактирала съчиненията на Хр. Белчев; в работата по литературното наследство на покойния й мъж е взимал участие и Пенчо Славейков, който е написал за него студия. ↑

[15] Отново — като в очерка за Видул Фингар — Славейков говори за Стефан Стамболов под името Стефа. ↑

[16] „Beau monde“ (фр.) — „Изящният свят“, т.е. аристократичен и паричен „елит“, обществената върхушка, свързана с блясъка на балове, салони, включваща и обуржоазената част на „висшата“ интелигенция. В годините преди Балканската война и в София, и в по-големите градове у нас се очертава такъв „елит“, който в своя живот подражава на празношумния живот на върхушката на Запад — с включване в самия говор на модни западни изрази, особено френски. Пак по подобие на Запад някои много богати семейства в София организират нещо като „салони“ — приеми в определен ден на седмицата или периодично: на тия приеми мъжете индустриалци, предприемачи и едри търговци уреждат свои сделки, не без активната помощ на жените си, които флиртуват и се стремят да привлекат в своя дом „висшия свят“. Съвременниците, които разпитахме, говорят за такива „салони“ в онова време в дома на Гешев, на крупния тютюнотърговец Чапрашиков, на богатия розопроизводител Багаров, на големия богаташ-предприемач Самарджиев и др. Наред с паричната аристокрация свои „салони“ е имала и „военната аристокрация“, както и видни лидери на буржоазните партии, забогатели от властта през време на своите режими с тъмни афери и корупция. Тия салони са посещавани и от незначителни представители на „културната интелигенция“, но са отбягвани и иронизирани — както прави Славейков в тоя очерк — от здравата, основна част на нашата интелигенция. Последната, в много скромни условия, на „домашни начала“, се е събирала в своите домове: хората от *„Мисъл“* — в домовете на Мара Белчева и пианистката Маргарита Стойчева (Лабрам); Вазов и другарите му — при Михалаки Георгиев и другаде. — В Славейковия екземпляр на антологията изразът „жертвоприношения на вуйчо Приапа“ (навярно поради реакцията, която е предизвикал) е задраскан, т.е. Славейков е възнамерявал да го махне в замисленото от него второ издание; Б. Пенев обаче е запазил тоя израз. — Пак в своя екземпляр, с оглед да се включи допълнително, П. Славейков е написал: „Момента (от) Толстоя, в В. и В. (Война и мир): «Когато нищо не очакваш от себе си и живота нищо от теб — вратата на салона ти се отварят. И в салона ти се избарабяваш с всякой дворцов лакей и идиот.»“ — Така Славейков е застанал на Толстоевата позиция на презрение към „салонния живот“ на аристокрацията и буржоазията, с насоченост и против двореца; българският царски дворец е бил най-големият „салон“ в онова време, котило на разврат и фалшив блясък. ↑

[17] (Фр.) — „дилижанси от старото време“. ↑

[18] (Фр.) — „лошо настроение“ (разположение на духа). ↑

[19] Приап — в древногръцката митология, — син на Дионисий и Афродита, бог на оплодяването. Намек за разврата в тия салони. ↑

ЕПИТАЛАМИИ[1]

В неделя вечер. Сватбата е на свършване. Побащима и помайчима повеждат младоженците за към брачната стая. Гостите се струпват наоколо и запречват пътя на младоженците.

Хор

Чемшир порти притворени
стар побащим ще отвори,
помайчима да затвори —
щом с погледи оборени
влезе двойката отбрана,
влезе — чак за дозарана.

Дето има за сбъдване,
нека да се сбъдне тамо —
да завършат двама само
божието отсъдване:
днес тъй както и отколя,
по обичай и по воля!

Мъже

Разстъпете се отсам,
разстъпете се оттатък —
ето го часът благатък,
цял ден чаканий едвам.

Всякой го от нази знай,
всякой го от нази минал —
че се бави е проклинал,
а дошел — че няма край.

Не пречете на това
дето има тук да стане —
и в милувки и в стенане,
и в мълвеж и без мълва.

Во което той се вий,
во което тя се кърши —
воля божия се върши —
и от хора се не крий!

То скрепено е с любов,
и предяла означава,
че живот един престава
и започва други, нов.

Моми

Време има — нощ голяма.
О, не бързайте така!

Момци

Хванали ръка в ръка, —
те са дето бързат двама!

Мъже

Дето любят и ги любят,
с времето си не играят.
Време само тия губят,
що цената му не знаят!

Моми

На другарки от венеца
момко грабна цвят най-росен,
но завяхна ще венеца —
момку на челото носен.

Тя венец е хубавила —
о, не я от нас делете:
от другарки дружка мила,
от венеца росно цвете!

Жени

Росен ли само цвят хубавее?
Или моминство радост е само?
Радост и хубост двойно пò грее
момку на сърце, момку до рамо!

Росно ливаде е за коситба —
и без коситба вехне сиротно…
Двойна е радост подир женитба
зарад живели в младост самотно!

Хор

Мълчаливи и свенливи
чакат нашта воля двама, —
и свекърва до тях първа,
и момина на чест мама.

Ред сдвоете, отстъпете!
Ако е за тежки дари —
свекър дава и придава
момин баща стари.

Баща

Обещал съм дар и дал съм,
ето го на вас в ръцете.
Бог да дава и придава
на живота даровете.

Свекър

Исках дари, свата стари
даде — ето го до сина!
Бог да дава и придава
нова дара догодина —
дара нова мен обнова:
мъжка рожба син от сина!

Стари

От земя родени, ний орем земята
и в недрата нейни сеем плодно семе:
майка на живота, тя го с обич свята
къта и твори го до за рожба време.

А роди ли — с рожба на света се хвали,
радостна го милва все на златни скути,
радва се, че вижда как и друг го гали,
и му шепне мили думи ней нечути.

Слънце рожба гали… Хубавей и зрее
за живот — в живота за чест отредена:
в божията воля туй, което кree
и вехне, да дойде нему тя на смена.

Зрей и хубавее в зной на жалба жива
и честта си в мъка на душата чака:
момата при майка, на слънцето нива —
нивата за сърпа — мома за юнака!

Рожби на земята, честта на земята
тука, през живота, тя е чест и наша!
Тия, що живеят в труд и обич свята —
щастието тям им носи пълна чаша!

Моми

Вит се вие от Балкана,
а Росица от полето;
вият се досред път — дето
кръст Росици Вит прехвана.

Кръст прехвана и се слея
дружно с нея да се леят,
насаме да не копнеят,
тя за него, той за нея.

Пролетем да не лудуват,
да не съхнат лятна пора —
от сеитби и от хора
зли навети да не чуват.

Вит се вие от Балкана,
а Росица от полето;
туй, що искаше сърцето,
то за обща радост стана!

Жени

Влизай с нова чест в живота,
момне, и недей се вайка:
женска чест — да бъде майка —
най-висока чест в живота.

Ти си извор — момко жадник!
В самотия извор гине, —
покрай извор ли да мине
и отмине в зноя жадник?

Извор щастие познава —
жадник стан кога привие
и от него се напие,
и му благостта познава.

Едно щасте друго сбира;
две — за рожбата на трето,
две — за рожба на сърцето:
двете то в едно събира.

Нов живот се с него почва, —
да е бистър, без утайка!
Женска чест — да бъде майка:
а от майка свят се почва!

Мъже

В тайна свят започва
да живей на ява —
слънце го огрява
и на път насочва:

към целта му права
в пътя предуречен —
вечно в пътя вечен,
тям и нам за слава!

Кум

Не за мен си тука пея,
а за него и за нея —
стига вече, престанете

и да минат път сторете!

Вече си нощта отива.
Виж, чело им пот облива,
и от свян и от умора, —
разберете вече, хора!

Майка

Сбогом, дъще, от род и роднини!
Свършиха се момини години,
и живота се при нази свърши —
плод от вейка родна се откърши.

Своя чест от наша те отдвоя,
заживей ти в нея, щерко моя,
и носи я с божия подмога —
че я зе от волята на бога.

Дано младост в нея не заглъхне,
дано в грижи хубост не изсъхне
и в живота майчиното бреме
да не скърши радостта ти с време.

Плод расте — за цвят се възнадява,
цвят цъфти — за зърно прецъфтява,
зърното зърни — да бъде брано,
и за плод отново пак посяно.

Плод и цвят и зърно се не губи —
че едното в другото се люби
и едно се в другото очаква:
тъй на свят живота не пресяква.

Плод от родна вейка се откърши —
свой живот и своя чест да върши,
и в това, което го очаква,
майка го блажи — а не оплаква!

Баща

Во чужда къща, щерко моя,
отиваш — направи я своя:
дан на живота в нея дай —
обичай, чедо, и страдай!

Другаря, който бог ти дава,
дели ти с него чест и слава,
той теб, ти нему щасте дай —
обичай, рожбо, и страдай!

Които с майка ти ни сбраха,
те свят завет ни завещаха,
и него ти от нази знай —

обичай, чедо, и страдай!

Живота обичта го дава,
страданието укрепява
и с благолепие венчай —
обичай, рожбо, и страдай!

Гайдар

На безчетни сватби свирил,
по хора ручило вирил,
по трапези и засевки
и по момини запевки —

Хор

Тука хеппа! Тамо хайда! —
всичко все по мойта гайда!

Гайдар

Три дни как ручило вия,
три дни стана както свиря,
и дотука я докарах —
смях се, плаках и се карах —

Хор

Тука хеппа! Тамо хайда! —
всичко все по мойта гайда!

Гайдар

Сватбата се свърши вече,
кой що имаше изрече,
веселба и врява спира —
всеки нека се прибира —

Хор

Тука хеппа! Тамо хайда! —
всичко все по мойта гайда!

Гайдар

Хайдете подир гайдаря —
път пред него се разтваря,
пътя води през чардака,
дето ми късметя чака —

Хор

Тука хеппа! Тамо хайда! —
дето може и без гайда!

Тъпанар

Изгайдари си гайдаря
и пискуня му изписка,
следом иде тъпанаря.
Хей, недейте се притиска!

Тъпан е живот човешки —
сам човек му е тотмака:
удряй тъпана пилешки
и не питай що те чака!

Думба-лумба, тамка-тумка!

На живота от хорото
тъпан тумка, гайда свири:
който си му знай доброто,
той върви по техни дири.

От зори та до вечеря,
от неделя до година —
с тъпан време се измеря
ден по деня до амина.

Думба-лумба, тамка-тумка!

И веднаж в живота само
той е тих, като одумка:
дето най е силен — тамо
най се слабо чуй да думка.

То е дето сватба става,
и с наздравици и песни
на версия го опява
свесния наред с несвесни.

Думба-лумба, тамка-тумка!

И неврели ни кипели
му езика шокалкави —
и на праг на радост, спрели,
младоженците да бави!

Силно движение. Тласкат младоженците напред. Обща врява.

— Дръжте! „Пущайте!“ Оттука!
„Хей, недейте се притиска!“
Стойте, тъпана пропука!…
Гайдата изписка!…
Тъй си му е ред —
тъй и става.

Глъч и врява
проглуши!…
„Запуши
ти уши!“
Затворете! Подлостете!
И по село из тъма
хайде всякой у дома.
„Нека, нека
ощ!“
Лека
нощ!

---

[1] Епиталамии, ед. ч. епиталамия (гр.) — тържествена сватбена песен, която се е пеела преди бракосъчетанието в древна Гърция и Рим. Славейков не само слага това заглавие, но и използува някои от формите на древногръцката поезия в тая своя творба — хорът. За да придаде по-голяма правдоподобност на приписването ѝ на Силва Мара (Мара Белчева), той е вмъкнал в текста името на Росица (реката, за която под името Росита говори и в очерка): „Вит се вие от Балкана — а Росица от полето…“ — Като поема в сценична форма, на фолклорна основа, е написана и друга творба на Славейков — *„Коледари“* (*„Мисъл“*, 1892 г.). Под явното влияние на *„Коледари“* е написана — в подобна форма — и поемата на Кирил Христов *„Хоро“* (*„Мисъл“*, кн. 7, 1900 г.)

В оригиналното издание в думите на кума има и трети куплет, задраскан от Славейков и затова невключен в Пеневото издание:

Всякой пее и предвеща,
а пък никой се не сеща —
който ще ги изпълнява
че му време не остава!

Преди думите на гайдаря (подир тия на бащата) Славейков е написал в своя екземпляр — очевидно за да се разработи и вмъкне, което не е станало:

Не ни забравяй — моминство
не забравяй, мом[инско] време
хубаво

„Майка“ е задраскано и написано „Жени“, но не отговаря на следващите куплети и Б. Пенев не го е приел. ↑

СТАМЕН РОСИТА

СТАМЕН РОСИТА[1]

За никой друг съвременен поет на Острова не са казвали и не се казват такива противоречиви мнения, както за Росита, главатаря на младите символисти. За едни той е най-видният, за други най-нищожният от съвременните поети; едни му се покланят благоговейно, като на оракул, вещател на най-съкровените движения на съвременната човешка душа, — други го отрупват с най-сочни хули и подигравки, с каквито е богат новият, млад, но извънредно енергичен език на Острова на Блажените. Хулят и подиграват го старите, поддръжниците на умерени естетически въззрения, възпитани в традициите на благочестивото старо време; — превъзнасят го младите, които не се озъртат назад към едновремешни крепости, в които сега църкат само стари плъхове. Тия млади вървят с погледи взрени в бъдащето, към обетованата земя на духовната свобода и — нравствена слободия. Дето минават те, въздухът не е толкова чист, но затова има да му мислят вървящите след тях, на които душата и дрехите ще бъдат по-чисти и от тях, и от миналите преди тях. Поетите преди Росита, насмукани с песимизма на своето време — време на душевен и физически гнет — пеят за отрицание и омраза без обич. Малцина от тях, и то само в по-късно време (към деветдесетте години, миналия век), са дръзнали да се изтръгнат из тая задушлива атмосфера — и то за да възлетят над облаците, в царството на наивните блянове за една социална революция, която би

превърнала грешния свят на рай божи. На тия, последните поети най им е криво, че са се родили много рано на тоя свят, та не им е съдено да вкусят от блаженството на тия бъдащи дни, за които пеят в песните си. Те са крайни ненавистници на настоящето. Но това никак не им пречи да се мирят с него — на почва на действителността — и доста удобно да живеят в рамките на веднаж установеното. Техните песни не са техния живот.[2]

И песни, и живот у Росита са едно. Той пее най-вече песни за радостта от настоящето в живота и за трагизма на тая жизнерадост. Един от неговите тежки грехове, за който му кълвят очите благочестивите кукумявки на миналото, е — че бил безпочвен! Нямал той корени во своето време, в калта на своето време. А безпочвен е за тях поетът, защото подрязва клона, на който те са се настанили и отдето крещят, та плашат наивните хора. Наместо десетте заповеди, общите за всички, на скрижалите на своя живот и поезия той туря една единствена заповед: **аз**. Колкото да са истинни и хубави всеизвестните десет заповеди, те са твърде стари и омръзнали всекиму — и живота, и поезията те държат в мъртвешка неподвижност — враждуваща с подвижността и болезнената възприемчивост на един поетически настроен дух. За това се е обмълвил още езичника Гете — помните изречението му: Hochstes Gut der Menschenkinder ist nur die Personlichkeit![3] — За същото, кога на шега, кога с резка откровеност, е **подмятал** елиноюдея Хайне — докато, сред кръстопътя на развитието на съвременната лирика, изстъпя езичника Росита, за да извика що му е сила и воля: „Поезията има един закон на законите — чрез нея всякой да тръби само онова, което чувства той и както го чувства той. Който е вещател, не се подчинява, а подчинява!“ Всичко това Росита е подслушал от Нитче,

онзи модерен титан, който изгуби ум в борбата за „Преценка на ценностите“[4]. А може би Нитче е само изяснител на това, което е живяло в инстинктите на поета и оформявано от ръцете на неговата орисница в живота — защото всяко цвете хваща корен, когато има почва за него. — Поезията на Росита не се отличава с особена яркост: това е убеждението на мнозина. Това е верно най-вече за ония, които страдат от кокоша слепота не само вечер. Други, които приемат за верно това евтино твърдение, богатствуват с изрази — че изискаността на формата и смелият полет на фантазията му правят да се забрави много от отрицателните неща в неговата поезия. Както виждате, в тия мнения се борят непосредственото чувство на читателя и теоретическите въззрения на критици. Кой е прав, досега не е решено. Ще се реши, когато поета умре, че — както се знае — тогава глупавите, и те, ще могат да си кажат обйективните отсъди. Но Росита е сега на 45 години, та има време да се чака за обйективни отсъди, а засега ще живеят и той, и другите в недоразуменията от неговите творения. Поетът е един от най-страстните любители на пътуванията по суша и море, посещавал е в 1906 и нашенско, за което е написал една книга под заглавие *На Балкана*[5]. В тая книга авторът не ни прави много комплименти като народ, но е възхитен от нашата природа: известна манера, когато момата не чини — хвали се платът или кройката на дрехата й. Има в тая книга преведени и няколко народни песни, а за нашата художествена поезия Росита казва просто, че била „козарщина“ — от което се вижда явно, че той или не я знай, или я знай много добре.

Росита е писал дребни песни, пейзажи най-вече, между които има десетина от нашата балканска природа. Тия песни са издадени през 1906 в отделна

книжка[6]. За тях няма две мнения у неговите критици: всички се надварят да ги хвалят, с което са съгласни и читателите: преди Росита такива песни не са писани на Острова на Блажените. Дивни и прости песни, достъпни и за читателя с най-обикновени вкусове и за такива, на които вкусът е погъделичкан неведнаж от чер хайвер. Когато залезе и неговото слънце зад кръста на гроба му, един сноп лъчи от него ще останат да греят вечно в тъмната гора на поезията на Острова. Това ще са неговите малки, прости и възхитителни песни.

---

[1] В стремежа си да обхване със своя поезия главните тенденции на съвременната му българска поезия, Славейков създава и тоя образ на „главатаря на младите символисти“. Няма преки подсещания в очерка дали е имал пред вид Яворов, който в тия години търпи влиянието на символизма, или някой друг поет-символист; повече изглежда, че образът е обобщителен. Съзират се и отделни черти на немския поет-символист Рихард Демел (1863–1920 г.). Въпреки, че сп. *„Мисъл“*, в което участието на Славейков е ръководно, дава в отделни случаи място на прояви на символизма, както и особено въпреки това, че символизмът изхожда от някои от положенията на проповядваните от списанието индивидуализъм и идеалистическа естетика, като засилва тия положения, Славейков неколкократно изявява несъгласието си с „новото течение“. Това несъгласие и критика на символизма са изявени и в очерка за Стамен Росита, макар че единствено тук се долавят и нотки на примирение с това течение, колебливо отношение. — У Братя Миладинови, в списъка на имената — женското име Стамена; в очерка *„През Клисура“* от Славейков (*„Мисъл“*, кн. 1–2, 1892 г.) се говори за „модроока Бърза“ (мома) и Стамен; в *„Кървава песен“*: Стамен Лола, Стамен Ракитак, Стамо Кола,

Стамен Вит, Стамо Веселин. Росита — по името на р. Росица (вж. бележката за Силва Мара); от типа на Росита е и името Ракита (в очерка за Видул Фингар). ↑

[2] През деветдесетте години на миналия век мнозина български поети, които по-късно стават известни като „буржоазни поети“, минават през социалистическото движение, стават за известно време негови трубадури; като изразява идеалистическо-упадъчната страна на своите възгледи, тук Славейков говори против тяхната поезия от посоченото време. ↑

[3] (Нем.) „Най-висшето благо на хората е само личността“. ↑

[4] Нитче наистина стои в основата на много от възгледите на символистите; тук се прави намек и за това, че към края на живота си той полудява („изгуби ум“). ↑

[5] Намек за песен втора от *„Кървава песен“*, печатана най-напред в три книжки на сп. „Българска сбирка“ (1898 г.); нейното начало, в което се възпява Балкана, е печатано под заглавие *„Прелюдия“* в *„Мисъл“* (кн. 7, 1897 г.), а след това в *„Блянове“* (1898 г.) и в *„Епически песни“* (1907 г.) със заглавието, което се споменава и в очерка за Стамен Росита — „На Балкана“. ↑

[6] Намек за сбирката на Славейков *„Сън за щастие“*, недатирана, но излязла — според едни данни — в годината, посочена и като година на излизането на „песните“ на Стамен Росита — 1906 г. (според други данни, *„Сън за щастие“* излиза в 1907 г.). ↑

ОСЛЕПЯХ

В слънцето на хубостта живях,
и за нея нищо тук не свидя —
и навред все нея само видя,
че за всичко друго ослепях.

Висша воля во това видях,
и на нея подчиних се ази —
погледа ми за добро тя спази,
че за всичко грозно ослепях.

27 АПРИЛИ 1866[1]

На тоя ден съм аз роден.
За други — както всеки ден!
За мене… с моето рождене
неволята роди се с мене.

И с нея тръгнах аз по свят,
и в нея найдох благодат —
че тя очите ми отвори
за туй, което бог говори.

Аз в тоя говор вдадох слух
и всичко, що видях и чух,
без ухитрения словесни
изпях го в мойте ясни песни.

Во тях е целий ми живот
и на трудът ми зрелий плод…
Берете! Той е зарад бране,
и гладний сито ще нахрани.

На тоя ден съм аз роден.
Сега познах, че тоя ден
роди се божията воля —
и в мен, и в моята неволя!

---

[1] *27 април 1866 г.* — това е датата на раждането на Пенчо Славейков. ↑

ОБИЧАМ

Обичам туй, което обещава,
на бъдаще което е залог,
за да твърди, което отрицава
и дявола почита в своя бог.

Обичам туй, което се отрича,
во семето творящия се злак,
отречено, което се обрича,
обречено, що се отрича пак.

Обичам туй, което е предтеча
на себе си, и път само си грей;
уста, реч още дето не изрече,
усмивка, дето още се не смей.

Обичам туй, което е в зорите:
на тъмна нощ купнежа за денят;
на плодът сока, който зад корите
зрей — неизлъгал никому вкусът.

Обичам туй, което се намира
на подвига на път и кръстопът,
и свойта цел не в онова намира,
което други своя цел зовът.

Обичам туй, което во живота
само твори се за живота свой —
за да не викне нивга от Голгота:
„Защо си ме оставил, боже мой!“

НЕЗНАЙНИК

Вихъра вие и стене и плаче,
млъкне, смири се и пак избухти,
тропа на прозорци и по врати,
като че просяще подслон сираче.

Вихър — невихър е. Мина година,
мина и друга и третя, безчет
минаха… То е незнайника клет,
в бащин край който живя на чужбина.

Чуден бе негова образ и чудни
думите, дето говореше той.
Своите в него не видяха свой,
не проумяха го разуми скудни.

Думите тихи и дивни и страшни —
свиваше трепет сърцето от тях,
ала ни волята спираше страх,
рабските чувства и сметки домашни.

Кой беше той? За какво ни говори?
Бедний незнайник с тъга на уста, —
никой му своите къщни врата,
никой душата си не му отвори.

Чужд между свои, той бледен се скита
с тихи и дивни и тъмни слова…
Чу се „умрял“! Ден и други мълва…
Де? От какво? Ни един не попита.

Свои позна, не познаха го свои.
„Волному воля — спасеному рай! —
казаха… — Кой беше? Кой ти го знай —
доста живота ни той безпокои!

Всякой с честта си живей и умира!“
Всякой от съвест така го свали…

Но… той живота на две раздели,
както дървото разделя секира.

Жив го ний виждахме. Де му е гроба?
Как и от що го сполетя смъртта?…
Вихъра вие — прозорци, врата:
ще ги изкърти! Чуй, слушай как тропа.

Вихър — невихър! Незнайника бледен
тропа на нашата съвест, зове…
Чужд за бащите, у нас синове
търси приют той — приюта последен.

НА ДРУГИЯ БРЯГ[1]

На пладня той на морский стръмен бряг
възйе се уморен и бодър,
и там застана като тъмен стълп
напречен в небосвода модър.

И впи той поглед в далнини, орел
тъй както в плячка поглед впива —
вълните спят, и в свята тишина
спи далнината мълчалива.

И дълго той недвижен там стоя,
и в тишината му се стори
като че ли нечут да чува глас
из бездната да му говори.

И той се вслуша в далнината взрян.
Мълчат вълните спотаени…
И като сянка там на другий бряг
тъмнеят се едвам съзрени

ред кипариси, тъмен, строен ред —
таинствена, без край алея…
Той знаеше кои и накъде
вървяха с векове през нея.

И мъчеше душата му за там
блян тъмен още от години,
блян и купнеж — и някакъв си страх
от тоз на онзи бряг да мине.

И дълго той стоя и слуша, взрян
с пронизен поглед, ням и бледен…
А тоя глас подслушваше и друг
от Заратустра несъгледан.

Тоз други беше сянката му, там
на тъмний бряг до него спряна:
по стъпките му като верен пес,
тя го последва отзарана.

„Виж, ето…“ — тихо проговори тя. —
„Ей лодката за тебе иде —
очакваната толкоз дни наред…
Не я ли Заратустра види?

Къде? Защо? Или на тоя бряг
изгуби в свят и хора вяра?
Но ***другий бряг****, и всичко ти що мниш*

там да намериш, е превара…“

А Заратустра слязъл по брегът,
и вече в лодката, полека,
извърна поглед. Бледните уста
му озари усмивка лека.

И тъй на свойта сянка рече той:
„На ***тоя бряг*** *си ти честита —*
и остани на него. Който знай
де и защо върви, не пита

той сянката си — песът, що върви
по стъпките на господаря.
Пред мен се днес широката врата
на бъдащите дни разтваря.

И там отивам аз, на другий бряг,
и радостен отивам ази —
на бурното небе на моя дух
по безпокойните талази.

Там чакат ме ония, като мен
що времето са победили,
и са живота с своя светлина
към нови цели осветили.

И като Цезар, своя горд триумф
кога отива да празнува,
аз малко ща да знам, какво след мен
които тичат ги вълнува.

Не аз след тях, а подир мене те,
вървят където аз ги водя…
И почвата е твърда само там,
аз дето с твърди стъпки ходя.

И дни са дните само, моя дух
в които своя смисъл вдъхне —
на нова обич семето посей,
де прежната во плевел глъхне, —

родената в животът от духът
и съвестта на добродушни
раби на случай, навик и закон —
на времето раби послушни.

Любов, която не твори живот,
а чрез живота смъртта храни…
От нея моя горди дух и гняв
и отвращение отбрани.

И против нея дигнах аз ръка,
от духом нищите родена

за нищи духом… и простре се тя
сред тържището умъртвена.

Оттласнах я — и с нея наедно
оттласнах днешното надиря…
И даде ми живота во ръка
на свойта радост слънчева потиря.

От него пих — и той ми прояснѝ
в душата разума на дните…
Живях — отивам на отвъдний бряг
да преживея бъднините…“

И млъкна той. На млъкнали уста
усмивка горда в миг пресветна…
А лодката с налетели вълни
морето от брегът отметна.

И зе я то — и в тъмни далнини
далеч нататък тя изчезна…
И бурно пляскат гордите вълни
с брега над зиналата бездна.

А над брега от Заратустра там
оставената сянка крея —
докле нощта си сянката простре
и в своя мрак прибра и нея.

---

[1] В своя екземпляр на антологията срещу началото на стихотворението Славейков е преписал на немски израз из *„Тъй рече Заратустра“*, като по тоя начин е показал подтика за написването му, а и неговата идея: тая идея — противопоставяща обществената действителност и мисълта за някакъв „друг бряг“, към който се стремят „избраниците“ — той развива и в други свои произведения; Младен в *„Кървава песен“* също говори за „другия бряг“. — Фридрих Нитче (1844–1900 г.) немски реакционен философ, който развива своите възгледи главно в книгата си *„Тъй рече Заратустра“*; своите мисли той приписва на Заратустра, взет от иранската религия, като го прави герой на произведението си. Заратустра, взет от Нитче, е герой не само на това стихотворение (*„На другия бряг“*) от Славейков, а и на поемата му *„Сянката на свръхчовека“* (*„Мисъл“*, 1897 г.). Студията си за Нитче е озаглавил *„Заратустра“* — За „другия бряг“ — вкл. в *„Писма до М. Белчева“*, стр.49.

„На другия бряг“ е включено в посочената ръкописна стихотворна сбирка *„Преди мълчанието“*; при по-сетнешното поместване на стихотворението в *„На Острова на блажените“* Славейков е нанесъл промени. В съдържанието на *„Преди мълчанието“* заглавието е *„На брегът на бъдащето“*, а самото стихотворение — *„Пролог“*: с него се открива сбирката — и Славейков очевидно му е придавал значение на програмно за цялата сбирка. Посочваме само най-важните разлики:

Десетият куплет в *„Подир мълчанието“* е с такъв текст:

Купнежа ти за другий бряг я тук
отсам примами и докара…
Но другий бряг, и всичко ти що мниш
там да намериш, е превара.

Следват куплети, които липсват в *„На Острова на блажените“*: (между посочения куплет и следващия, който почва с думите: „А Заратустра…“):

Че който е нетвърдо тук стоял,
и там за него почва няма —
комуто за гласът е глухо Днес,
за него Утре ще е нямо.

Кому ли ти си в бъдащите дни
и за какво притребвал, клетий?
На другий бряг по друг се ходи път
и друга светлина там свети.

Безвремие откърми твоя дух,
и той в безсмислието чезна —
и падна той на дните в пропастта,
в най-грозната от всички бездна.

Живей за своїто време, преживей
смехът му и плачът горчиви,
и паметен ще си подир смъртта
у тия, що остават живи.

От тоя бряг се лесно след това
минава — там, на другий, цветен…
Такъва пътник е желан — и там
го срещат с химн приветен…

В 18 куплет — 3 и 4 стих:

и на омраза семето посей
де любовта във плевел глъхне.

↑

СПАСТРЕНА НАЗДРАВИЦА[1]

Това е реч за моя роден край.
Мълчат я всички. Ще я кажа аз:

„Защо е тая врява? За умрелий
пред десетина века славен цар?
За мъртвото на мъртвия? Вий, живи, —
задачите на наште дни, делата
на днешните, и злоба и любов
те да ни вдъхват. Те да ни вълнуват!
Безсмислено живота се живей —
там, дето само минало се слави.
Наистина, живот не е в което
живеем само днес; и туй, което
е вече мъртво, е живот и то, —
че то е част от нашто битие…
В такава само, во такава смисъл,
умрелий преди десет века цар
е жив и днес: на своя славен подвиг
подир смъртта. Но мисълта, която
в живота го е водила и всички
и планове и цели, те са мъртви,
обеззначени, овехтели с време
на слънцето на новия живот.
И тях ли вие славите? Вий, живи!
Под слънцето, и днес и всеки ден,
на почвата на времето, растат
рой мисли, цели, планове, и който
е с воля в плът да ги превърне, той е
създател и стопанин на живота!
Възславяйте човека — не делата,
а волята му в тез дела, — това,
което би научило и вас
на почвата на свойто време, воля
да проявите, воля зарад подвиг.
От вихрите на бесните инстинкти
бичуван, див един народ се люшка
насам-натам, — случайно накъдето
го стръв подмамя. Глутница народ!
И неговата воля го обузда
и даде му начало в смисълта
на неговото земно битие…
Минаха дни, години, векове
и на живота слънцето безброй
неща тук с дните изсуши. И днес,
когато минал идеал не храни
душите ни, ний люшкаме се пак
безсмислено в живота. Но в купнежа
за онзи, който в наши дни ще дойде

да създаде и стопани живота, —
на миналото празниците мен
не могат ме увлече и отвлече.
Не в тържества по улици и стъгди,
а в тишината на сърцето се
такава слава слави и празнува
такъва празник. Светлий образ
на миналото с тиха светлина
в душата на потомците да грее.
То огъня на днес не е! Когато
тоз огън пламне — ний сами огнища
за него сме, и ний сами когато
на подвига на наште дни ще бъдем
свидетели — и той пред нас въстане,
героя горд на нашите мечти
и мисли, цели, планове… тогава
по улици и стъгди сам ще тръгна,
и моя глас атом ще бъде в ревът
на тез, които тичат по героя.

Во тишината на сърцето аз
на миналото празника празнувам…
А чашата наздравна, — нея спастрям
за онзи горд стопанин на живота,
чиято воля свлада ***наште*** *дни!“*

---

[1] Силно изменено в сравнение с ръкописа в *„Преди мълчанието“*, където е отбелязана датата на написването му — 15 май 1907 г. В тоя ръкопис *„Спастрена наздравица“* представлява сцена-разговор на трима приятели: в деня, когато се празнува паметта на стар български цар, те са отишли в гората. Ето разговора на тримата в ръкописа:

Първий

Народен празник, а пък ний в гората
избягахме. Ще излежим на сянка
под буките един тържествен ден.
Не е тъй ред. Ний трябаше в града
днес да останем.

Вторий

Столичния прах
да гълтаме! А тука тъй е тихо,
тъй за самотност изворчето шепне
и за молитва кани. Ако има
за празник нещо в твоята душа,
гората е храм божий — отпразнувай,
поете, своя празник във гората.
Свенлив и тих, а дай му все тълпа,
вик, шум и врява.

Третий

Да, и мен се струва,
в природата, но може —

Вторий

Оставете
тез можания! Един ден дошле
в природата, и него ще покварят
с мъдрувания. И поне да има
защо! Умрял преди десетина века
цар някакъв си… оставете в мир
костите му, и паметта на мъртвий!
Задачите на наште дни, делата
на наште хора, злоба и любов
те да ни вдъхват, те да ни вълнуват.
Живее всяко време с свои болки
и идеали! Подвиг! Славен подвиг —
сган някаква татари, печенеги
във името на Богочеловека
да кръстиш — да им кръстиш имената!
И кръстени те пак са диви. Чу
как почнаха от снощи да реват,
тъй при Бориса както са ревали.
И днеска те цял ден ще да реват.
Пий и реви, реви и пий — това
е за сганта народно тържество,
културен празник!… Видял за изгодно
да изневери своя си народ,
и, с помощта на нов бог, да пристегне
на роба вече хлабите вериги, —
измамник цар, простак народ — о, да,
дай нова вяра, отведи в небето
от земните неволи мътний поглед —
в душата му втълпи, че всяка власт
от бога е… че води сметка той…
Измамник цар, простак народ! реви —
поне след десет века изреви
ти робщината и стани народ!

Първий

Слова, слова, приятелю. От тях
не вее свежий вятър на живота;
миришат те на книга.

Вторий

Та какво!
Нима не е и книгата живот?
Нима живот е само туй, що се
по улиците креска?

Третий

Друже мой,
това, що се по улиците кряска,
то на живота дава съдържане.
Живот е всичко, във което ний
живеем. Даже и онуй, което
е вече мъртво, е живот и то, —
че то е част от нашто битие.
Живот е всичко. Но къде е туй,
живот което ни живота дава?

Първий

В живота!

Второй

В мисълта!

Третий

В човека!
Живот и мисли то са празни думи,
ценят се те като пари от книга —
ако зад тях се чуе звън от злато.
Цена на всяка ценност е живота!

В последния стих „живота“ е задраскано и над него е написано „човек“.

Не сочим другите стихове, представляващи продължение на словото на *„Третий“*; те, с някои неголеми разлики, са като текста на *„Спастрена наздравица“* в антологията. Пенчо Славейков е решил да премахне сценичната (разговорна) форма на своята творба — и затова я започва в антологията с думите: „Това е реч за моя роден край. — Мълчат я всички. Ще я кажа аз“. Като използува думите на *„Третий“*, той е създал от тях монолог.

В 1907 г. са били организирани тържества по случай 1000-годишнината от смъртта на цар Борис (умрял на 15 май 907 г.). За него са следователно думите в *„Спастрена наздравица“* за умрелия „пред десетина века славен цар“. В неправилното отричане на прогресивната роля на покръстването Славейков е повлиян от Нитче, който противопоставя на християнството „варварската сила“ на езичеството. ↑

ЧЕВДАР ПОДРУМЧЕ

ЧЕВДАР ПОДРУМЧЕ[1]

Покрай творенията на Марка Доре, най-видния прозаик на Острова в наше време, литературните историци изтъкват и тия на Подрумче като творения, написани в такава художествена форма, каквато не е знаена преди тях. Тая форма свидетелствува както за извънреден художествен вкус, тъй и за грижовно изучаване и дълговременно вмисляне в ония образи, които са увличали художника и мамили фантазията му към творчество. Неговите погледи се взират с най-голямо любопитство в пъстрия — външно и вътрешно — живот на епохата на Възраждането. От тая страна прозаическите съчинения на Подрумче се приближават към творенията на ония модерни европейски писатели, чиято аристократична фантазия борави изключително с мощни духом хора и силни страсти. Но колкото близо да стои, от тая страна до модерните — цяла бездна зей между им като художници: у него няма ни следа от преднамерено фанфаронство, ни нехайство към външната форма, а вътрешно му е чужда онази изкълченост в психологията на лицата и мотивировката при развитие на действието, което е мода у модерните писатели. Тия писателски качества придават трайна цена на творенията на Подрумче, макар че тези именно преимущества твърде много пречат за тяхната популярност. Но за да бъде популярен, това и сам автора на *Върху труповете на другите* и *На висини* не се е ни домогвал: за художеството той има изключително аристократически

възгледи — преко противоположни на възгледите на негова велик съотечественик, демократ в живота и художеството. На свое време — Подрумче е роден в 1860 и умрял миналото лято — той е имал не малко неприятности от критиката, която все с това му е бола очите, че живее в демократическа страна, дето такива неща, каквито той бленува, съвсем не им е място. Гордостта на художника, който е „сам свой висши съдия“, не му е позволила да отговаря на критици и да влиза в разправии, в „джавкания“, както се изразява той, с хора, на които занаята е да джавкат. И само един път не преко, а през устата на един от хероите в романа *Покрай реката*, той се е отпуснал да каже, че „който лети над стрехите на хорските къщя, има своето място над местата на другите. Сокола няма работа с врабци и вестникарските инсекти не са негова храна“. Особеностите на прозата на Подрумче са присъщи и на поезията му — една книга *Песни и Балади*[2], в която всеки образ е изрязан с длето, всяка дума претеглена на везните на художествения такт. Грижливостта на художника към своите рожби, към външната им сизелировка и вътрешен строй, напомня грижливостта на най-добрите майстори-гравьори. Историята на поезията знае малцина художници на словото тъй да са се грижили за обработката на своите творения и на които работата да е тъй достойна за поетическият им гений, както Подрумче. Без да изгуби простота, негова стих е извънредно сбит, лишен от баласт на думи, поради което поета често наричат Тацит[3] на стихът. — Чевдар Подрумче е първия наставник на най-новите поети на Острова. От него те са учили да не замотават мислите си в многословие и не замъгляват чувствата си с кисела или сладка сантименталност. От тая наука обаче малцина се ползуват сега: тя е наука за утре и вдругиден и не за ученици с опасена от гъсеници

фантазия. Неговите балади са едни от най-хубавите, не само на Острова, и с тях той е насочил път за по-нататъшните — че баладата не е поетическа форма на възсъздаване само картини на настроение, а и сериозна мисъл.

Подрумче е основател на известното на Острова дружество против вестниците — чума на съвестта, — в чийто устав се казва: §7. Забранява се на членовете на дружеството да допускат вестникари в къщата си; а в §9. Членовете на дружеството се задължават да носят яки бастуни и при пръв повод да счупят главата на всяко вестникарско псе, а когато няма повод: при всеки удобен случай!

---

[1] С тоя образ Пенчо Славейков подчертава това, че — наред с поезията си — е работил много и в областта на прозата. Заглавията, които дава на книги в проза са измислени. — Чевдар е диалектна форма на известното по-старо българско име Чавдар, особено свързано с хайдутството и затова срещано в народните песни (и в *„Хайдути“* от Ботев) — с преминаването на „а“ в „е“ след ж, ч, ш (срв. чеша — вм. чаша, жеби, овчери, шепки и др. в някои говори). Подрумче — име на цвете от рода на лайкучките. ↑

[2] Със заглавието *„Песни и Балади“* Славейков прави намек за книгата си *„Епически песни“*, която в негов ръкописен план (вж. моя предговор към първия том на това издание на съчиненията му) е наречена *„Балади и поеми“*. ↑

[3] Тацит (55–120 г.) — бележит римски историк. ↑

ЕКСТАЗ

На път ме лятна нощ в полето равно свари.
И тъмен бе и тих високий небосвод.
Из глъбини една през друга да превари,
звездите почнаха таинствений си ход.
И ази гледах ги, пред моя смаян взор
как те се сбираха в един и дивен хор.

И там пристанаха те горе в небосвода,
подобно лодки на затихнал морски бряг —
на вечността зад тях тъмнееща, пред входа,
и кротка светлина огрея нощний мрак.
Невидима ръка докосна моя слух,
и ази техния тържествен химън чух.

И тоя химън ми душата разведрена,
далеч от помисли на земна суета,
зе и понесе я през тъмната вселена —
там, де откриваше прегръдки вечността.
И сетих бога аз над моето чело
безшумно как повя с невидимо крило.

ХЕРОЙ

Цял ден не ме оставя той на мира,
тоз дивен образ. Смелия херой
на вихрен кон, сред кървавия бой
лети замахнал кървава секира.

Дома се връщам — той и все пак той
в мечтите ми… Кон предница възпира!
Полита възнак, изтървал секира,
с стрела в гърди пронизаний херой!

На Омира пред статуйката медна
цигара слагам… Миг е вдъхновен, —
завършвам вече — думица последня.

А като бог, през чадът предолтарен,
спокойно поглед Омир спрял е в мен
и кива ми през белий дим цигарен.

БОЛНИЯ МОНАХ

С години той на дървеният одър
лежеше. Но в плътта му помъртвяла
духът бе жив, и погледа му бодър
неземна тиха светлина огряла.

В килията да го споходят сума
дохождаха; и вижда той как спира
на устните им недомълвна дума:
„Нещастника, той още не умира!“

По себе си живота те цениха,
отсъждайки за себе си отсъда…
И гледаше ги той с усмивка тиха,
прозрял в душа им тъмна и оскъда.

И мислено десница той издига,
благоговейно чело да прекръсти —
че, схванати като че ли с верига,
недвижни бяха неговите пръсти.

И нямо устни шепнеха молитва:
„О, дай ми, боже, в мъка да живея:
с неволята веднаж започнал битва
да продължа — и не да надделея…

Ти повели и аз при теб ще дойда.
Но подари ми дни и още мъка
да славя теб в световната несгода,
безног, недвижен, в немощ и несръка.

От мен да чуят твоята възслава,

тез, дето им е своя мисъл чужда —
над скръб и мъка как се възвисява,
комуто е живота висша нужда.

Те нека бъдат здрави… Во неволя
за мен си ти отсъдил да живея…
Те слаби са в мощта на твойта воля —
аз в немощта си, боже, силен с нея.“

СЕКИРАТА НА ИСТИНАТА[1]

През улиците прашни на Мемфис
процесията се повлече мудно;
в безмълвие жреците там вървят,
безмълвна е тълпата многолюдна.

Такава беше волята на тоз,
когото те отнасяха към гроба;
живота го не сепна, пред смъртта
го ужаси на вещи сън прокоба.

И счу му се: „Дохожда сетен час
и няма воля мъртвия над живи…
Секирата на истината… тя
с позор завършва дните на щастливий!“

И каза той: „Поставих верен страж,
мълчание — живота ми то спази.
Да бъде страж и во смъртта ми то,
мълчанието, заповядвам ази.

Мълчание! И нека само то
до гроба ме и с вази придружава,
да няма стон и вопли зарад мен,
ни химни за световната ми слава!

Такваз е мойта воля. Господар
и роб, на мойта воля подчини се!
Творящий мойта воля — сам ще съм
застъпник негов аз при Озириса.“

По улиците прашни на Мемфис
процесията стъпва мълчаливо —
Аменготепу раб и господар
последня чест да отдаде отива.

И всякому е на душата ням
въпрос: „Защо? Последня чест въздават
дори на сетний раб и пред смъртта
с ридания от него се прощават.

А за великий цар — ни плач, ни стон,
ни химн за чест в живота велелепа…
Той беше тъй в живота несмутим —
нима смъртта смути Аменготепа?

Живот тъй шумен, а тъй глуха смърт —
защо такваз таинствена поръка?…“
Въпроса тъмен остри нокти впи

и рови им душата с тъмна мъка…

Вървят рабите безконечен рой
со дарове и жъртвени съсъди,
оръженосци мрачни подир тях —
всевластний цар тъй както сам отсъди.

Пристъпват мирно двоен ред жреци,
и пътя ръсят со свещена влага;
и като златна лодка над вълни,
люлей се над тълпата саркофага.

Отдире златний саркофаг върви
царицата со свойте приближени,
и неми сълзи ронят се в прахът,
от заповед и воля невъзпрени…

А отподир безредица народ…
Ни звук, ни глас. Чела се нямо свождат…
Като че ли мъртвеца мъртвеци
во царството на мъртвите спровождат.

Ей тъмната обител на смъртта
се отдалеч пред погледа изправи —
незиблема за своя зиблем прах,
Аменготеп я приживе направи.

Жреци, народ и род пред нея спре
и от мълчание, и от пътя морни,
и сложиха те златний саркофаг
на царский гроб пред портите просторни.

И дигна жезъл старий първожрец:
„Така стои в законът ни отколен:
да дигне слово, който е в света
от волята на царя недоволен!“

Но никой се на зов не отзова.
В мълчанието глухо прозвучаха
призивни думи, като в тъмна нощ
невидимий полет на птица плаха.

И повтором, да въззове, в ръка
пак първожреца вдигна своя жезъл —
и спре… Изстъпа воин до прагът
на гроба, там на камъка възлезъл:

„Аменготепа висшия закон
пред тъмний праг на вечността запира —
аз дигам слово съд да отсека
на истината с тежката секира!

С величие короната му гре —
но в мрак гасня духът му безпокоен:

добро не стори пясъчно зърно,
а зло — в пустиня пясъка безброен!

Но вардеше властта му строг закон —
това, което царска воля стори,
не подлежи то приживе на съд,
не смей за него никой да говори.

Мълчанието над живота бдя.
Преди смъртта мълчание на нази
той заповяда — от последний съд
и от гневът народен да се спази!

Той разруши, потъпка, оскверни
и преобърна в мъртвини безплодни
народний дух и съвест и сърце —
единствените ниви плодородни,

на правдината дето никне плод
и на земята щастието храни:
потъпка туй, което всякой цар
е призован от трона си да брани!

На Озириса волята света
на мойте устни тия думи сложи:
над живия мълчанието бдя —
над мъртвия творете съдът божи!

Не даде той на хората, а зе
и скудното им щасте на земята.
И Озирис му зема вечността
и щастието в нея за отплата.

Аменготепа висшия закон
пред тъмний праг на вечността запира —
аз дигам слово съд да отсека
на истината с тежката секира!“

Замахна жезъл първожреца стар,
но да запре секирата не свари —
и на парчета златний саркофаг
се разлетя под тежките удари.

Удар подир удара като гръм
отйекваше се надалеч пронесен
и ужаса тълпата вкамени
на тъмна буря ужаса несвесен.

Но миг — и дива стръв я налетя,
и екнаха от бесен вик простори…
При саркофага на великий цар
мълчанието бясно проговори.

И неговия говор бе жесток —

и урна се и струпа се тълпата
и под нозе разтъпка, разтроши
на мъртвий труп разръфани месата.

** * **

Парчета плът и кървави петна…
Изпотрошиха жъртвени съсъди…
Ей пада нощ и тя довърши туй,
което стръвно тъй денят отсъди.

Парчета плът и кървави петна…
Чуй! Диво вий хиената свирепа —
с тоз погребален химн отдаде тя
честта последня на Аменготепа.

---

[1] Действието на поемата става в древния Египет, в столицата му Мемфис на Нил. Аменготеп — един от четиримата фараони с това име от 18-та династия. Озирис, от египетската митология, бог на мъртвите. — Образът на секирата, свързана с някое отвлечено понятие (за да го конкретизира), се среща и другаде у П. Славейков (срв. „тежката на волята секира“ в *„Аманети“* в цикъла на Спиро Година).

В *„Преди мълчанието“* тая поема е озаглавена *„Аменготеп“* и написването ѝ е датирано — 12 април 1909 г. (В друга чернова: февруари 1892.) По-съществени разлики — в *„Преди мълчанието“*:

Четвъртият куплет (вместо „и каза той: Поставих верен страж“… и пр.):

Той бе могъщ в живота; на могъщ
заповедта се сявга изпълнява:
Да бъде моя траур мълчалив
и във Мемфис и в цялата държава.

Осмият куплет:

И всякому е на душата ням
въпрос: „Защо? И най-последний смъртен
кога напуща земния живот,
ридай за него цял Мемфис покъртен.“

Тридесетият куплет (вместо „Удар подир удара“… и пр.):

И отговор на тъмний си въпрос
чу словото тълпата оскърбена,
чу ударите и застана в миг
навалицата в ужас вкаменена.

Тридесет и вторият куплет (вм. „И неговият говор бе жесток…“ и пр.) — куплет с незавършен (набелязан само с първата си дума) трети стих:

Когато млъкна то и към Мемфис
в нощта замря и вик и глъч свирепа —
на пясъка
разкъсан трупа на Аменготепа.

Вместо с последните две четиристишия поемата завършва така:

Парчета плът и кървави петна.
На вечността пред тях вратата зее;
не ги затвори никоя ръка —
да ги затвори никоя не смее.

ИВО ДОЛЯ

ИВО ДОЛЯ[1]

Иво Доля още не се е родил — за съзнанието на своите съотечественици, за висшата действителност на своя живот. В обикновената действителност той е роден на 27 април 1866 в живописното и тихо балканско градче Анварт[2], прочуто още от старо време с овощните си градини, и в чието землище сега са известните каменовъглени мини с камъни без въглища. Баща му, поет и борец, е обичал живота и не се е озъртал твърде към смъртта, че не се е чувствувал зависим от нея. Неговите песни свидетелствуват за пъргав и чувствителен натюрел[3]. Споменувам за бащата, защото синът е същи той. Всичко, що е интересувало бащата, интересува и синът; борави всичко, що е боравил и той. Има само тая разлика между двамината, че всичко, що е правил синът на младост — отрича го: нещо, което бащата никога не е правил — не е имало нужда да го прави, че негова път е бил предопределен. Пътят на синът е противоречив, че той търси и пробива сам път и пъртина. И в това той само потвърждава известният афоризъм на Уайлда[4]: „Образованите противоречат на другите, мъдрите — на себе си.“ Да, той е променлив и противоречив като вихър: отдясно, отляво, отгоре и долу — отдето му падне, оттам тласка и сили да събаря. Това е в природата на вихъра и мисълта му се подчинява на природата — кой знай дали винаги за негово удоволствие!… Мнозина, и мнозина пак, смятат това за безхарактерност; защото са на мнение, види се, че и вихъра тряба да е като тях, безхарактерните, все един и същ и постоянен. И не им иде на ум, че не направлението, а волята е характер. И с тая своя воля той е тласкал и пънал стъпките и на другите и отмятал шапките им, за да лъсне лисината на техните глави. Същински пакостник! И ненавистник на всичко, що стои клекнало пред портите на културата и самодоволно дъвче джагала на тоя или оня принцип, при който не се позволява свой разум и воля. Такъв е бил той най-вече на младост, нерядко и после, вече зад валога на дните, когато вихъра се доста поулягва, и Доля заживява в тишината и бляновете на преживяното — обилният извор на истинското творчество, и на неговото.

Неговата поезия не е подплатена с отвлечени въззрения, а с опитите на живота, които понякога избиват в синтези, обединяващи опитите — но те са извлечени, а не отвлечени. Всичко у Доля е образ. Бог за него е винаги — дядо господ, какъвто е в библията и живота, а не в главата на книгите на тоз или онзи книжник-мъдрец. Дядо господ — онзи, когото поета още като дете е гледал на тавана в черквата на родното си градче, с навъсените вежди и дългата брада — такива, каквито е имал и дядо му, — вдъхващи и уважение, но повече страх. За една запретена и не като хората грешка той е наказал безжалостно поета още на ранни младини — и наказанието си той влачи през цял живот, с тъга, но безропотно[5]. Наказанието е било жестоко, но в него има и висока милост. Че то му отвори очите за господа и за живота. За него се изпълниха думите на евангелиста: „Горе узриш великое и в горе счастлив будеш.“ Но за тия неща май че не на мен се пада да говоря: че то значи да пипам носа на Клеопатра: не на мен — когото дядо ми също тъй наказа и също тъй жестоко: може би за някоя запретена пакост, а може би задето не вярвах в сериозността на строгия му поглед. Било що било, но най-чудното в наказанието на поета е — че той си го е въобразявал! От 1883 до 1906, цели 23 години, поета си е въобразявал, че носи някакво наказание и страда. Тъй искаха да го уверят лекарите — опровергатели на господа и волята му, — на което уверяване им попречи едно непредвидено обстоятелство: те измряха до един, преди да сварят да го уверят. Поета не повярва

на тия умни хора; но неговите познайници повярваха и му устроиха по тоя повод празник, бозна откъде подушили, че в същото време се е падало и неговата сребърна сватба с музата. Забележителното при тоя празник е, че музата на поета не е присъствувала на него, а стотината познати и непознати празничари, не знаейки ни поета, ни музата му, ни техните хубави рожби, хич не са знаели какво говорят. Тоя празник е бил едно любопитно недоразумение, каквото и аз сам един път преживях и се зарекох веднаж завинаги да не празнувам вече празници и недоразумения[6].

Иво Доля е писал твърде много, во всякой случай много повече, отколкото е потребно на един кандидат за безсмъртие, че както е известно, безсмъртието е дълъг път во времето, а на дълга пътя не всякога е удобно много багаж, инак ще тряба да се хвърля из пътя. Но не малко от онова, що е писал, е насока, за които идат след него… Аз съм убеден, че за по път към безсмъртието нему е доста поемата му *По моста на времето*, един епос в девет песни, в който е възпяно миналото на родния му край и не само то. На миналото поета гледа като на широк харман, на който хората вършеят житно зърно за бъдните дни. Това е една поема, твърде прилична на моята *Кървава песен*, в която минало, сегашно, легенди, блянове, лъжата и истините на живота, неговата действителност и въобразените ѝ възможности са разкошно възсъздадени, во форма невидена досега на Острова. Зад малкият епизод, който поета разказва в поемата си, той е смогнал да възсъздаде голямата картина на живота на родния край и да измъкне за рогата дявола на неговото битие — турил е на изпитание негова бог. Да, аз се гордея, че моята поема има голяма прилика со поемата на Иво Доля и някакво странно удовлетворение чувствувам в това, че още като него не съм безсмъртен — а то моите мили съотечественици, само да подушат, че съм такъв, биха ме изели с парцалите на времето, които висят тук-там по мене. Наистина, аз бих могъл да ги отърва от констипацията[7] на мозъка им, но не ми е по вкуса да чистя глупави мозъци!

Езика на Иво Доля е тежък, както са тежки медените пити, току-що извадени от кошер. Език пълен с медът на мисълта и може би затова тъй омразен на филолозите, които като конски мухи се врат да изследват само онова, което е под опашката на мисълта. Омразата им към поета и езика му е отплата, и по тефтер[8]. Но и Иво Доля не стои со сгърнати ръце. И той мрази, често до крайна граница, а често прескача и всяка граница. В един памфлет за езика той казва: „Езиковедците са езикоедци. Техният идеал е граматика и речник. Те още не знаят, че граматика има всякой, комуто главата не е празна. Речника е ковчег за смъртните останки на езика, а граматиката — погребални обреди при неговата смърт! Велики гробари на езика аз зная не един. Техните дела и имена — какво говорят те на културния човек и негова разум? Говорят ли те поне милионна част от онова, що ни казват имената на Омира, Данте, Шекспира? Езиковедец е само онзи, който се откаже от езиковедството и като Нитче — комуто гения възкръсна тогава, когато умре филолога в него — възненавиди онова, което е обичал. По своята работа, филолога тряба да листи и прелистя книги — и да ги пощи. Той тряба много да чете, и не му остава време да мисли: затова филолога малко мисли и много съобщава — главата му е нещо като крина, из пукнатините на която житото зърно по зърно се разсипва и разпилява — и главата остава празна.“ Но собствено омразата на Доля към филолозите се корени другаде. Той не може да се помири с домогванията на филолога, на наблюдателя и изследователя на живота на езика, да си пъха гагата и в сфери, дето само творците са господари. И Доля е прав, както тук, тъй и кога защищава правото на творците да бъдат диктатори и насилници в езика — едно право, което ражда често незаконни, но хубави рожби, защото това са рожби на силата и любовта.

Иво Доля е пълен с противоречия и едно от хубавите му противоречия е — че се смята за нитчеанец. А истината е, че той само обича да цитира Нитче, като смята неговите мисли за рози и се старае да ги вмести в букета на своите мисли, колкото се може по-добре. С това той доказва не само, че знае добре да цитира, а доказва и

което — опровергава… Само в едно нещо е той може би действително нитчеанец: в омразата към дребнавото. Но и тук не минава без противоречия. Че твърде често по хлъзгавия път на времето, той слизал долу да се разправя с „мухите на пазарището“. Особено при един случай, през 1910[9] — той е проявил в това отношение противоречието си: при знаменития събор на дахомейците[10], на който са били насъбрани безброй мухи и насекоми разни да пеят песента на свой нищожен живот. Поета не изтърпява, излиза из усамотението си и става — бръскалка за мухите, според термина на Нитче. И налитат го тогава мухите и го изпожилват, още повече че той не възприе да се брани от тях. — Подир събора на дахомейците Иво Доля пак се отдръпва в своето усамотение: може би да твори, да поддържа кандидатурата си за безсмъртие, може би да дебне случай пак да се прояви в противоречието си на нитчеанец и бръскалка — сега пък за бръмбари.

Критиците, които нямат друга работа, имат добър повод да теглят един доста любопитен паралел между неговата и моя поетска дейност и да изкарат дори някое теософско заключение: още повече че и в още един момент неговите и мои пътища на интереси и дейности се кръстосват: пред театра. Иво Доля тъкмо като мене — през 1908 — съвършено случайно една сутрина се събужда — директор на Народния театър в столицата: с пълни джебове намерения за доброто на тоя културен институт. Но намеренията са друго, реалността пък друго: най-вече у нас и на Острова на Блажените. И една друга сутрина той се събужда пак — вече не директор на Народния театър в столицата: с пълни джебове гняв на себе си и на ония, които го заробиха с обещания и освободиха — след като се подиграха с волята и намеренията му. Той напусна театъра такъв, какъвто го и завари: една глупост, на която още не е съдено да роди умно нещо. С културата и нейните завоевателни задачи тоя театър е толкова роднина, колкото Вазовата *Трапеза у чорбаджи Маркови*[11] со Симпозиона на Платона[12]. Той искаше да даде на театра една политика на национален театър, но не защото това бе интимна негова идея, а защото това е първата стъпка во възвишението на театра. *Далеч зад* това нему се мярка театър-*храм*, дето душата, пропъдена от пустословието на черквите, да може да възнася своите молитви пред олтаря на живота и хубавото в него.

Разочарованието неведнаж посягало с костеливите си пръсти към сърцето на поета, от година на година все повече го обхваща, докато най-сетне става негов пълен стопанин с крепостен акт. То го отстрани от света и вгорчиви края на живота му, живот тъй горд и ведър преди. Преди това обаче Доля преведе, заедно с жена си, най-обичната му в последните години книга „Тъй рече Заратустра“ от Нитче и доказа, че езика на Острова на Блажените, считан негоден като културно сечиво, е език, който може всичко да каже и тъй хубаво, както най-опитните културни езици[13]. Върху развитието на поетическият език тоя превод ще има голямо влияние: това, което са имали на ум преводачите и което ги е подмамило да превождат тая велика книга. Значението на „Тъй рече Заратустра“ за развитието на поетическият език на Острова е равно на значението, което по други страни имат класическите преводи на библията. Превода си Доля е придружил и с един предговор за идеите и за поетическото съдържание на „книгата за всякого и никого“[14], предговор, който преди това той чете като публична лекция. Тая лекция, види се, ще е смутила доста попски глави, защото в няколко от столичните черкви против нея са държани проповеди и авторът ѝ анатемосван. На преклонни години Доля е изгубил онова, което го е правило велик на младини: самосъзнание и желязна воля. Годините с помощта на болести сгъват неговата сенчеста снага, съсухря се хубавото му и гордо някога лице: никакъв къдрец не се вие вече на ръбатия му гол череп, рошавата му бяла брада издивява, хлътват тъмните му очи и в погледа трепва безпокойния блясък на нещо изгубено, отражение на прекъснати спомени. Той вече нищо и никого не е познавал и често са го виждали да се скита по улиците — без да знае къде, поетичен во своята забрава и безпомощност. Сам разговарящ с безсмислието си, той често е

спирал минувачите по улиците — за да им рецитира някой откъслек от поемата си, забравил вече и това, че тя е негова. В джеба си, чак до последни дни, той е носил „първия печатан екземпляр“ от тая поема, макар че не е виждал вече да я чете и само я е вземал в ръце и галил като сляпа майка рожбата си. Нещо година преди смъртта му — 1934[15] — един благороден чужденец, поклонник на поезията му, научил случайно за съдбата на безпомощника-поет и неговата изоставеност от всички, прибира го и се е грижил за него до последния му час. Казват, че при смърт — като по някакво чудо — Доля е прогледал и поел в ръка поемата си — стария пръв печатан екземпляр, почнал ясно и внятно да чете:

Тоз, който някога би искал да разгърне
светата библия на миналите дни,
в която вписани са злите съдбини
на моя роден край[16] —

— и книгата пада от ръцете му, както на есен зрял плод от вече изтощена вейка. Притекли се да му подадат книгата и виждат, че и той сам бил вече отпуснал глава, тихо и неусетно отронен от вейката на живота. Види се, смъртта за момент ще е отворила замъглените му от живота съзнание и поглед, преди да ги затвори завеки. Ни жена, ни деца е имало вече живи, които да съпроводят смъртните останки на поета до гроба. Само няколко литератора, и то случайно, са отишли да го изпроводят — случайно, защото никой не е знаел за смъртта му и те са научили за нея на улицата, когато е минавала край тях колата с непотребния вече за никого багаж. И тия неколцина литератори, дължащи много и много на Доля, на другата сутрин вдигат врява по вестниците за него. Но и тая врява отива нахалост. Нея сутрин именно вестниците са били пълни с разправии, много по-интересни за ония, които в живота се хранят само с вестникарска смет. „И слънцето залезе без шум“, както казва един критик, „за да изгрее когато му дойде денят, и покаже величието си, за което днешния ден не е достоен.“ И наистина, това слънце като че ли започва да се показва на хоризонта. На годишнината от смъртта на поета, вече една цяла тълпа отслужват панихида на неизравнения му гроб и инициатора на тоя помен се осмели да каже нечути дотогава и неразбрани досега думи: „И за него са верни думите на пророка: Когато ме изгубите, само тогава ще ме намерите!…“ Както много велики неща са се появявали случайно, появата на Иво Доля в живота на Острова на Блажените е повече една случайност. Разбира се, ако обстоятелствата не би били сгодни, такава случайност не би се явила. А обстоятелствата са — напрегнатия живот и катастрофалния ход на нашето възраждане, от мнозина считано като нещо вече отдавна преминало, а което в същност може би сега почва. Само епохата на възраждане е почва за случайности, в смисъл на неочакваности и недоразумения, и само такава една епоха може да ги обясни. Величието твори непроумяно и мре забравено. То е самотен пътник в нощта и ония, които рано си лягат, уморени от грижите на денят, няма да чуят самотната му песен, нито ще познаят къде са насочени стъпките на самотника. Не им и тряба да чуят и знаят: че други са, за които е негова глас. Едно време хората са пили вода право от извора. Сега трябат канали, филтри, чешми, стомни или стъкла и чаши — докато я доведат до устата ни: за кристалните струи от поезията на Доля тряба да почакаме, додето се приготвят средствата, които ще ги доведат до чувството и разума ни. Ще чакаме и надеждата, няма да ни излъже!… Той беше носител на нашето съзнание и негов засега най-добър изразител. И великолепният епос на негова живот се завърши с една тихо елегия, забулена с вуалът на телесна немощ и затъмнение на душата. Несъзнанието на своето нещастие беше щастието за този избраник на съдбата. От това, що беше преживял и творил, Иво Доля нищо не помнеше вече в последните години на живота

си… Когато аз, един от редките негови посетители, една есенна вечер се отбих да го навестя в малката му тиха стаичка, в която той живееше со средствата и грижите на един благороден чужденец (свои своя малко щат да знаят!), аз го сварих дълбоко зачетен в своята поема — во вечния „пръв печатан екземпляр“. — Отдавна вече той и мене не познаваше, но виждайки моето внимание към него, беше любезен и доста приказлив. Той четеше поемата си — но не помнеше и не знаеше вече, че тя е негова. А и дали разбираше нещо от нея? Аз поех книгата от ръцете му и при слабата светлина на стеариновата свещ, почнах да му чета:

„И както пътника по тъмни стръмнини
възйет на връх висок, оглежда там отгоре,
под себе си далеч разгърнати простори
и вижда кривите пътеки, запъхтян,
през дето е вървял, — и, ази, озован
така на върха на живота, с закъсняла
тъга оглеждам се…“[17]

и спрях, защото поета ме улови за ръката, и погледа му блясна като че ли в съзнание: „Боже мой! Ама това е хубаво. Това е чудно хубаво! «И както пътника…» Това го казвате вий, нали, младий човече! Вий сте велик поет!…“ „Великият поет лежи в гроба пред нас и гроба му не е изравнен! Той изгуби памет, както ще я изгубва всякой, който с нейний плуг оре безпаметството на нашето време — почва твърда и която рядко ражда клас за жътва. Той принадлежеше нам, а други ще го имат. Че такъв е светът, в който Иво Доля живя и умря — и чака денят си, за да възкръсне за друг живот!“

Тази е надгробната реч за Иво Доля.

---

[1] Централен образ в антологията, в който Пенчо Славейков е искал най-пълно да се характеризира. — В списъка на имената у Братя Миладинови не е дадено името Иво, но то се среща в самия сборник. Това име много е допаднало на Пенчо Славейков — още в *„Блянове“* (*„Епически песни“*, кн. втора), 1898 г., той печата стихотворението си *„Златен дъжд“*, чийто герой е Иво песнопоец. Това име той дава и на героите на едни от най-хубавите си творби — *„Ралица“* и *„Неразделни“*. В навечерието на подготовката на антологията Славейков много се е сближил с хърватския писател, далматинец по рождение, Иво Войнович — неговото име също така ще да е повлияло при избора на име за главния поет на Острова. Иво Войнович е от Дубровник, на брега на Адриатическото море; един от островите пред Дубровник художникът Бьоклин рисува, като тая рисунка използува за картината си *„Полетата на блажените“*. Името Иво и досега се среща в български села като по-стара или като умалителна форма на Иван, а е разпространено и в други славянски страни. — Доля е от женските имена у Братя Миладинови. И в тоя, и в други случаи (Груда, Меруда, Чубра) женските имена са приети от Славейков за презимена. Славейков сигурно е имал пред вид и руската дума „доля“ (съдба, участ). ↑

[2] И датата на раждането, и името на рождения град са Пенчо Славейковите (с обратното прочитане на Трявна). Преди това, в очерка си *„Олаф ван Гелдерн“* (*„Мисъл“*, кн. 1, 1903 г.), в който също говори за себе си в трето лице, той нарича Трявна Грасдорф (нем.) — Тревно село. ↑

[3] За себе си като за продължител на борческите и свободолюбиви завети на баща си, стария поет и възрожденец Петко Славейков, Пенчо Славейков говори и в едно от своите стихотворения, дадени като творби на Иво Доля — *„Баща ми в мен“*, а и на други места в свои творби. ↑

[4] Уайлд, Оскар (1856–1900 г.), виден английски писател. ↑

[5] Славейков прави намек за нещастния случай в своя живот, който го осакатява завинаги — силното му изстиване на пързалката, като юноша. Мисълта, че това наказание отваря очите на Иво Доля „за Господа и за живота“ неведнъж е развивана от Славейков — особено във връзка с разказа на Тургенев *„Живи мощи“* (вж. очерка *„Олаф ван Гелдерн“*). През време на боледуването си той много чете, запознава се основно с руската литература и това укрепва волята му да надвие телесния си недъг. За същите 23 години „въобразяване“, че е бил болен, той говори и в *„Писма до Мара Белчева“*. ↑

[6] Официално честване 25-годишнината („сребърната сватба с музата“) на П. Славейков не е ставало. Тук той загатва за устроената му от негови приятели около това време вечеря в старото кафене *„България“* — по случай подобряването на здравето му (оказало се временно). Почин за негово честване се поема по случай 30-годишнината на литературната му дейност (1912 г.). Инициативният комитет за това честване (П. Ю. Тодоров, Елин Пелин, Александър Божинов, Божан Ангелов и Андрей Протич) напечатал покана за издаване юбилеен сборник, но инициативата не се осъществила поради смъртта на поета. — На сребърната си сватба с поета музата не присъствувала — намек, че на посочената другарска вечеря Мара Белчева не била поканена (поради това, че са се събрали само мъже-приятели). „Празничарите“ (участниците във вечерята) не са били „стотина“, а неголяма приятелска група. ↑

[7] Констипация (фр.) — стягане, запичане. ↑

[8] В оригиналното издание това изречение завършва със звездичка, която отвежда към бележка под линия:

„Разправията на филолозите с Иво Доля прилича на нашенските разправии. Тя е предизвикана от въпроса за литературния език и господството в него на едно от наречията — северно или южно. Разликата между тия наречия е горе-долу такава, каквато и между нашите. Главното нещо в тая разпря е правописа, звуковете (и буквите, които ги означават) и ударението на думите, което се води и мени главно от самите звукове и характера на промяната им. Любопитно е, че тамшните филолози не са способни да разберат значението на *литературния* език, т.е. езика на културата, и искат да удържат, дори да усилят провинциалната му физиономия. Искат симфоническите концерти да се давали с благосклонното участие на панагюрски тъпан и сопотнянска гайда. И там искат да се пишело — да си послужим с наши примери — *мола, хода, орат, права, настоещи, блеща* (и за *блѐщя* и за *блещѫ*) и пр. Разбира се и там Стара Планина ще надвие Средня Гора — освен ако не приемем, че лилипутите имат право да надделеят гиганта.“

В своя екземпляр на антологията Пенчо Славейков е задраскал тая бележка под линия и затова Б. Пенев не я е сложил в своето издание. ↑

[9] Загатване за участието на Славейков в протестното събрание, станало против казионното организиране на *„Славянския събор“* през 1910 г. ↑

[10] Дахомейци — народност в Западна Африка (на брега на Гвинейския залив), над един милион души; у Пенчо Славейков (по заимствуване от честата употреба на това име у Стоян Михайловски) — в смисъл на диващина, първобитност. Фактически — потисната народност, която — още във времето на Михайловски и Славейков — води борба против колониалното потисничество. В наше време представители на организации на дахомейския народ вземат участие в международни конгреси против колониализма и империализма. ↑

[11] Вазов няма произведение *„Трапеза у чорбаджи Маркови“*. Славейков има пред вид първата глава на част първа на *„Под игото“*, *„Гост“*, в която се разказва за вечеря в дома на чорбаджи Марко. ↑

[12] Симпозион — диалог за пиршество от древногръцкия философ Платон (427–347 г. пр.н.е.) Описанието на гощавки е разпространено в античната литература — запазен е разказът (част от по-голямо произведение) *„Гощавка у Трималхион“* от римския писател Гай Петроний (преведен на български), както и други такива разкази. ↑

[13] Фактически работата стои така: Мара Белчева (която тук Славейков нарича жена на Иво Доля) превежда книгата на Фридрих Нитче *„Тъй рече Заратустра“*, а П. Славейков е редактор на превода. Това се вижда от запазения ръкопис на тоя превод в музея *„Петко и Пенчо Славейкови“* — направен с почерка на Мара Белчева и с многобройни поправки от Пенчо Славейков. Тая книга, поради своя реакционен характер и непопулярно изложение, не е могла да проникне широко сред нашата интелигенция (разпространена е била повече сред модернистично-настроената част на литературната младеж) — и не е оказала върху развитието на българския език онова влияние, за което се говори в очерка. ↑

[14] *„Книга за всички и никого“* — такова е подзаглавието на *„Тъй рече Заратустра“*. Пенчо Славейков е изнесъл лекцията, за която се говори в очерка, и наистина за нея е имал неприятности с черквата. В самия очерк за Иво Доля той говори за „пустословието на черквите“. ↑

[15] Славейков умира в 1912 г., повече от две десетилетия преди годината, която си определя в очерка. ↑

[16] Стихове из *„Кървава песен“*, песен втора. ↑

[17] Стихове из *„Кървава песен“*, песен трета. Първият стих от цитата в *„Кървава песен“* е: „Но както пътника по върли стръмнини…“. ↑

БОГОБОРЕЦ[1]

Раб Яковов, след него аз едвам
по мрачини в пустинята вървях.
„Спри — той ми каза — и докле те сам
подиря, тука стой.“ И ази спрях.

И цяла нощ не мигнах. Тъмен дух
като че ли притисна мойта гръд,
и онемя език, око и слух.
В мрак и земята и небесна твърд.

И ням, и сляп, и глух бях до зори —
небесна твърд когато прогърмя
и надве се, просечена, разкри
от божий меч. И тъмната земя

се превъртя. И превъртя се пак.
И нищо аз не видех след това
в ужасната светкавица и мрак.
Извиках. Никой се не отзова.

Но сянка се преметна покрай мен,
и поглед ази в нея приковах —
то беше Яков, горд и разярен, —
и Ехова в ръцете му познах.

И чух: „Спри. Доста. Ей зора зори.
И ти не тряба моето лице
да виждаш. Пред Невидимий смири
ти яростта си.“ Сграбчил во ръце

на Ехова ръцете, той ги сви
и крепко ги притисна о гърди…
„Смири се! И ще те благослови
тоз, що те вожд в живота отреди.

Пусни ме! Вече и зора зори.“
Но горда сила во душа си сбра
и викна Яков: — Не да ме смири,
в живота вожд ме Ехова избра!

Духът ми ти со крепост сподоби
да властвувам над чуждата съдба:
смирението ще я отслаби —
благослови ме ти, но на борба! —

И чух тогаз: „Благословен бъди!“

И той целуна с огнени уста,
когото не свладя да победи, —
и се изгуби в мрака на нощта.

---

[1] Ехова — староеврейско название на бога; Яков — според Библията един от староеврейските патриарси, сина на Исак и Ребека.

Стихотворението е включено в *„Преди мълчанието“* и е датирано — 7 май 1909 г. Посочено е и мястото на написването му — Москва. По това време Славейков е в Москва, като български пратеник на тържествата по случай откриването на паметник на Гогол. В писмата си до Мара Белчева той говори за посещенията на черкви, по-специално на черквата *„Василий Блажени“*. Навярно някой от образите по стените и иконите в тия черкви са били свързани с библейската легенда за явяването на Яков пред бога („Ехова“). В писмото си от 12 май 1909 г. (*„Писма от Пенча Славейков до Мара Белчева“*, стр. 86) той съобщава, че стихотворението *„Богоборец“* е написал „в Москва, пред паметника на Гоголя“. Преди това е бил във Варшава — и не е останал доволен от паметника на Мицкевич, направен — според писмото — в надут стил; по тоя повод написал една ода (на Мицкевича), непубликувана и ненамерена в ръкописите му — а след това пред паметника на Гогол — второто си стихотворение, *„Богоборец“*. — „В едното викам — продължава Славейков в писмото си — «смири се!», в другото «бори се!» Впечатленията на мястото ми са такива и малко ме е еня, че те си (или аз си) противоречат“. — Възгласите за смирение и борба тогава са популярни сред руската писателска интелигенция, с която в Москва дружи Славейков.

В *„Преди мълчанието“* вместо „Ехова“ навсякъде в *„Богоборец“* е „господ“. От началото на четвъртия куплет (започващ с думите „се превъртя“) — в *„Преди мълчанието“*:

се превъртя. Тогава недалеч
аз Якова видях таме простря̀н
и надве счупен неговият меч
и господа над него видях спрян.
Но твърд небесна се разтвори пак
и нищо аз не видях след това…

(Следващият текст е като в *„На Острова на Блажените“*; цитираните различаващи се стихове в *„Преди мълчанието“* са задраскани.) ↑

В ЦЪРКВА

Божествената служба спре. Застана
свещеник млад на светлият олтар
пред дверите и гръмка реч подхвана
с пророчески старозаветен жар:

„Грях на светът лежи от памтивека —
ний на грехът сме видимия плод!
И тоя грях е дълг на человека
да го изкупи с праведен живот.

Живот, но не за земните купнежи —
а в земното, което е отвъд...
Грехът ни тука погледа примрежи
и ний не видим правий божи път.

Къде вървим? Тоз, който се предава
на временното, губи вечността.
Покайте се! Че вече наближава
последний ден, когато над света

ще дигне меч на господа ръката,
ще дигне меч на правдата в гневът —
живелите во радост на земята
тогава с плач и стон ще въззовът.

Но бог от тях лице си ще отвърне,
глух за плача и вопления стон!
И книгата велика ще разгърне
на битието сам пред своя трон.

И ще чете и всякиму въздава.
И праведните своята мъзда
и скръбните получи щат тогава.

По делу всем бог правдою возда!

Едним сияне, другим мъка вечна —
во огнената паст на смрадний ад!“
Пред дверите олтарни велеречно
говореше богослужител млад.

Аз слушах този Еремия нови,
богослужител вдъхновен и строг —
и слушах го с тъга, как сквернослови
во простота свещена своя бог.

ХИМНА

Човешкий разум бий и се терзае
от памтивека, висшата си цел
поставил: да проникне и познае
незнайното зад знайния предел:

началото на всичките начала
на битието пръвният изход —
когато са живели в нераздяла
живот и смърт без смърт и без живот.

Кое най-първо му е дало тласък —
тъмата ли в купнеж за светлостта,
измамена, че само нейний блясък
ще да познае време в вечността?

Или всевластний жад на светлината
да се и вън от себе утвърди,
и тя проби недрата на тъмата —
та себе си и в нея оплоди?

Или ги сила и над тях стояща,
за цел незнайна тям, съедини —
за бъдащето с мисъл настояща,
и тласна ги към нови съдбини?

Каква бе тя? Отде бе тая сила?
И за какво туй всичко стори тя?
Безсмислица светът ли е родила?
Или живот му даде мисълта?

Един твореца горе в небесата,
той могъл би един да ни яви…
Но вписва се и тука пак в душата

въпрос: А знай ли сам и той? Уви.

Не е ли рожба тяхна сам твореца?
Твори — но кой го него сътвори?
Началото... Дали поне конеца
нам разума в ответ ще озари?

А дали някой ще докрай дотрае,
и види в край началния завет?
О, може би... ответ ще се узнае —
когато няма нужда от ответ!

ЖРЕЦ НА ЖИВОТА[1]

Обикна ме живота — и ме сам
на волята си първожрец направи,
и възвиси ме той и ме постави
пред мряморний олтар на своя храм.

Аз тамо бдя. През моя поглед тих,
на тез, които идат пред олтаря
душата се таинствено разтваря,
като вратата на света светих.

И виждам ази всичко ясно в тях —
чета, което в тях е спотаено:
грехът на всяка мисъл съкровена,
и правдата на всякой грях.

И ден и нощ минават те край мен,
едната друга върволица сменя, —
тез с погледи горящи от съмненя,
онез за подвиг с погледа студен.

Едни без вяра, други с бесен жъд
за вяра — вяра и живот убили!
Дохождат тука те с последни сили
и от живота чакат своя съд.

И чакат те с приведени чела, —
и чакат те десницата на жреца
да прокълне или да свий венеца
и увенчае техните дела.

Но аз стоя и тих и мълчалив,
недвижно сложил на сърце десница —
вървят една по друга върволица
и пълнят храма с екот грохотлив.

Неволно се понякога ръка
протегне — воля висша я запира,
и словото на устните замира,
когато зина слово да река.

„Спри!“ — чувам глас да ми говори: — „Жрец
поставих аз да бди и съзерцава,
и дето други съдят — да венчава
на блага прошка с лавровий венец!“

Обикна ме живота и ме сам
на волята си първожрец направи…
Обикна ме — в смъртта да ме прослави,

и осмърти ме жив во своя храм!

---

[1] В *„Преди мълчанието“*; датирано 7 май 1909 г., с посочено местонаписване — Варшава (там Славейков е бил на път за Москва). Може би това е стихотворението, за което в посоченото писмо до М. Белчева Славейков говори като за ода на Мицкевич — и като има пред вид Мицкевич, неговата роля в живота и литературата, Славейков свързва тия свои мисли с мисълта за собствената си роля на писател „жрец на живота“.

Четвъртият куплет в *„Преди мълчанието“*:

Едни без вяра, дирещи все бог,
убили други с вярата си бога, —
и земната си носящи тревога,
те чакат на живота съдът строг.

Последните три куплета (от „Неволно се понякога ръка“) — в *„Преди мълчанието“*:

Не знаят те, горки, живота сам
че съд не съди, ни отсъда дава,
на суетите техни за разправа
не е поставил жрец той в своя храм.

А тайната им — всичко онова,
което бог е вложил тям в душите,
и тайна то е и за тях самите
на явността да го предам в слова.

Обикна ме живота. Негов жрец
постави той да бди и съзерцава,
и дето други съдят — да венчава
на прошката със лавровий венец.

2, 3 и 4 стих на втория от тия три куплета са поправени така:

което той им е прочел в душите
и истината тайна за самите
тях, да изкаже явността в слова.

Поправен е и първият стих на третия от тия куплети — така:

Жрец на живота, на истинността…

↑

БАЩА МИ В МЕН

Погребаха го там, де мъртвите погребват,
там, дето всякой гроб е знак на мъртвина,
железни обръчи-огради де обсебват
надгробни камъни все с мъртви имена.

След земния живот в земята той почива —
не той: почива му там тленний прах един!
Че живия му дух и мисълта му жива —
живеят в мене те, в мен, неговия син.

Не само в онова, което ази правя,
не само в думите, не само в мисълта —
пред погледа ми той се винаги възправя
с усмивка бодряща и тиха на уста.

И сещам в моята аз неговата воля,
и неговата мощ во всякой мой удар…
и чувам: „Победи световната неволя —
и на беди бъди в живота господар!

Какъвто бях бъди! И с божи меч в душата,
на висша истина глашатай и пророк
издигнеш ли ръка — дигни я в злоба свята,
изпълнен от любов и в любовта жесток.

Достоен ти бъди за мен!“ О, аз достоен
ще бъда — и съм бил — за своя жив баща,
и словото у мен било е зов все боен,
в световни суети не зов на суета.

При твойто слово аз и своето прибавих,
дела приумножих при твоите дела:
и съд на бъднето да чакам се изправих
с теб — две со подвизи увенчани чела.

С възторг на истина в душата просветлена,
към нея само аз в живота се стремих, —

като тополата на възбог извисена
пред слънцето, пред теб, връшец привождам тих.

И чувствувам с крило как божи дъх ме гали, —
и чувствувам, че ти доволен си от мен…
Че на живота аз свещените скрижали
понесох — не да ги захвърля пак смутен.

Душата ми с завет ти за живот огрея
и в път благослови со бащин благослов:
и както в мене ти и ази в теб живея
за подвига свещен на земната любов.

ПСАЛОМ НА ПОЕТА[1]

Другарко, сещам аз, последний час настава,
час сбогом и от теб и от света да зема —
към своя хубав край се вече приближава
на земний ми живот тъжовната поема.

И може би, че мен мнозина ме обичат,
мнозина може би до днес за мен незнайни,
мъртвеца те с венци ще искат да обкичат,
към живия били в живота тъй нехайни.

Ти, моя гърлице, едничка радост в дните
на самост, на тъга и на беди горчиви,
пред тях ти затвори на моя дом вратите,
и запрети им ти, на мъртвеците живи, —

над моя хладен прах порой сълзи да леят,
сълзи лъжливи, — с реч тържествена и дива
над мен да се глумят, безумците, и пеят:
„От временний живот во вечний той отива.“

Другарко, хубав край на моя дял световен
ти дай; — недей ме ти на чуждите оставя,
от тях да бъда аз при мъртвите заровен
на гробищата, плач душите де смущава.

Там на високий хълм, където с теб, с другари
обичах да седя в тих разговор унесен,
поръчай тамо гроб да ми сградят зидари,
там де мълчанието пей дивната си песен.

Ти знаеш, погледи отвърнал от земята,
че аз ги в небеса възйемах все нагоре:
да е и моя гроб възйет към небесата —
и не в пръстта вграден — отвсякъде с прозори.

И там отнесте ме, и там ме оставете
во росен утрен час, когато чучулига —
символ на моя дух, — понесла на крилете
химн жизнерадостен, се в небеса издига.

И там сложете ме на мряморният одър.
Покоя ми сълзи и стон да не смущава.
Зорницата, кога от небосвода модър
изгрей, челото ми с милувка да огрява.

Таинствения ход на битието моя
свободен поглед в блян честит да съзерцава,
да съм свидетел аз, макар далеч от зноя

на земния живот, какво в живота става.

Да виждам слънцето вълшебно как разтваря
на суетливий ден работнишките двери
и звездочела нощ как тихо, пред олтаря
на отдиха, крила в молитва ще разпери.

Тогава може би слухът ми ще опази,
в светата тишина — о може би тогава —
и онзи свиден звук, за който чезнех ази
в живота, отчужден от лихата му врява.

Това, в което ми живееше душата,
ще чуя: за живот от радост озарена,
как слива своя химн земята в небесата
с тържествений псалом на цялата вселена.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 1, 1904 г. — Написано като писмо до М. Белчева, датирано *„Нова година, 1904 г.“* (в *„Писма от Пенча Славейков до М. Белчева“*, стр. 16). — Идеята за гроб с прозорци, така че и след смъртта да виждаш живота, Славейков е взел от народните ни песни (песни за болна мома, малко живяла, която в последните си мигове говори на майка си да й направят такъв гроб). Тая идея е разработена и в разказа на Петко Тодоров *„Молба“* с пряк преразказ на народния мотив. Прави впечатление обръщението „другарко“, необичайно в онова време, освен в средата на социалистите — макар че Славейков го взема в общонародния смисъл на дружба, приятелство. У него думите „другар“, „другарка“ са чести: в *„Нощем“* (в цикъла на Ралин Стубел) — „другар до другар“; в *„Поздрав“* (*„Мисъл“*, кн. 7, 1897 г.) — „другарката на мой другар в писмата — от нея ми изпраща поздрав мил“; използувана е от него и простонародната форма на тая дума — „другарин“ — в пролога на *„Кървава песен“*, в *„Коледари“* („ти, млад другарин“) и др. — Гърлица —ургулица, гугутка (на руски — горлица) — дума, обикната от Славейков, използувана от него и другаде (в *„Гурбетчия“*: „Гърлицата не шега ли с мен се бие?“).

В писмото до М. Белчева — 1 и 2 стих на първия куплет:

Другарко!
Сещам, че желаний час настава
от теб и от света аз сбогом да си взема.

Двата последни куплета:

И може би тогаз слухът ми ще опази,
на битието във хармонията тиха,
и онзи свиден звук, за който чезнех ази
в живота, отчужден от врявата му лиха.

Ще чуя що ми живей сега в душата
като вълшебен блян: — от радост озарена,
земята своя химн как слива в небесата
с тържествений псалом на цялата вселена.

„Високият хълм“, за който се говори в стихотворението, е собственото място на Славейковото семейство (купено от Петко Славейков при идването му в София) — на края на софийския квартал Горни Лозенец, тогава незаселен, срещу бившия френски колеж (сега — Висшата партийна школа, близо до Двореца на пионерите). Там често привечер Славейков е отивал с М. Белчева и приятели, сядали са под дъба, и досега запазен, и са разговаряли, като са гледали разстилащата се пред тях София. След смъртта на Славейков намерението на неговите близки е било там да му се направи гробница, за която художникът Харалампи Тачев е направил скица. На същото място, докато са били живи Кръстев и Б. Пенев, всяка година в деня на смъртта на Славейков се е уреждало поклонение с участието главно на студенти. ↑

ЗАПУСТЕНИЕ
ИЗ „ПО МОСТА НА ВРЕМЕТО“[1]

Понесъл поздрав благ, долняка свеж повея,
от влажната земя мъглявий плащ отвея
и с топлия си дъх й размрази гърдта —
от зимний тежък сън се вече сепна тя
и като угледна невяста се обкичи
с венци от минзухар и бисерно кокиче.

За пролет пеящи, подзели пъргав бяг,
потоците ручат. Белеят преспи сняг
тук-там по върхове планински още само
и сякаш взират се учудено оттамо
към гостенката, от незнаен край дошла
и разположена над равните поля
на пъстрий си килим, на който по ресните,
поръсени с роса, на слънцето лучите
играят и блестят. Как радостна е тя,
с усмивка весела и млада на уста!
Как мами и ласкай… Но никой се не радва
на нея. Ни орач в поле се не повадва
на оран — пуст черней забравений угар;
в горите се не чуй цафара на овчар;
чевръстите моми не виждат се по двори,
и с песни по шетня да ходят. На простори
по вити друмища вирее буренак —
и се не мярва там ни конник, ни пешак.
А спусне ли се нощ и божий свят заглъхне,
а през клисурите вечерника полъхне —
плах някакъв си стон се в неговия лъх
отйеква — сякаш е сподавений въздъх
на клетник, земни дни кому са отмилели.
Летят, под небеса високо път подзели,
към север жерави ята подир ята,
по тях и щъркели-егюпци, с пролетта
навикнали гурбет да ходят по чужбина,
прииждат, — там един крилата си разпина,
като че бял байрак, и мудно в вис се вий,
там друг, сред мочури изправен важно бий
с червения си клюн набат… Чевръстокрили
со весел чуролик и лястовички мили,
подобно рой стрели пернати, се вият —
завръщат се и те, и с песни — чуй! — вестят
очаквания край на дните мъгловити.

Защо ли идете, о гостенки честити!
Кому ли песен вий ще пеете сега
в тоз злополучен край? Мъртвило и тъга
е вредом днес, преди де радости цъфтяха,

когато идвахте под охолната стряха
на ратника честит да свивате гнезда…
Де ще ги свийте днес? Едвам личи следа
от стряха и от дом тук-там из съсипните,
и, през разкъртени прозорци по стените,
едната пустош само ще се отзове
на песента ви. Там детински гласове
отдавна не е чут: детето смърт преварна
постигна — то лежи под пепелта пожарна
со люлката си там затрупано… И кой
стопан на работа ще будите? — Во бой
когото не свали куршумът на кръвника,
глава си той преви под брадва на дръвника,
или немил-недраг се рей по чужди край,
и само бог един неволите му знай!…

Върнете се назад, о гостенки, върнете!
Че вий ще чувате тук само плачовете
вдовишки: на живот са призрак само те, —
живот, когото би изскубнали с нокте,
да можеха, сами днес както си косата
изскубват. Ах, да би могли поне полята
да се възрадват вам! Но там, без гробове,
на слънцето гният разплути лешове
и орляк гарвани разръфат ги со стръв;
съсирени на пек, чернеят локви кръв;
кърмящи с своя смрад недрата хлебородни
на майката земя.
Дошли през дни несгодни,
о, мили гостенки, върнете се назад!
На юг, там дома, вам ще бъде всякой рад.
Не цепят плачове там ясний свод небесен
и тамо има кой да слуша вашта песен!
Сбогом, честит ви път! Но, лястовки, оттук
вий не отнасяйте на ваший хубав юг
там вест на бедните заточеници клети,
каква ужасна чест им родний край сполети.
И без това тъги разядат тям сърца,
и без това е тям страдалчески лица
сбраздила на скръбта ръката костелива…

О, пролет, пролет! Тъй и хубава и мила,
ти майката земя отново съживи
и дивен й венец от росни китки сви;
Балкана хубавец вся зима боледувал
и в бляновете си въздишал и тъгувал
за тебе, по чело щом го целуна ти,
той горд и бодър се изправи в висоти,
во мантията си загърнат кадифяна —
и птички охолни му с песен най-отбрана
честитят радостта… Ти всичко обнови,
възрадва… Само на злочестий роб, уви,
ти не донесе ляк за кървавите рани…

О, дивна пролет, де надеждите, що лани
прося ти не в едно заглъхнало сърце, —
подобно во лехи градински цветовце?
Тях слънце пролетно ги запустели свари!
Народ занемарен за нищо днес немари…
В душите, като в гроб, не трепка и не грей
отнийде светлинка: събира се, гъстей
там непрогледна тма — и де живот е било
там днеска пустош е, там днеска е мъртвило…

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 4 (датирана „20 април“) 1901 г. — В *„Мисъл“* вместо подзаглавието *„Из «По моста на времето»«*: *»Из «Кървава песен». Песен VIII. — Пролетта 1877 г.“* Цялата книжка на списанието е отбелязана като „юбилейна книжка за Априлското въстание“ с материали за въстанието и от П. К. Яворов, Ана Карима и др. В очерка за Иво Доля Славейков говори за поемата *„По моста на времето“*, „един епос в девет песни“, като има пред вид *„Кървава песен“*. Той не възпява тук въстанието от април 1876 г., а предава картината на Балкана от следната пролет, когато се събужда от зимния сън, с припомняне опустошенията и народните жертви от миналата година. Намерението на Славейков изглежда е било — като е написал *„Запустение“* с оглед на актуалната нужда на списанието — да започне с тая картина главата си за Шипка в *„Кървава песен“* (после по изменения план на поемата тая песен е девета). При писането на песен девета, посветена на Шипка, той е изоставил така написания първоначален текст *„Запустение“*.

В *„Мисъл“* след последния стих на *„Запустение“* („там днеска пустош е, там днеска е мъртвило“) следва текст, после изоставен:

А сякаш между туй надвисналия мрак
да пръснат, идваха един по други знак —
и с трепет на душа тях всички ги ловяха…
От никого макар невярвани, летяха…
Вест подир вест — едни мълвяха, че война
обявил Белий Цар, от друга пак страна —
че Сърбия (писмо бил някой си получил
от Белград), еди-где пак трети се научил
и го таинствено разправя, че безчет
дружини бежанци и волници, отвред
от Българско, се от Румъния тъкмяли,
да минат Дунава — и даже го минали,
и не един от тез, които мняха гроб
че в съсипните са намерили, и поп
за тях бе помен чел, — щастливо отървани
от вражеския бяс, и те са там събрани
под пряпорците на опълчената рат…
А априидваха и откъм Цариград
по други пък мълви. Защураха заптии
насам-натам; сред тях наежени ордии
вървяха ден и нощ — лежаха на конак
ден-два и някъде измитаха се пак,
посрещани със страх, изпращани със клетва…
И сепнат робът се със трепет заогледва.
Балканът заехтя и като (както) звяр ранен
от невиделица, и в кърви повален

с рев ровката земя с ноктите си размята,
така със грозен рев размятаха земята
гранати — вестници, че всичко онова,
до вчера що бе сал таинствена мълва,
е днеска истина: разплатний ден настана.

Откъсът в *„Мисъл“* свършва с ред многоточия — знак, че Славейков е гледал на него като на начало на песента. — В своя екземпляр на антологията, над заглавието на *„Запустение“*, Славейков е написал: *„Пролог: Угаснала звезда“*. ↑

БОЙКО РАЗДЯЛА

БОЙКО РАЗДЯЛА[1]

Певецът на *Химни за смъртта на Свръхчовека* е класически пример — какво неприятно нещо е да живей човек — и подир смъртта си. Ония, на които стъпките идват само до гроба, тях ги дразни задгробния живот на хора не от тяхната пасмина. И те, стопани само на душевно убожество, са жестоки съдии на чуждото добро и зло. — Петдесет години откак той лежи в гроба — Раздяла е погребан в парижкото гробище при Монмартр[2], — а те все още го съдят и осъждат и богохулстват с неговата памет. Защото той и сега е жив в живото си слово. Но не само словото на бореца, словото и на поета е още по-живо. И последното ще преживее всичко у него и у неговите съдии. Но понякога ми се струва, че тоя себесъзнанник съвсем сериозно казва, че на гроба му трябало да възложат не лавровия венец на поета, а меч, защото в живота той бил храбър войник, в борбите за свобода[3]. Тия думи на бореца често се вземат като самоотрицание на поета. А още по-често се земат те за изход на жестоки нападки, защото в също време са и едно утвърждение. Утвърждение, чрез което значението на Раздяла се пренася на друго място — на друг мегдан: на мегдана на обществените борби. Това е съвсем погрешно. Раздяла не е борец в обикновена смисъл на думата, макар да е мятал неведнаж стрели в обикновени лагери. Той е борец — един от най-смелите — за свободата на човешкия дух. Но борец пълен с противоречия. В тая сила за един поет е слабостта на бореца. За това са може би причина болните нерви на Раздяла. Но аз дръзвам да кажа: слава богу, че нервите му са били такива, защото тям и само тям се дължи Раздяла такъв, какъвто го имаме като борец. Че срещу здравата глупост най-доброто оръжие, най-острите стрели се намират в колчанът на хипернервозитета. Тая характерност на Раздяла го прави близък роднина на творителя на Заратустра, най-безжалостният от борците против здравата глупост[4]. В ръцете на тия двама борци е усъвършенствувано люто оръжие — презрението. Не презрението на дребнодушни себелюбци, а на силните духом, на което обичта е майка. Презрението на сина божий към синовете на пазарската правда.

Човешкия дух — и на Острова на Блажените, както и у нас, е в плен у войнството на Голиата, у филистрите[5], най-многочисленото войнство, най-глупавото, най-силното. Защото има ли по-силна сила от глупостта, тоя лъскаво полиран гранит, който притиска природата на девет-десети от човечеството? И него ще победи само оная сила, която побеждава всичка други камъни, като ги разяжда капка по капка. Съзнанието — живата вода на творението — не бърза, негова ход продължава столетия, но затова пък нему принадлежи победата на победите. Борците на това съзнание гинат като капките. Други свежи и по-бодри идат след тях. И каква жизнерадост грее от погледа им, от словото им! Като моя чичо, покойният Олаф ван Гелдерн[6], те са осъдени на смърт и знаят това, знаят, че утре им е последния ден — а все пак тая вечер и до среднощ танцуват с веселата царска дъщеря — с живота — и тя е тяхна. Хората наоколо, наивните хорица, зяпат вихрения танец на рицарите на живота, без да разбират техния хероизъм, душевното им настроение. Но не зяпат само, за жалост! А съдят и отсъждат, и имат претенцията, че присъдите им почиват на истината, че са безпогрешни. Защото са присъди, които мнозинството признава. Великата заслуга на Раздяла в борбите на съзнанието на Острова е, че той е бил безпощаден към това мнозинство и присъдите му и ни учи — и ние да бъдем такива. На едно място в книгата си *С брадва и въже* той казва: „Аз съм миролюбив човек. Моите желания са: скромна хижа, удобно легло, да има какво да се яде, и градинка

пред хижата. Пред прозорците на хижата ми да стелят сянка клонести дървеса. И ако бог иска да ме направи по-щастлив, той ще стори да доживея и до тая радост — да видя обесени на тия дървеса шест-седем от моите върли душмани, враговете на истината, за която се боря в живота. С разтрогано сърце ще им простя аз, пред смъртта, всички увреди, които ми са причинили в живота. Дори и това, че и като поет са ме мразили, което собствено е висша похвала за мен. Да, човек трябва да прощава на враговете си, но само когато ги види обесени.“ Наистина, има обесници, на които се пада само такава присъда, но при все това аз не съм съгласен с мнението на Раздяла и мисля, че е слабост от негова страна да оставя господу да беси хората. На враговете си човек трябва да отплаща сам, и то като ги остави живи — да окраставеят во своята злоба! Силните духом борци имат в ръка едно мощно оръжие за унищожение низките твари — презрението. Невям великия Гладстон, един кротък старец, като отбелязваше борбата на Хайне с немските филистри и негова хероизъм в тая борба, съжалява, че той не се е ползувал по-често от презрението и е накърнил своето величие.

* * *

„Ще дойде ден и ще угасне пламъка в моите жили, зима ще се настани в гърдите ми, снегът ще покрие главата ми и мъгла ще помрачи моя поглед. Другарите ми ще лежат вече в полуизгнили гробове и ще остана един аз, като самотен клас, забравен от жътваря, посред новото поколение, което ще цъфти с нови мисли и желания. С учудване ще слушам аз нови имена и нови песни. Ще се забравят имената едновремешни, ще бъда забравен и аз сам, уважаван може би от малцина, ненавиждан от много, необичан от никого!“[7] В този откъслек е възсъздадено едно от мъчителните настроения, знайни на всякой поет, толкова по-мъчителни, колкото поета е по-съзнателен. Но тоя път ясновидството на Раздяла се оправдава само наполовина: него наистина ненавиждат мнозина, но действителността не потвърждава, че никой не го обича и че той стои самотен мъртвец между живите. Поета Раздяла може да бъде обичан само от читатели, способни непосредствено наивно да възприемат неговата поезия, или от хора с висока култура. По средата на тия две количества стои онова войнство на Голиата, самоуверената ограниченост, отвратителна, която пои душата си от обществените помийни ями и се уригва по уличните вестници. Тая сган от омраза към бореца мрази и поета. Мрази оногова, който е създал дивната *Книга на песните*[8], в които е разказана историята на една нещастна любов. А покрай едната, на всички. Тъй като че ли иска да каже поета с песните си, в което и аз съм негов партизанин. Величието на един живот е в неговото нещастие и най-често любовта е художника на това величие. Раздяла два пъти е любил и двата пъти нещастно, както ни уверява биографът му. Но подозрително е това негово уверение. Втората любов е вече мост към третя, към едно тъй наречено щастие — съпружеството. И наистина, когато любовта за трети път дръпва поета за ухото, той без много да му мисли се оженва и ако се извадят от сметката болните му нозе, безпокойните нощи и разпрята му с издателите, живял е, докато умре, щастлив живот. Живот за незавиждане! През тоя живот той е пял и писал много неща, от които малко има дето би могли да се мерят с песните и писанията му отпреди. Най-хубавите от тия малко неща са в сбирката му *Епически песни*[9]. Но все пак те са алмази; брилянтите са ония, от които е сглобена диадемата, наречена *Книга на песните*. Биографът му и историко-литераторите постоянствуват да твърдят, че поета е ковал тая диадема да приляга на две глави. На главите на двете му братовчедки — първата и втората му любов, — двете му изгори[10]. Хора без глави всякога ще твърдят това. Или по-право: хора с глави, но без сърца и с богат опит само на здрави крака. Защото след първата любов онова, що се разнася на здрави

крака и с което се митка по улиците на живота, не е вече сърце, а твърде обикновено парче месо. Първата любов е аромата на сърцето и както аромата на всяко цвете, и тя изчезва преди дори то да увехне. А човешкото сърце живее и след като е увяхнало и люби пак, както разказват бабичките. Но на развалините на първата любов расте бръшлян, цветето на смъртта и на незабравимия спомен, онова цвете, на което черните семки са тъй горчиви. Бръшлян обвива образа на Раздяловата изгора — първата и последня, — за чиято любов ни пее той. Пак ще повторя: биографите и литературните критици могат до воля да сочат документи, че поета е любил две, три или десет. То са чисто външни работи. Подир корабокрушение, плувците се ловят за каквито сварят трески или дървета и плават по морето. Така е и след корабокрушение в душата на човека. За какви хванат е плувал поета по световното море — защото тряба да се плува! — това нещо има чисто биографичен интерес. Важното е да се знае, че той е претърпял жестока катастрофа и че не я е забравил до последните дни на живота си, когато сляп и немощен вече пак се е опитал да люби — види се да докаже, че не само Гете може да си позволява тази бравура[11] на природата. Който вярва на един поет, няма защо да не вярва и на другия!

Лани празнуваха петдесет години от смъртта на Раздяла[12], поета на нещастната любов и великия вълшебник на лирическата песен. Скоро ще празнуват сто години от появяването на свят *Книгата на песните*[13]. И ще минават пак години след години, ще минат столетия — и може би всичко друго, що е създал нейния творец, в повечето случаи тъй тясно свързано с времето, ще побледней и ще изчезне из интересите, из паметта на хората. Времето ще поквари, ще унищожи и паметниците, които ще му издигнат — защото все някога ще му издигнат и паметници: и ще го зарови времето в страниците на историята со всичките дрипи от живота му, които сега перат по вестниците; и едно само ще остане да живее — живота на вечното настояще — *Книгата на песните*. И певеца на небесата ще възблагодари бога, когото е отрицавал тук долу на грешния свят и в грешния си живот. Но види се само в грехът се ражда правдата. Певеца неведнаж е отричал бога и се е присмивал на името и с брадата му — докато, недалеч от последния си ден, пада пред него на колене и поисква прошка. Тази прошка, че я е искал, стана явно след смъртта на поета, когато се напечата *изповедта* му и поемата *Химни за смъртта на Свръхчовека*.

* * *

Той е роден срещу първи януари 1800 и умрял 1858 в Париж[14], дето бе отишъл да си прави операция на един мазол в душата. По онова време в Париж времето се е разваляло на няколко пъти и това съсипва бедния поет, на когото чичо му не пратил навреме пари[15], за да се храни добре и противостои на увещанията на др. Тиерса да се оперира там, дето не е невям имало нужда[16]. Но за неговата смърт няма защо особно да се сетува: на земята той свърши всичко земно, мир на прахът му! И дано бъде съдено да кажат за вас тъй и да кажат още — че вий сте живели нещастно, но делата ви огряват щастието на другите. — И ако бог не ви възложи изпълнение на свои дела, не малко щастие е пак да се насладите от делата на поета — от неговата *Книга на песните* и *Химни за смъртта на Свръхчовека*[17].

Книгата на песните е една пролет. Небето над нея е, като теменуга, модро и ясно и някак си учудено — или от врявата долу по пъстрата земя, или там-хе от тежките облаци на пръснатата буря; а земята е окичена с люляка, ясмин, закъснели и затова по-мили теменужки, кичури кестенови цветове. По-нататък са изправени безмълвно кипариси — стражи на гроба на умрели идеали и жива в смъртта любов, а още по-нататък, в дрезгавината на южния зной, се кърши палма и простира вейки в купнеж към тъмнолистия бор на север. Земята е пременена за сватба и поглежда

откъде ще се зададе лятото — а славея пей и се упоява и дрозда му приглася, изправен над гнездото, дето пищят вече излупените малки — и желтоклювия кос надува флауто си в шубрака на широкоперестите лешници, и авлигата, хобоя в оркестра на пролетта, меланхолно свий, извий и затрепти, като че се оплаква, и оплаква и иска да каже: „Защо? Защо е всичко това? И лани беше тъй, и лани тече реката буйна и бистра… и пресъхна, и жабите квакаха по гленясалите бари, и папуняка рови с дълъг клюв в ровката земя да мъкне червеи оттам!“ — Е, та що? Е, та що? — Отговаря чеврьсто и пъстро синигерче: — Нека да е тъй! Е, та що?

Омая во сърцето лей
дъхът на пролетта,
из храсти нейде славей пей —
и тъжна му е песента.

И пее той за пролетта,
за дивний дъх на май…
Тъй дивен както любовта —
че както нея малко трай[18].

И който, като авлигата, е тъжно настроен и пролетта не му е радост, а тъжна безцел, нека не слуша песента на пролетта — не чете *Книгата на песните*, — а обърне слух към онзи могъщ оркестър, който в храма на живота изпълнява *Химните за смъртта на Свръхчовека*, оркестър, в който известни партии на солистите се изпълняват от пет живи гласа, както в някоя от най-дивните симфонии: един бас от бреговете на Гангес[19], два баритона от Палестиня, един тенор от храма на Аполона в Делфи[20] и един дискант от най-високият връх на Стара планина, планината на Заратустра. Оркестра на тая симфония е нагласен по камертона на един тъмен сън на автора й — за възложената от твореца задача на Свръхчовека: да бъде звено между Началото и Края, да довърши недовършеното от уморения творец, да се слей с него — вълна от вълните, вълна на вълните — с океана на Вечността — и поднови силата му за ново начало, и тъй все во веки веков и нескончание века. Тоя химн на живота и вечното възобновение е — лесно ще си помисли някой — едно ехо и на Нитчевата идея за „Вечното връщане“. Обаче между идеята на нашия поет и идеята на Нитче има голяма и съществена разлика. У Нитче се връща всичко, що е било, и връща се, за да бъде пак както е било, *без каква и да е промяна*; у нашия поет „това, което е било“ *е само материал за строежа на бъднето*, степен към по-висше. В тоя химн на живота има песни за смъртта с най-жизнерадостен нюанс. И въобще поемата на Раздяла е поема на жизнерадостта — пълна противоположност на песента на отчаянието и безцелието на живота. Ония критици, които говорят за поета като за нитчеанец, не би било зле да се взрат в разликата на идеите в *Химните* и *Вечното връщане* у Нитче и да видят, че нашия поет не е нито ученик на немския поет-философ, а камо ли негов раб.

Химните за смъртта на Свръхчовека са издавани много пъти, но особно е известно изданието на Стеля, Артаня, 1880[21], печатано на японска хартия, с илюстрации от най-добрите художници на Острова. Това издание е послужило за образец на много други книги стихове, че с него е показано какво грамадно значение има едно хубаво нещо, когато е и с хубава външност. За поезията е ценно онова, което и за жената: хубавата премяна. Немарливото всякой немари.

---

[1] Въпреки уговорката си към края на очерка, с посочване разликата между своите и Нитчевите идеи, в тоя очерк в най-голяма степен Славейков се е поддал на упадъчните възгледи на немския философ, като очевидно е искал да се представи

като поет-философ, с концепцията за „свръхчовека“ (избраника, като цел на битието). Тая концепция той е провел и в поемата си, сложена в антологията като такава на Бойко Раздяла (*„Химни за смъртта на свръхчовека“*). В пълно противоречие с демократичните възгледи и близкото до живота творчество на Хайне, той — без да споменава името му — е свързал образа на Бойко Раздяла с образа на Хайне, като му приписва посочените възгледи. Очеркът е така написан, като че ли се говори за живота на Хайне, с използуване на много факти из биографията му — любовта му с двете му братовчедки, и женитбата му, болестта му, която в последните години на живота му го държи в легло; погребението му в парижкото гробище Монмартър и др. Наред с изтъкнатата тенденция на очерка, в него е изразена голямата любов на Славейков към Хайне. — Славейков е под силното влияние на Хайне в младежките си години, когато го чете в руски превод и в негов дух написва първата си стихосбирка *„Момини сълзи“* (1888 г.); многократно превежда негови стихове, вкл. в *„Немски поети“*, където пише и очерк за него, с редица паралелни места между тоя очерк и очерка за Бойко Раздяла. Пише за него и студиите *„Историята на една малка песен“* (за Хайневото стихотворение *„На север бор самотен“*), *„Хайне в България“* и др. В *„Олаф ван Гелдерн“* той сочи Хайне като един от тримата, за които „си спомня с особена симпатия“: Гьоте, Хайне и професора си по естетика, идеалиста Фолкелт („един елинин, един юдей и един шваба“; нарича Гете елинин поради любовта му към античната гръцка литература; „юдеят“ е Хайне, а Фолкелт — „швабата“). — Бойко — разпространено народно име (използувано от Славейков и в поемата му „Бойко“ в *„Епически песни“*); отговаря на идеята му за тоя образ като образ на борец, както изрично е наречен в очерка — макар че са направени уговорки против конкретната обществена борба (като се има пред вид участието в нея на Хайне) и се говори за някаква борба за „свободата на човешкия дух“, в насоката на индивидуализма. — Раздяла — измислено име. ↑

[2] В *„Бегли спомени“* М. Белчева съобщава, че при отиването си в Париж Славейков често ходел в „парижките гробища. Pére Lachése — на гроба на френския поет Алфред де Мюсе — и «оттам в Monmartre, при Хайне»“, т.е. на Хайневия гроб. ↑

[3] Перефраза на известните Хайневи думи: „Не знам наистина дали заслужавам един ден светът да окичи с лавров венец ковчега ми… Но меч трябва да положите върху ковчега ми, защото аз бях доблестен войник в освободителната война на човечеството“. ↑

[4] Творителят на Заратустра — Нитче; „здрава глупост“ той нарича — и тук Славейков подема — широките демократични възгледи на народната маса и нейните дейци, идеята за народното множество като демиург (творец) на живота. Хайне е напълно чужд на това разбиране и затова напразно тук е сложен в същия кадър. ↑

[5] Филистери Гьоте, Маркс, Енгелс наричат хората с еснафска психология, свързани с дребнавия практицизъм на дребнобуржоазния живот. На много места Славейков си служи в такъв смисъл с тая дума (или с нейното, направено от него, побългаряване — фасулковци, по името на омразния му Бобчев) — но тук, като говори против „войнството на Голиата“ (т.е. широката маса), той влага в тоя термин смисъла, даван му от философите и естетиците-идеалисти, като синоним на народа — все във връзка с влиянието на Нитче при написването на тоя очерк. ↑

[6] Олаф ван Гелдерн е измисленото име, под което Славейков пише за себе си; името Олаф е свързано с Хайне — така се нарича героят на една от популярните му поеми — „Рицар Олаф“. ↑

[7] Думите, които влага в устата на Бойко Раздяла в целия очерк, са вариации на Хайневи мисли; специално тоя цитат е из Хайневата книга „Идеи. Книгата Le Grand“ (Великият) (1926 г.) — с малки изменения. ↑

[8] „Книга на песните“ — стихотворен сборник от Хайне (1827 г.). Така Славейков озаглавява подготвения от него сборник с български народни песни (излязъл в 1917 г.). ↑

[9] Хайне няма книга „Епически песни“. Тук Славейков визира своята едноименна книга, като по тоя начин слива своя образ с образа на Хайне в очерка. ↑

[10] Двете братовчедки на Хайне — „двете му изгори“, за които пише Славейков — са Амалия и сестра ѝ Терезия, в която се влюбва по-късно. ↑

[11] Бравура — от френската дума bravoure — храброст, доблест; тук в смисъл на волност, като се прави намек за любовта на Гьоте в по-късните му години. ↑

[12] 50 години от смъртта са се навършили няколко години преди написването на тоя очерк — Хайне е умрял през 1856 г. ↑

[13] В това време стогодишнината от излизането на *„Книга на песните“* (1827 г.) е още далече, в 1927 г. Славейков обаче в цялата антология нарочно си служи волно с истинските дати, тъй като се е поставил на основата на една измислена действителност. ↑

[14] Тия години не отговарят точно, но са близки до истинските години на раждането и смъртта на Хайне (1797–1856 г.). Самият Хайне пише, че е роден в началото на века, за да може да каже, че е син на новия (19-ия) век. Умира, както е отбелязано в очерка и за Бойко Раздяла, в Париж. ↑

[15] Хайне е имал богат чичо, Соломон, в Хамбург. ↑

[16] Др. Тиерс — д-р Тиерс (по френското произношение — Тиер); намек за лекуванията на самия Славейков в Париж. ↑

[17] Хайне няма книга *„Химни за смъртта на свръхчовека“*. ↑

[18] Стихотворение, написано от Славейков в духа на Хайневите от цикъла *„Нова пролет“*. Печатано най-напред в *„Българска сбирка“*, кн. 1, 1896 г. в цикъла *„Пролет през есента (Момини сълзи)“*; отделни промени на думи при поместването му в очерка — в *„Българска сбирка“* е „цветът на пролетта“ вместо „дъхът на пролетта“; и „сладкий дух на май“ вм. „за дивний месец май“ и др. ↑

[19] Гангес — удължена форма на названието на индийската река Ганг. ↑

[20] Делфи — град в антична Гърция, в подножието на планината Парнас, с прочут храм на Аполон. ↑

[21] *„Химни за смъртта на свръхчовека“* нямат такова издание и изобщо не са излизали в книга преди *„На Острова на блажените“*, името на издателя Стеля е измислено, в духа на другите имена в антологията; интересно е, че отново се явява името на града Артаня (от Янтра, като се има пред вид Търново, който е на Янтра) — след биографичния очерк за Боре Вихор; явява се и в другите очерци за поети в антологията — за Недан Ветко, Нягул Кавела и др. ↑

ХИМНИ ЗА СМЪРТТА НА СВРЪХЧОВЕКА[1]

Храмът св. Георги в София — отколя езическо капище, после християнски храм, после мечет, и сега неосветен, но служащ за християнска богослужба. Многочислен хор пред мъртвеца сред храма.

Първи полухор

Зад туй, което наший взор
едвам съзира в небесата, —
зад неогледния простор,
на безконечност са недрата.

На тез недра из мрака там
бог на вселената в строежа
нов мир извади — и му сам
насочи в бъднини възвежа.

Втори полухор

И тръгна той на първий ден
и на последна нощ по слога,
и в пътя нему отреден
изпълня волята на бога.

Изпълня волята света:
на мировете други в хода,
да прекръстоса вечността
и той на времето през брода.

Глас

На тоя, който в новий мир
от всички твари най-подир
за битие бе призован —
от бога самого избран

за неговите съдбини
и претвореня в бъднини
звено да бъде в новий мир —
бог проговори най-подир:

„На мойта воля сетен плод!
Ти от дъхът ми оживен —
ден първий в твоят е живот
последен зарад мене ден.

Дохожда моя сетен час,
предначертан от мене сам:

живота си изчерпвах аз,
на другите живот да дам.

Изчерпвах живий своя лъх
в мъртвилото на всяка твар, —
и най-последния си дъх
на теб, човека, дадох дар.“

Хор

И с человека тъй слови
той свойто битие, що спре:
че в туй, което оживи —
во человека — бог умре.

Полухор

С дъхът на господа живей
човек, додето дойде час
и погледа му притъмней,
и свяс превърне се в несвяс, —

и пак се върне тамо той,
отдето е живот подзел,
и стане част от другий крой
за друг живот и друга цел.

Хор

Начало в бога, в бога всякой край.
Вън бога всичко е тъми…
Живот познало, бога да познай,
към смърт се всяко битие стреми.

Глас

На висша воля властник строг,
той сам си воля отреди,
туй мисълта му що роди
прибра го в свойта мисъл бог.

И само на човека той
в живота даде жив завет,
и тъй към него той с привет
сам повери завета свой:

„Оставям Аз недотворен
светът — духът си озари,
и пристъпи и дотвори
недотвореното от мен.

От моя дъх дъшец си ти,
от моя дъх и самота —
и нека мойта цел в света

чрез твоята се освети.

Че тебе посвещавам Аз
на битието в мисълта:
роди се всичко на света —
и всичко пак в уречен час

отново ще се върне в мен, —
да се приготви като плод
в недрата земни, за живот
от волята ми отреден.“

Друг глас

Но не на всякого в света
такъва дял е отреден,
не всякой тук е посветен,
на вишния во мисълта, —

а който дух е възвисил
над всекидневна суета
и свойта земна цел с целта
на вишния съединил.

Хор

Тъй както тоя, който е пред нас!
Той во живота чува божий глас
и върши само неговото дело,
докле смъртта не победи,
и в земна скръб изведреното чело
целуна тя и побледи.

Тъй както тоя, който е пред нас!
Гласът си слея той с господний глас,
след като върши неговото дело
и во живота победи —
и най-напред, на врагове начело,
врагът во своите гърди.

Първи полухор

На висша воля раб човек
е и в живота и в смъртта…
Той в бога сврърши своя век
и зе си сбогом от света.

Земете вий за сетен път
целувка от тогоз, света
що е напуснал и на път
намира се към вечността.

Довчера с нази беше той,
пи с нас от чашата света

на земния живот — и свой
го има вече днес смъртта.

Втори полухор

О, смърт, жестока си, горчива ти,
комуто твоя дъх студен смути
на светли дни, дни земни, радостта
и го отрони мигом от света,
тъй както хубавия плод от клоня
без жал дъхът на бурята отроня.

О, смърт, жестока си, горчива ти!
Но твоя дъх студен ще да смути
тогова само, в земния живот
безсмислено що висне като плод
крепен на крехкото дърво на клоня —
и всякой лъх оттамо го отроня.

О, смърт, жестока си, горчива ти!
Но тоя, който в света освети
с живота си човешкия живот
и проведе го през последний брод
от миг към вечност — на живот от клоня,
той в бездната на нищото не се отроня.

Хор

Че онзи светъл подвиг, що сияй
в делата му, той всичко ще претрай
на времето по тъмната пътека.
О, смърт, ти обезсмъртяш человека!

Изчезна той — пред нашите очи;
но на духът му светлите лучи
огряват в мрака нашата пътека.
О, смърт, ти обезсмъртяш человека!

** * **

Първий

Смъртта похити първий между нас.
Той во живота чува онзи глас,
от мрака който иззова живота.
Той волята твори на Саваота.
И зарад него храм бе тоя свят,
там де е сбрана всяка благодат, —
а не оттатък храма на живота
во сянката на Саваота.

Живота цел е и към цел е път, —

тъй той ни учи: — а не там отвъд,
където други дирят Саваота.
Че той е само с живите в живота.
Тук всичкото се почва, свършва тук;
невидимо дохожда като звук,
невидимо изчезва из живота
в мълчанието на Саваота.

Но той в живота пръв бе между нас.
И през гласа му всемогъщий глас
се чуваше, гласът на Саваота.
Той казваше на живите в живота:
„Обичайте друг друга. Не с това,
което бихте с хубави слова
изрекли, а с делата си в живота
ще приближите Саваота.

И тез дела при вас ще доведът
Тогова, който вече е на път
и който ще да устрои в живота
тук царството на Саваота!“
Но Саваот се в погледа му взре,
и с тоз завет на устни той умре,
в смъртта преминал от живота
чрез погледа на Саваота.

Вторий

Ся светлина той на живота в мрака —
и смърт за него висша е награда.
Покой орача подир оран чака,
и на трудът си сладката отрада.

За него посох истината беше
и с нея се в живота той подпира,
и с твърди стъпки в тоя мир вървеше,
за да премине там, оттатък мира.

И мина той там, дето сълзи няма,
нито въздишки, скърби и неволи,
во лоното на вековечност няма,
на тишината в светлите юдоли.

Там, дето всичко в тишина живее,
там, дето са живот и смърт събрани,
и под дъхът им нищо не вехнее,
че техний дъх там битието храни.

На ведрото мълчание са тамо
най-сладостните разговори чути —
той ще ги слуша, приоблегнал рамо
на вечността на свилените скути…

Орача зе си сбогом от земята,

от него всякой сбогом да си земе!
Под буйний дъжд — борбите на душата —
посяното от него с грижа семе

изникна дивно: семето на вяра.
Дълбоко плуга свой в недрата плодни —
в браздите на живота — той прокара,
и видя плод да никне благородни.

Той видя плод, — че мъдростта управя
на волята му плугът во живота…
И жътва той обилна тук оставя
несмесена со плевели на злото.

За неговата смърт недейте плака.
Смъртта за смъртний висша е награда…
На вейка на живота час дочака
узрелий плод — и ето в смъртта пада.

** * **

Полухор

Смъртта завършва земния живот,
зад него ново битие настава —
и то на нашите дела е плод…
Така рече бог и богу слава.

Един е бог на висши небеса,
над волите е волята му свята —
тя чува се на бурята в гласа,
и в растенето тихо на тревата.

И тя закон е тука на света,
закона висш на всичките закони,
против живота и против смъртта
най-яката е броня тя от брони.

И с тази яка броня любовта
на подвизи се впуща вдъхновени
по бойните полета на света,
от злото в кръв невинна напоени.

Хор

Смъртта завършва земния живот,
зад него ново битие настава —
и то на нашите дела е плод…
Така рече бог и богу слава!

Трети

Недейте плака вие за смъртта
на тоя, който в бога се представи!
Живот и всяка земна суета
той опозна и без тъга остави.

Той ходеше по божия закон,
и умножи той божията слава;
и смърт, подобно буря сенчест клон,
пречупи го с ръката си корава.

Блажен в живота, него днес смъртта
ще възведе до светлий трон на бога,
че той не пусна земна суета
да възмъти душата му с тревога.

Той на плътта за тъмний глас бе глух,
и с поглед тих от тоя свят отведен,
той бе обърнал своя земен слух
на вечното към химъна победен.

Към онзи химън, който в своя път
творенията пеят от предвека,
и со когото бодро те вървят
на вечността по светлата пътека.

И вслушан през световната мълва
на небесата в химъна свещени,
в душата му заглъхнаха слова
и помисли во земното родени.

И пресели се той отвъд света,
за друг живот, какъвто са родили
делата му. Да мине там, смъртта
освободи духът му смелокрили.

И в светлината божия, що грей
и вечността за радост осветлява,
той с трепет на блаженство ще се слей
с живота божий в божията слава.

Хор

Начало в бога, в бога всякой край.
Вън бога всичко е тъми…
Живот познало, бога да познай,
към смърт се всяко битие стреми.

Един глас

Той синурен бе камък между време
и време: камък сложен за предел
на дни, що вече са избили семе,
и дни, сега в цвета на свойта цел.

Други глас

Той беше стожер, стожерът на гумно,
където на пожънатия плод
от плевелите зърното безшумно
отделяше диканята-живот.

Трети глас

Той беше строг, безмилостен рушител
на мъртвината в живите ни дни —
за бъдащето смел и горд воител,
да зида зид натрупал съсипни.

— Пауза —

** * **

Първи полухор

Живота се мени,
живей и мре —
като в море
течащите вълни.

Това що е живот
живей и мре —
и без да спре,
пак продължава ход.

Втори полухор

Годините и дните на света,
те мятат се в морето на съдбата —
вълната както през вълна се мята
по океана тих на вечността.

Годините и дните на света,
те мятат се во своя бяг нехаен —
додето стигнат при брега незнаен
на океана тих на вечността.

Годините и дните на света,
те мятат се, отивайки при бога,
от свойто дело паднал в изнемога
край океана тих на вечността.

Хор

И му носят те вестта от света,
че се днеска, както и отколя,
неговата непобедна воля

в живота за живот твори.

И че иде онзи ден, възроден
чрез смъртта на своето творене,
мощния му дух от изнурене
когато пак живот ще озари.

Един

По морето на съдбата
тихо мятат се вълни, —
нашите световни дни
на живота во тъмата.

Други глас

Тях ги по морето кара
на живота духът свят,
осияний с благодат
на могъща самовяра.

Трети глас

С тях вълни човека плава
къмто онзи бряг висок,
дето го ожида бог
зарад нов живот и слава.

Четвърти глас

На просторите безкрайни
в недогледни далнини,
за към брегове незнайни
гонят се безчет вълни.

Гонят се и се налитат
и премятат во захлас,
сблъскани се мигом слитат
и разлитат пак в несвяс.

Що ги в далнините гони?
Откъде? И за къде?
Кой, към кои небосклони
бърза да ги изведе?

Пляскат и се гонят шумни,
и в безкрайния си път,
рожби на борби безумни
те безслед в борбите мрът.

Ден ги милиони сваря
и предава на нощта —
паст насреща им разтваря
и поглъща ги смъртта.

Но в утробата на тмите,
дето те безследно мрът,
в миг вълната на вълните
бликва и се пуща в път.

Тя в смъртта на милиони
дребни си вълни роди —
с силата им да догони
онзи бряг, където бди

бог, създателя на всяка
твар и битие из мрак,
и смъртта му сега чака —
в нея да се роди пак.

Първи полухор

Те й дадоха живот,
тя значение им дава, —
на вълни вълната, род
греящ в божията слава.

В славата на оногова,
който всичко отреди —
на живота за обнова
смърт в живота посади.

Втори полухор

Отдето всичко своя ход
започна, почнаха и дните,
свидетели на съдбините,
що тласкат нашия живот.

Дошли со нази на света,
те с нас живеят и умират
и заедно се с нас прибират
во скутите на вечността.

Би бил безцелен техний ход,
безсмисления ход на дните,
да ги свесът на съдбините
не оплодеше с своя плод,

и те из своите тъми
Свръхчеловека не родяха —
вълна, от всички що измряха,
една която се стреми

и ще достигне до твореца
с дъхът си дъх да му възвърне,
и свят отново да завърне —
да заначали от конеца.

Хор

Че той се беше възвисил
над всекидневна суета
и свойта земна цел с целта
на вишния съединил.

Глас

В това, което става по света,
той семето посея на любовта
и злобата безмилостна и свята,
той, рожба вярна на земята.

За небеса и всичко онова,
що става там, той не хаби слова,
а учеше: в което сме родени,
да бъдем нему посветени!

Бог има свои грижи. Той света
стани от светлий бряг на вечността,
а земното с борбите му корави
на наште сили предостави.

Нам на земята даден е живот —
за радостта от неговия плод,
а не да го отричаме со глуми
и смисъл да му дирим в думи.

Ни в думи е, ни глуми на света
на нашия живот благодатта,
и тя се в нас, не вън от нас, намира —
в отвлечения смисъл на всемира.

Четвърти

В живота да е слънце радостта!
В душата си, в свещений неин храм,
недейте пуща да проникне там
тъгата с свойта бледна суета.

Во тоя храм на светлият олтар
на самовяра пламъка гори —
той нека ваший разум озари
и го обжегне с гордия си жар.

И го обжегне и го вдъхнови
на подвиг свят, со който в земни дни
човека свойте тъмни съдбини
от мъртвината пак да обнови.

Та на живота в тежката борба,
властител горд на най-възвишен дар,

да стане той, чрез подвиг господар
на своята и чуждата съдба.

И мъката на тъмните борби,
в които е духът си той калил
и волята за подвиг възвисил,
но радостта си да я прескърби.

Во радостта, че той е на светът
бич, волите сам с воля да крепи,
и на скрижали свои да скрепи
закона, в който други ще вървят —

ще да вървят по неговата цел,
вън, на свободен въздух от това,
което е живота во слова
на смисъл вече преживян заплел.

Полухор

Умре — за да живее отсега.
Умре — в живота нас да възроди:
по неговите да вървим следи
и ний сами, и земната тъга
сърцата ни да не смути.

Хор
Живя — живота ни да освети!

Полухор

Бе господар на своята съдба,
и сам световен дял си отдели.
Той мрака в наший път ни осветли, —
и в бурите на земната борба
той факела на злото угаси.

Хор

Умре — живота ни за да спаси!

Полухор

Вън от живота дирящ идеал,
човека се в живота заблуди —
прибра го той во своите следи
и му посочи прекий земен дял —
живот, но не во суети.

Хор

Живя — живота ни да освети!

Полухор

И тъй изпълни всичко в тоя свят,
изпълни го тъй както пожела.
Велика воля земните тегла
калиха я с велика благодат,
и нея смърт я не гаси.

Хор

Умре — живота ни за да спаси!

Глас

Живота цел е и към цел е път —
в човека се посрещат двете цели:
едната ходи в земните предели,
през тях отвожда другата отвъд.

Той ясно видя и позна, че бог,
всевечний изход и на двете цели,
е пределил помежду тях предели —
и турил е смъртта пределен слог.

И казал той: Тук наший е предел,
а не в което е оттатък слога —
Но ний живеем в целите на бога,
като живеем в нашата си цел.

Хор

Душата му висш разум озари,
душите с него той да озарява —
че божието дело дотворява
тоз, който свойто дело дотвори!

Полухор

Изпълни тука божия завет,
и като него той твори живот —
и води го напред и все напред
през тъмния на времената ход.

И чрез смъртта на земното е той
от тежките вериги отърван,
и дотворил в живота плана свой —
прибра го вече бог во своя план.

Хор

План плануван отпреди
тука в земните предели,
зарад земните си цели,
человек да се роди.

План, на който крайний край,
както пръвното начало,
в нищо се не би познало, —
бог които само знай.

Петий

Разтвориха се бисерните двери
на истината — и ще влезе той
в чертозите й, като в дома свой,
всевишния където ще намери.

Ще да намери тамо Оногова,
що му е пътя земен начертал
и сила е на волята му дал,
той во живота да твори обнова.

И той да бъде камъка на дело,
на битието в тъмните вълни
там хвърлен да следи и пояясни
течението, път от Него зело —

безкрайното течение на дните.
На времето на нивата света
невидимия кълн на вечността
той чуваше как расне из тъмите.

Расте, посян да бъде в оплодена
душа, в която земните борби,
страдания и борчески съдби
оставиха съзнане прояснено.

Душа, която скръб е възродила,
и творческите болки на скръбта,
и тихо е на подвиг радостта
в живота земен вдъхновила…

Той казваше: „За радостта живейте!
Че онзи, който в земните си дни
страни от радост — бога той страни.
Живота си вий с радостта огрейте.

Оная нива няма да изсъхне,
която плугът-радост разоре
и както бог в плодът й жив умре
тоз, който дъх й за живота вдъхне.

За радост всичко тука на земята
се ражда, расне, и цъфти и зрей;
во радостта което повехней,
дарява то цветът си на душата —

дарява го пак на онуй, което
е било кълн на неговий живот,

и на което е во сочний плод
всевечната храна на битието…“

Плач и въздишки са за него лишни.
Той оживя световния си дял
и стигна там, задето бе вървял
от свойта цел — в светата цел на вишний.

Честит е той бил тука на земята
сеятел горд и смел на радостта…
И стана той жътвар на вечността,
жнал златните кръстци на времената.

Първи полухор

На брегът на вечността
бог ожида свръхчовека
тръгнал в светлата пътека
на живот во радостта.

Втори полухор

През смъртта го чака той,
своя дъх, от памтивека
вдъхнатия во човека,
да се в пръвний извор свой

той отново върне пак —
и безкрайната пътека
между бога и човека
да изчезне в пръвний мрак.

Хор

Живот — да слави с него той твореца!
Смърт — в нея на живота той с венеца,

през вечността, при бога да се върне:
там неговия дух да ме възвърне

и оживи за битие отново…
Тъй вековечна ще върви обнова —

Първи глас

От бога в человека!

Втори глас

От человека в бога!

Трети глас

Живот и смърт са вечно в братска слога!

Хор

На вечността сбра мрака скути тъмни —
в света за ново битие ще съмне,
че за това часът настава сгоден:
въстана бог и божий дух свободен
витай и туй, живот що му е дало,
той туря го на нов живот начало.

** * **

Първи полухор

Там, в недогледния простор,
на безконечността в недрата,
невидимо за наший взор
витае бог во небесата.

Пред погледа му из мрака
въстават мирове безбройни,
и той с невидима ръка
управя им вървежа стройни.

Хор

Не питат те къде вървят,
но всякой чувствува и знай,
че бог стои на всякой път,
че той е край на всякой край.

Втори полухор

И туй, което той твори,
мир всякой по всемира пръснат,
живот му светъл бог дари,
от свойто битие откъснат —

та в неговия висш живот
и светлина да възживеят,
и в хор по вечния си ход
тържественй му химн да пеят.

Хор

Не питат те къде вървят,
но всякой чувствува и знай,
че бог стои на всякой път,
че той е край на всякой край.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 6, 1907 г. — Темата за „свръхчовека“ (по реакционната философия на Нитче — „избраника“, „водача“, излъчен от човешкото общество в движението на живота му; идея, свързана с религията, тъй като „свръхчовекът“ се сливал с бога) Славейков разработва още през студентстването си в Лайпциг; особено силно изразява той антидемократичното съдържание на тая концепция в поемата си *„Сянката на свръхчовека“* (*„Мисъл“*, кн. 5–6, 1897 г.), в която на народния живот се гледа като на безсмислица, осмисляна само доколкото в тоя живот се създаде „свръхчовек“. С приемането на тая идея Славейков влиза в противоречие с основното си творчество, чиято най-голяма ценност е любовта към народния живот и художественото му пресъздаване. Характерно е, че след като помества тая своя поема в сборника си *„Блянове“* (*Епически песни*, книга втора, 1898 г.), той я изоставя в общото издание на двете части на *„Епически песни“* от 1907 г. В *„Химни за смъртта на свръхчовека“*, въпреки че се разработва същата идея, тя е на дело смекчена с вмъкването на мисли за служенето на истината („за него посох истината беше“), с някои образи из народния живот („покой орача подир оран чака — и на трудът си сладката отрада“) — но и в тоя случай произведението като цяло е умозрително и представлява идейно най-слабата страна на антологията. — В своите *„Бегли спомени“* Мара Белчева пише: „“Химни за смъртта на свръхчовека" са замислени при опелото на по-малкия ми брат". По данни, взети от Светослава Славейкова, когато тоя брат — Константин Ангелов — умира, на тая смърт в болницата от близките присъствувал само той; сам бил при него и цялата нощ след смъртта му — и мислите си в тая мрачна атмосфера свързал с идеята за *„Химните“*. — При поместването на *„Химните“* в антологията, Славейков е направил отделни несъществени промени на текста от *„Мисъл“*; повече промени е направил ръкописно, в своя екземпляр на антологията — тия промени Б. Пенев е взел пред вид и ги е включил в своето издание (на чиято основа е направено и нашето). ↑

ТИХО ЧУБРА

ТИХО ЧУБРА[1]

Той е млад поет, чиято слава расте още всеки ден. Вече с първата книга песни *Край морския бряг* — печатана през 1904 г., той застана начело на младите поети, а след *Легенди за Христа*, 1906, епико-лирически песни, под неговата сянка пъпли всичко, що поетствува на Острова. Чубра е най-драгоценното украшение на своя роден край — и, за жалост на неговите почитатели, той живее далеч от тях, главно в Париж, отдето излиза постоянно да обикаля и се скита по света. Негова външен живот е почти неизвестен и откак е напуснал Острова, за тоя му живот се знаят само ония скудни факти, които той понякога съобщава в пътнишките си очерки. Тези очерки не са още печатани в особна книга и пръснати по списанията — главно в *Живот* и *Целина*, — са живи заровени сред мъртвия материал на тия прегледи на живота и литературата. Най-хубави от тези очерки са *Писма от Испания* и *Фиорди* — за Швеция и Норвегия, дето Чубра е прекарал седем години и по които страни, подир Испания, най обича да странствува. Аз се спознах случайно с поета преди две години в дивния баварски градец Нюрнберг и интересът ми към поезията на Острова на Блажените се дължи нему. Миналата година му писах, че работя да стъкмя антология от тая поезия и че съм превел няколко от *Легендите за Христа*, като го молих да ми напише сам биографическа бележка. Ето отговора на това писмо, който печатам тук с негова воля, убеден, че той дава по-добра характеристика за поета, от каквато бих могъл да направя аз. Роден е Тихо Чубра на 11 май 1876 в село Габър, при полите на Ай-Гидик, най-високата планина на Острова[2].

Cher confrère[3],

… Аз съм млад човек и автобиографии на млади хора ми са крайно несимпатични. Младостта е преддверие на живота, а само онзи, който е живял доста вътре, може да говори за него и за себе си. Живота прилича на Notre Dame de Paris[4]: чувам отдалеч бумтенето на камбаните ѝ, нещо съм попрочел какво са писали другите за нея и за историята ѝ, влизал съм няколко пъти и в нея, но — все още не съм се изкачвал на кулата ѝ, да погледна оттам. А който не е поглеждал отгоре — по-добре да си не разваля приказката за долу. От 1876 аз се качвам по тоя живот и когато се възйема на върха, тогава ще искам позволението му да говоря. Дотогава само ще пея и ще го възпявам. Поета е пустинник и за него е по-прилично да живей в подвига си, а да остави на други, отпосле, ако намерят за добре,

да му пишат житието. Това е мнението и на жена ми, чиито мнения са и мои, както и тя, която дели моя живот и подвиг. Помните веднаж в Нюрнберг, вие ми цитирахте един израз от самотния Заратустра[5]: „Блажени самотните. И тез, които живеят по двой в пустинята.“ Аз съм тъй самотен, тъй по своя воля отстранен от живота — та малцина знаят дори, че съм женен, т.е. че живея двой в пустинята. Тъй живея аз во своята добродетел, во своето щастие и гибел… Аз обичам своя роден край, а ето вече 12 години не съм там. Никой не подозира, че три пъти съм се връщал в него да навестя и видя което ми е свидно там и да се заскитам пак. Защо правя това? Защо се не върна при своите, които може би ме обичат и желаят при себе си? Както съм ви говорил, казвам ви и сега: Съзнанието за своя подвиг ме гони далеч от Острова на Блажените, комуто желая всичко добро. И защото му желая доброто, затова не желая да съм там. Живота на Острова, засега поне, не е живот. То е едно физиологическо живорение и нечист въздух. Човек се задушава. И защото хоризонта е тесен, ограничава погледа. И защото живота е дребен, издребняваш… Как обичам аз своя роден край! И как бих искал пред него и живота в него да се разтворят широки хоризонти! Моя роден край е една празна кесия, в нея тряба да влязат пари — най-напред чужди — средства за живот да й дадат. Когато бях в Швеция и Норвегия[6], разбрах добре това — на примера на Бьорнсона и Ибсена[7], на тия странници по чужди краища, които внесоха най-тежките капитали от чужбина там далеч на север и размърдаха за живот старото жабунясало блато. Пътните пари, които норвежкия стортинг им отпусна, за да идат да дирят чуждото злато и го пренесат дома, сега дават най-високи проценти[8]. Но за да се разбере това на Острова на Блажените не тряба да има само политици, базиргяни и кокошки, които ровят за ячмични зърна по фушкиите на улиците… Умисълът да пренеса злато от чужбина ме подгони от моя роден край, който аз обичам не като кокошките. Аз избягах оттам, дето всякой ме знае, всякого знам и всякой ме иска да бъда като него и да оправдавам съществуванието на това, което е било и е отвратително винаги и вред — живот за нищожното и нуждите на нищожното. За тия неща и нужди на моя роден край има дейци повече, отколкото е нужно: политици, предприемачи, базиргяни и трамвайджии — те всички кърпят съдраните гащи на живота и от мене няма нужда. Аз си зех пътя оттам и ослякна ли на чужбина или… не е ли все едно! И дома не ме чака нещо пò цвете. Поне за тука е моя воля, а издребняването ми там, духовната ми и нравствена смърт, би било само едно удовлетворение за ония, които презирам. Аз обичам своя роден край и обичта към бъдащето му ме накара да мразя неговото сегашно и да избягам от него. Само аз знам

какво ми струва това, но великия наставник, ваймарският Аполон — Волфганг[9], и сега, както всякога, ме настави:

Von der Gewalt, die alle Wesen bindet,
befreit der Mensch sich, der sich überwindet.[10]

Аз надделях не малко неща и се превъзмогнах за бъдащето. И живея сега на чужбина, дето никой не ме знае, никой нищо не изисква от мен — място, дето човек най-ясно съзнава своите собствени изисквания. Дето всичко живей и теб израстват крила за живот. Когато се качих на кораба на Артаня[11] преди 12 години: дванайсет тежини паднаха от гърбът и душата ми и десетте заповеди на бога на лишните — всички лишни неща, които правят сладък живота на моите компатриоти[12], дето хълцукат подир живота и мислят, че което е, то и тряба да бъде. И да се отърва от тях и от нравствените понятия на тия хегелианци[13] не ми беше тежко, защото отдавна бях съзнал, че те не са въжета, на които виси обичта към отечеството: а въжета, на които слабодушните се бесят… На чужбина аз почувствувах благодатта на „да си сам“ — да мисля само своята мисъл, да чувствувам своето чувство. След година и две из душата ми се измиха всички неща, от които ме беше гнус дома. Едвам тогава видях, че душата ми беше заприличала на прозорец в някоя нашенска кръчма, който са нацвъкали легионът мухи, бръмчащи около му. И дойде нова стопанка — чужбината — и като с мокра кърпа избърса тая всичка отечествена благодат: и видет е сега през тоя прозорец всичко, що може да интересува човека, който не се интересува само от мухите. През тоя чист прозорец гледам аз сега далеч и виждам, като сутрин някоя ведра планина — далечния роден край и в душата ми се заражда песен за него. И за всичко, що е тъй хубаво в него, и за всичко, що съм преживял, но несъзнал, когато бях там — наедно с миризмата от нозете на моите драги компатриоти. И моята душа сама е сега една ведра планина во зори. Когато свърша песента си, ще смятам, че съм разрешил земната си задача, че съм събрал достатъчно злато на чужбина и мога да правя благодеяния у дома си, да се издължа — не на хората, а на тая, която ме е родила со способности и за това… Ти ми говореше, че и вашия живот и литература приличали на нашите. Ако това е тъй, и вашия стортинг не е сборище на бангеи[14], действувайте да последва той примера на норвежкия; и по тоя начин да очисти жабуняка от блатото на живота ви. Или по-добре, нека вашите творци избягат от него, че главите ли ще си чупят или ще си изкълчват краката по чужди пътища — не е ли все едно! Да спасят душата си от тая

мизерия, това е пръв дълг на тия, които уважават себе си. Инак те, като жаби, ще крякат само в блатото и всякой ще има право да не ги съжалява.

Сбогом, cher confrère, и благодаря ти за доброто мнение за мен, Янко Мирра[15], когото дома знаят само под псевдонима Тихо Чубра.

---

[1] В тоя образ Славейков е вложил нещо от чертите на Петко Тодоров, с неговата усамотеност и тихи резигнации, с разработването на библейски теми (затова в очерка се говори за книга на Чубра *„Легенди за Христа“*: такива легенди има в П. Тодоровите идилии. Използувано е и заглавието на книга на Селма Лагерльоф). Главно обаче Славейков има пред вид себе си — с тия черти като страна на своето творчество, и особено — с живота си в чужбина (вкл. в Париж — място, в което, според очерка, живее Чубра). Неведнъж Славейков е изявявал недоволството си от тогавашната българска действителност и желанието си да живее някъде другаде, да е далеч от задушаващата атмосфера в България от негово време; тая мисъл е развита подробно в писмото на Чубра в очерка. — У Братя Миладинови — Тиха; и други женски имена Славейков преобразява в мъжки, още повече че името Тихо се среща също у нас; Чубра — женско име у Братя Миладинови (от чубрика, чубрица). ↑

[2] Ай-Гидик — вж. Бележките за стихотворението *„Ай-Гидик“*, в цикъла на Велко Меруда, и за „Катунари“ (в цикъла на Нено Вечер). ↑

[3] (Фр.) Събрат, колега. ↑

[4] Прочута черква в Париж (Парижката Света Богородица), едно от най-добрите постижения на готическата архитектура. Строежът ѝ започнат в 1163 и завършен в 1230 г. Известен е романът, озаглавен по името на тая черква, от Виктор Юго. ↑

[5] Думите, приписани на Заратустра, са на Ницше в *„Тъй рече Заратустра“*. ↑

[6] Славейков не е бил в Швеция и Норвегия, но е бил свързан с тия страни чрез своя приятел българоведа Алфред Йенсен (1859–1921 г.), шведец, който е идвал няколко пъти в България, кореспондирал е със Славейков и е създал у него жив интерес към скандинавските литератури. ↑

[7] Бьорнсон, Бьорнстерне (1832–1910 г.) и Ибсен, Хенрих (1818–1906 г.) — бележити норвежки писатели със световна известност. ↑

[8] Намек за помощта, давана на Бьорнсон и Ибсен по решение на норвежкия стортинг (парламент), благодарение на която те са могли дълго време да живеят в чужбина и да съберат в него „чуждото злато“, т.е. опита на световната култура. ↑

[9] Славейков нарича Гьоте „ваймарския Аполон-Волфганг“, тъй като е живял в гр. Ваймар, бил е почитател на древногръцката античност (един от чиито богове — на поезията и изкуствата — е Аполон); Волфганг — малкото име на Гьоте. ↑

[10] (Нем.) „От силата, която свързва всички същества, / като надвие себе си, човекът се освобождава.“ ↑

[11] За Артаня, като главен град на Острова, в антологията се говори трети път, след очерците за Боре Вихор и Бойко Раздяла. ↑

[12] (Фр.) Съотечественици. ↑

[13] Последователи на немския философ Хегел (1770–1831 г.); употребено в смисъл, че тия хора се занимават с общи теории, за да закриват лошите си дела. ↑

[14] Бангеи — презрително прозвище, давано на неприятни хора. ↑

[15] Янко Мирра — измислено име, в духа на другите имена в антологията. ↑

КЪМ ВИТЛЕЕМ[1]

„Оттук ли се върви за Витлеем?“
— По тоя път направо, все направо.
Защо? „Ний идем дар да поднесем
на царя, който там се появява.“

— Цар? Витлеем — и цар? Че откога ли
захванаха и там пък!… — Без ответ
отминаха там магите напред.
В гората лаят гладните чакали.

Звездата пътеводна ту засени
чер облак, ту отново на твърдата
претрепка тя и грейне пак в нощта —
и ги бодри от пътят уморени.

Тъй цяла нощ вървяха из гората.
И призори, изкачени едвам
на голий връх, те видяха оттам
как се пробужда долу равнината.

И Витлеем, там дето им овчаря
посочи, още е обвит в мъгла;
в мъглата спят отсам и ред села,
клисурата където скут разтваря.

Като привет на пътника пред родна
страна, пред тях запламка тих огнец.
Небесна твърд, подобно злат конец,
просече в миг звездата пътеводна —

и падна тя, там тъкмо откъдето
те пламъка съгледаха в мракà…
И сепнато една маг с ръка
посочи и я сложи на сърцето.

И те безмълвно тръгнаха. И ето,
колиба там до самите поли,
и около ѝ кротък свят светли,
като зарята утринна небето.

Те в светлината влязоха. И тамо
застанали отвътре ниский праг,
те видяха отрока дирен, наг
край яслите положен върху слама.

Над него там в родилна изнемога,
е майката оборила глава —
и счу им се — тя някакви слова
като да шепне още все в тревога.

А отстрана насбраните овчари
стоят. Сами в почуда гледат те
огряното в сияние дете,
и майката и чужденеца стари…

И паднали на колене, възславен
химн магите подхванаха тогаз,
и отйехтя тъмата техний глас —
„Небесний цар е в земният избавен!“

---

[1] Включено в *„Преди мълчанието“*, където е датирано — 15 юни 1907 г.; отбелязано е и мястото на написването — Париж. ↑

В ПУСТИНЯТА[1]

Денят залязва в тъмнокървав плам;
и дебне нощ пустинята. Едвам
те уморени, още все в уплаха,
в дрезгавината вечерна вървяха —

Мария на ослицата отпред,
след нея Йосиф. Нийде хорски след
по пясъка. И в полумрака тамо
бе чут шумът от стъпките им само.

И ето сянка татък се в нощта
пред тях издигна, — и растеше тя
от миг на миг по-ясна, по-голяма,
таинствена и неприветно няма.

На пустошта то беше тъмний бог —
безмълвний сфинкс, величествен и строг,
в мълчанието нощно на земята
комуто се откриват небесата.

Предпазливо там Йосиф се озре,
притече се, ослицата запре,
и на Мария, с рожба ненагледна
в скут, излека помогна та отседна.

По скъртените стъпала едвам
се майката изкачи, седна там
на тъмний сфинкс на каменните скути…
Зарея се со стъпки едва чути

нататък Йосиф, с себе си повел
ослицата. И тъмен сън, привел
чело над тях, разпери си крилете —
над майката и тихналото дете.

На сън тогаз пред нея се вести
незнаен мъж. И благите черти,
и кроткия му усмех на устата
огряваха околовръст тъмата.

И чу го тя: „Ти виждаш своя син
пред себе, майко. Вече не един
отрок, какъвто днеска в свойте скути
ти носеше, — а обичуван в люти

съмнения, неволи и борби.

Че на сина ти бог в сърцето вби
жестокия си поглед — и обжегна
за подвизи духът му. Да посегна

ми заповяда той и онова,
което се говори на слова,
да го втълпя на хората в делата —
да съглася небото со земята.

А към това не води прекий път
от къщи за към темпела, — вървят
по него тез, които во тревога
за земното, с молитви лъжат бога.

А моя път горчив е и жесток.
И сам по него ме поведе бог:
през злобата на ближните и бесний
рев на сганта похулници несвесни.

И аз вървях самотен на света,
со кротка реч за обич на уста —
с която, земни злоби кат забравих,
път от земята в небеса проправих.

Премина той през майчино сърце,
тоз път. От теб отвърнах аз лице,
че бога чух: «Тоз мойта воля прави,
за мене който майка си забрави!»

И тръгнах аз самотен на света,
со кротка реч за обич на уста —
на майка си от обичта отречен,
на скръбний път към края недалечен,

на пътищата пътя най-жесток!
И на Голгота ме изведе бог,
където ме с трънлив венец венчаха —
и между два разбойника разпнаха.

На кръст умрях — за да възкръсна пак…“
И в светлината околния мрак
що ме огряла, ясно тя съгледа
обляно в кърви челото му бледо,

и кървави пригвоздени ръце…
Сви остра болка майчино сърце,
и тя простена — и от сън се сепна…
Детето спи. Далеко татък трепна

в пустинята пролетяла звезда,
откъсната от мрака на твърдта.
И Йосиф, свел глава на стъпалата
там долу, тихо дремеше в тъмата.

---

[1] Включено в *„Преди мълчанието“*, където е отбелязано с молив — без да може да се определи дали от Славейков: „София, 907“. ↑

НА КРЪСТОПЪТ[1]

На кръстопъти спре се уморен
свети Иван. Зел сбогом, летний ден
прибираше се вече на почивка,
на бледни устни с лилова усмивка.
Над равнини полъхва хлад нощта.
И тъмна се, като че ли мечта
недомечтана, там възправи Рила,
во небесата снежен връх побила.

Къде е той? Какъв е тоя кът?
Пред него се кръстосват път през път,
и всякой път в незнайността се крие.
Къде? През кой ли той да се отбие?
Над равнините легна веч нощта.
Като алмаз изгрея над твърдта
вечерницата, мрачини пробила,
и затрептя таинствено над Рила.

И стори му се някой в тоя миг
насреща му като да иде — лик
в сияние и тихи, кротки стъпки.
Свети Иван се отстрани и тръпки
полазиха светата му снага:
че пътника позна той веднага —
по раните останали от кръста,
по дигнатите с благослов два пръста,
по кървавий на челото венец.
И въззова смутения светец:
„О, господи, нозете си изходих,
гори, поля и планини пребродих,
да търся все спасителния път —
на истината пътя — и светът
и на светът живота що обхожда,
при теб този който води и довожда.“

И тъй с усмивка блага на уста,
тоз, който беше тука на света
дошел да люби, страда и се бори,
свети Ивану тихо проговори:
„Тоз, който мене дири, нека той,
в пустинята ли, в горский ли усой,
или в живота, път да си проправи —
през мислите и чувствата корави
на своя ум, на своето сърце…
Ти обърни към себе си лице,
и сам ли бил, или посред тълпата,
на своята душа през тишината
всецяло вдай в мълчанието слух —

ще чуйш тогава туй, що ази чух,
и твоя поглед ще да се отвори
за онзи път, що води през простори

не на живота и света отвъд —
а в тях. При мене води този път…“
И край светеца тихо той отмина,
привел глава. Во глухата долина
сгъсти се мрак и го нататък скри,
към пазвата на тъмните гори…
А дълго ощ свети Иван в тъмата
стоя там, ником паднал на земята.

---

[1] Включено в *„Преди мълчанието“*, с дата 6 август 1907 г. С молив (от друг?) отбелязано: „8? 908 Гащайн“. И — встрани от текста: „Варшава, 1909“. Първият стих на 2 строфа — в *„Преди мълчанието“*:

Какво го води в тоз незнаен кът?

Накрай в текста в *„Преди мълчанието“* — четиристишие, задраскано и затова невлязло в антологията:

От час на час небесна твърд ведрей,
Таинствено вечерницата грей
И тъмен шум полъхва едва чути
От пустошта на рилините скути.

↑

МОЕТО ВНУЧЕ[1]

Аз имам внуче, дивно мило дете,
и то веднаж, преметнало ръцете
около мойта шия, ме запита:
„Да беше жив Христос и като скита
тук на земята, вуйко, ако мине
по нашенско, — къде ще се отбие
да си почине?“
Мое свидно дете,
Христос е жив. И често него лете
са виждали по нашенско да ходи,
когато зреят ниви хлебородни
и с тиха ги усмивка благославя.
Но той не се отбива, не остава
тук никъде, ни в град, нито на село.
Той отминава, свел скърбящо чело
в мълчание. Навред е тук студено
и неприветно. Няма уморено
сърце подслона во сърца корави.
Какво Христос по нашенско ще прави —
отдето са на земната тревога
безумствата пропъдили и бога!
По нашенско са небесата низки;
и нащте чувства само са огризки
от хляб, замесен с квасът на отрова…
Христос минава таз земя сурова, —
за другаде отива той с усмивка,
без да завърне тука на почивка.
Дечица само, дето поминува,
ако съзре, той тихо ги целува —
тях, праведните в тая земя грешна…

— Той досега не те ли нейде срещна?

---

[1] Славейков нарича свое внуче дъщерята на сестра си Пенка, Светослава. Образът на митичната фигура на християнската религия Христос често е даван от художници и поети сред класилите жита, които благославя.

Включено в *„Преди мълчанието“*, с дата 7 април 1909 г. ↑

СЕКУЛ СКЪТА

СЕКУЛ СКЪТА[1]

Син на богат търговец, живящ в Пирея[2], Скъта е завършил своето академическо образование в Париж[3], дето по-напред е минал през чистилището и на знаменитото Ecole Normale Superieure[4]. Той и сега живее повече в Париж, во всякой случай повече отколкото в родния си край, от който и с чувства и с мисли и живот е откъснат. Това личи от цялата дейност на Скъта, най-вече от темите на неговите творения. Той е автор на две от капитална важност изследвания на елинския мир — *Погребалните обичаи в Омирово време* и *Как да разбираме по-добре Омира* — Париж, 1897 и 1907. В тия трактати той разглежда един от най-интересните въпроси от класическата история (не филология!) — разницата на античната от съвременната душа. Бележа в скоби „не филология“, защото би било кръвна обида да нарече някой автора на горните съчинения филолог, както правяха едно време да смесват изследвачите на древния живот, па и сегашния, с ония „учени“, които пощят дрипите на въпросите на човешката култура. Един изследвач като Erwin Rohde се е ползувал от изследванията на Скъта за своето съчинение „Das Seelenleben der Griechen“[5] и се отзовава най-лестно за младия учен. Скъта е издал и един том *Студии*. Сега работи върху обширна история на гръцката лирика, поради което живее в Лондон, да му са под ръка съкровищата на Британския музей[6].

Колкото и да е важна научната работа на Секул Скъта, него тя не задоволява и той твърде малко време от своя живот ѝ отделя, особно в последне време. Особно откакто се е оженил, 1905, за хубавицата испанска поетеса Кармен Барес[7], която събужда лъвът на поета в пустинята на историка. В 1909 Скъта издаде първа книга песни и поеми, повечето в антична форма[8], с които показа, че и на езика на Острова на Блажените, бедният и първобитен наглед, може да се твори като на някой европейски културен и най-изискан език, с нюанси в мисълта и образите, каквито преди никой не е мислил, че се крият в него. А от езикът може да се извлече всичко, стига да има майстор, комуто да е отръки. В поезията на Скъта нерядко личи културата на учения, но има в тая поезия такива цветя на наивно чувство, каквито се срещат само у най-невинни деца на природата, като френския поет Франциск Жам[9]. Например предисловието на втората му книга, *Църквата обрасла в бръшлян*, като че ли е писано от едно дете или от майстор като Жам: „Боже мой, ти ме призова между хората. И ето ме. Аз страдам и обичам. И говоря с гласът, който ти ми даде. Аз пиша с думите, с които ти настави баща ми и майка ми, които ми ги предадоха. Натоварен с нещата на тия думи, аз минавам по пътя като едно магаре, привело глава, на което се смеят дечурлигата, не знаейки, че то носи твоята воля. Края на пътя наближава… Вече звъни вечерния звън. Секул Скъта.“ И нищо повече — това е цялото предисловие на една книга, в която има дивни и за жалост непреводими неща, както *Пътувах за Лурд*[10], в което е изобразена една процесия богобеснуеми, между които се влачи и прегърбен старец с болната си дъщеря — с бледни изтощени ръце. Тя е на деветнайсет години и е на умиране, държи една бяла роза в ръка и се усмихва. И поета, който гледа тая процесия богобеснуеми да се

мъкне и реве „Спаси! Спаси ни!“ и облечената в бяло бледна девойка — с бяла роза в ръка, — поета стисва зъби да не заплаче. Знаменитата у немците балада на Хайне „Кевларски богомолци“, една от най-дивните у него неща е тром лепет[11], в сравнение с тая песен, за лурдските богобеснуеми… От поет, който съединява в себе си такава висока култура и изпръвна наивност, е в право всякой да очаква много нещо и поезия, в която има такива певци, е непразна с бъдаще. Скъта е написал и една драматическа поема, *Полифем*[12], в която е възпяна тъгата на усамотеният едноок грозник, в чиято тъмна душа, с лучът на хубостта, се вмъква и любовта — за да изтръгне от нея воплите на свръхчовешко отчаяние. Мой един млад приятел се е заел да преведе тая поема, при който превод аз ще напиша биография и етюд за поезията на онзи, който може би чува вече да звъни вечерния звън, но няма да замине — че има още да върви.

---

[1] Под влиянието на Гьоте, Пенчо Славейков живее с голям интерес към древноелинската античност — и отразява тая своя черта в образа на Секул Скъта. Преводач е на трагедията на Софокъл *„Антигона“*, разработва древноелински мотиви в свои творби (*„Фрина“*, *„В Аида“* и др.), говори в стихотворението си *„Херой“* (в цикъла на Чевдар Подрумче) за Омир като за свой наставник при писането. Много пъти също тъй използува формите на древногръцката поезия — хорът и полухорът от драматичната поезия, хекзаметъра от епичната. — У Братя Миладинови, както и в народните песни, името Секула (Секула Детенце) (в цикъла на Витан Габър — Секула Тръпче). Скъта — от р. Скът (Скъта), извира от Веслец в Стара планина, влива се в Дунава над гр. Оряхово. ↑

[2] Пирея — гръцки пристанищен град близо до Атина. В тоя случай Славейков слага не измислено име на град, вариация на име на български град, а Пирея, за да подчертае образа на Секула Скъта като „елинин“. ↑

[3] Като Бойко Раздяла и Тихо Чубра, Секул Скъта живее в Париж — град, в който Пенчо Славейков е отивал главно, за да се лекува. ↑

[4] Висше педагогическо училище в Париж; посочването, че Скъта е учил в него, е свързано с историята на училището, от което са излезли видни френски писатели и учени. ↑

[5] (Нем.) „Духовният живот на гърците“. Ервин Роде, виден немски учен — елинист; посочените заглавия като съчинения на Скъта са вариации на заглавия на съчинения на Роде. ↑

[6] Британски музей — голяма публична библиотека в Лондон. ↑

[7] Измислено име, като е използувано известното испанско женско име Кармен; съставено по подобие на Кармен Силва, румънската писателка, по чието име е съставено и името Силва Мара — Мара Белчева, и оттам — посочването, че Секул Скъта (Пенчо Славейков) се е оженил за „испанската поетеса Кармен Барес“; интересно е, че докато в *„На Острова на блажените“* Славейков — макар че говори за себе си в трето лице — на няколко места споменава за своя женитба с Мара Белчева (с имената, които ѝ дава в антологията), в живота е посрещал като клюка твърденията за такава женитба; така, той реагира живо и получава опровержение, когато през 1911 г. вестниците съобщават за негово пътуване в чужбина „с жена му Мара Белчева“ — и когато същата година в сатиричния вестник *„Барабан“* се явява карикатура от Чарни (Георги Машев): пегас (крилат кон, из древногръцката митология), на него Славейков и Белчева, с текст: „Поетът Иво Доля и поетесата Силва Мара във воаяж

дьо нос (сватбено пътуване) за Острова на фасулковците“. ↑

[8] Такава книга Славейков не е издавал; сигурно има пред вид ръкописната си сбирка от 1909 г. *„Преди мълчанието“*, в която са разработени и древногръцки мотиви. ↑

[9] Франсис Жам, френски поет-символист, на мода тогава в някои литературни среди в България; в началото на творческия си път бил прогресивен поет — негови социални стихове са превеждани от Полянов; Д. Дебелянов слага като мото на стихотворението си *„Прииждат, връщат се…“* стихове от Жам. ↑

[10] Лурд, малък град във френските Пиринеи; появата в него на „лековита вода“ използувано от католическото свещеничество за обявяването му за „свято място“, където „с божия помощ“ се лекуват всякакви болести — и натам се отправяли хиляди невежествени болни, разни психопати („богобеснуеми“), достигащи до истеричен „религиозен екстаз“ в разни процесии. Когато се лекува в Париж, Славейков слуша много разговори за Лурд; в своите *„Бегли спомени“* М. Белчева говори, че в последните месеци на живота му католици в Италия го увещавали да отиде в Лурд, но той отказал. ↑

[11] Тром (тромав) лепет; — лепет (рус.) — неясно говорене, джомолене. ↑

[12] Славейков не е писал драматична поема *„Полифем“* (драматична поема, „Радоил“, печата в *„Мисъл“* в 1893 г.); Полифем — из гръцката митология — циклоп (едноок гигант); в *„Одисеята“* Одисей и другарите му попадат при Полифем и едва се спасяват. ↑

СЛАВА[1]

Слава, во пътя на славата който
води со свойта съдба и съдбите
на милиони; който е гордост
на тез, що след него вървят.

Слава, когото не думите славят —
слави го видимо дело и сила,
слави го подвиг, който чело му
венчае с лавров венец.

Слава, на който е себе обикнал —
чрез обичта на ония в живота,
дето не ги е сам той унизил,
че той да се пръв възвиси!

Той ще да мине от днеска во утре.
Трона му времето няма да гътне,
тронът на почва твърда поставен,
с достоинство царско държан!

---

[1] Необичайно в тогавашната българска поезия е, че в това стихотворение в трисричната стъпка са изпуснати — по определена система — отделни срички по подражание на ритъма на древногръцката поезия, в чийто стих се съчетават различни стъпки; пак по древногръцкия пример стиховете са групирани в строфи, без да са римувани. И тук, както в следните две

стихотворения, *„Воля за живот“* и *„Истина“*, последният стих на всяка строфа е с друг ритъм и е по-кратък от другите стихове; такъв стих, наречен Адониев, съставен най-често от дактил и хорей, се среща първо у Сафо и други древногръцки поети; от римските поети често си служи с него Хораций. ↑

ВОЛЯ ЗА ЖИВОТ

Всякой бяга тишината селска,
бащино огнище и самотност,
както горский бистър извор
за към морето.

Всякой мисли за печала лесна
в градовете, дето е живота
пъстър, шумен — на наслада
чашата пълна.

Чашата е пълна, но горчива.
Леснотата на живота пуста.
И вълна в морето вляна —
в него умира.

Сам нечут заглъхва стон последен,
на купнежа неизпълнен стона.
И смъртта й не помилва
минал спомен,

за това, в което е живяла
някога во родний край. В живота
чужди, тя живее чужда
и ненужна

и безсмислено самотна. Боже,
запази ми простота в сърцето,
волята ми за живота
тука укрепи!

ИСТИНА

Непознат и непризнат замина
той за там, по тъмний път, отдето
никой пътник се не връща
нивга назад.

Непознат и непризнат замина.
И едва сега на кръстопъти,
той пред себе си съгледа
сянка върви.

„Кой си? Закъде и ти отиваш?“
— У дома си, госта да посрещна.
Двама сме, но пътник ти си —
аз съм водач.

Из живота ази те изведох,
из лъжата — за да ти възложа
там на истина венеца.
Аз съм смъртта.

ЕПИТАФИЯ[1]

Спри. Поклони се пред тихия гроб на певеца,
и почети паметта му с молитва: „Твореца
мир на душа да даде на тогова, за слава
ваша и негова, който приживе възпява
мъжката храброст — но храброст на живото слово,
не на юмрука — учител на истина нова:
храбър е, който преди да се с другите бие,
с мечът на своята воля сам себе надвие.“

---

[1] Епитафия — кратък стихотворен жанр, често с иронична мисъл, написан под формата на надгробен надпис — като обаче обикновено се имат пред вид живи хора (Смирненски си служи с тоя жанр, за да изобличава реакционни политически дейци). С такъв мотив (за ролята на поета), с използуване на подобен стих, близък до древногръцки образци, е и Славейковата *„Автобиография“* в *„Епически песни“*, книга първа (1896 г.) — като там за поета е казано, че върви „по световния път“ „не с лира в ръка, а с тояга“; в *„Епитафия“* обществената тенденция е заменена с нравствена в духа на индивидуализма. ↑

В АИДА[1]

„Какво е туй?“… Нито веднаж до днес
не е било такъва шум в Аида —
тълпи отвред прииждат и вървят
и тънат татък някъде зад рида.

И чуват се и глъч, и препирни,
но нищо се от думи не разбира;
от погледите в разведрений мрак
се блясък само оживен съзира.

„Какво е туй?“ Но Омир веч е стар,
не е, що беше нявга на земята,
макар и сляп, когато се навред
и вреше той и вслушваше в тълпата.

Сега я вижда… все пак тя, тълпа,
на горний свят каквато бе отколя! —
Но стареца тя вече не плени,
не буди врясък уморена воля…

Ей Агамемнон, Аякс, Одисей…
„Какво е туй? Къде ги е подзело?“
И чак сега се той нататък взре,
и гъста мрежа бръчки сви му чело.

А Одисей, съгледал отдалеч
самотний старец, се запре, остави
другарите — и бързо се отби
там при певеца, който го прослави.

„Нима не чу? Ела с мен. Доста тук
при тихий извор бдя и съзерцава —
стани и виж оназ, която ти
не видя, а й хубостта възпява.

И заради нея спряха земни дни,
с нетрайните си бури и наслада;
но има вест — и тук, в Аида, тя
дохожда все тъй хубава и млада.

По-хубава дори. Без сянка тя
се в царството на сенките вестява.
Не казваше ли сам ти: Хубостта
живот я ражда — смърт разхубавява!

Ела…“ Унесен, неподвижно глед
впи стареца полека в Одисея.
А споменът му грабна паметта

и го унесе в миналото с нея.

И стана той и тръгна. А мечта
подир мечта откриваше му дните
по тъмний път на земния живот —
и спре го там на Троя пред стените.

Ей Илион… На гордите стени
далеч се вие ивицата черна —
и вижда се той как се качва сам
на замъка по стълбата мермерна.

На равний покрив ето го възйет
и наедно с Приама долу гледа
полето бойно — враг срещу врага
където са два споредени реда.

Пред редовете воини отпред
самите вожди — отборните двама…
Той тъй ги ясно вижда! Чува той
как старците разправят на Приама.

Разправят му за вражеската рат,
кой откъде е и с какви е сили…
И вижда той, като море брегът
вразите как са Троя притеснили.

Той тъй ги ясно вижда! Боже мой,
той вижда всичко… Не, не ослепиха
певеца боговете… Само те
нищожното пред погледа му скриха —

което те не виждат и сами
на видимото в облика световни…
Унесъл глед към бойното поле,
той сепна се и мигом се опомни.

Приама чу той… „Ето я, при нас
сама че идва дивната Елена, —
от земна майка за неволна чест
на синовете земни тук родена.

За нея два народа са на бой
безбройни ратни сили тука сбрали…
И пак бих рекъл: онзи е честит,
живот за хубост който ще прежали.“

Великий старец, колко той е прав!
Живота е на хубостта в ръката…
Очите си към нея той изви
и видя я — извивът на снагата.

закръглят гордо мряморни плещи:
смола коса ѝ погледа засеня —

бездънний поглед, во чиято власт
бе в смърт живота да променя.

Преди години тъй я видя той
царица горда в Спарта. Оттогава
какво не се в живота промени —
в промените неменна тя остава…

А Одисей, подхванал бърза реч,
между това разправяше. За нея
не първи път хероя хитроум
разправя тъй… И слуша Одисея

той без да чува — някаква си вест
че имало, че някакви промени
тя носяла в мъртвилото живот
по тихите асфоделни полени.

Че уж… Но Омир в своите мечти,
не слушайки, пристъпваше полека.
И ей на Стикса тъмните вълни
приблясснаха зад сетний хълм напреко.

Тълпи — ни изглед имат, нито брой —
са в полумрака на брега насбрани,
и глъч бучи, тъй както от гора
когато буря се над нея кани.

В боят при Троя и при грозний плен
загиналите ратоборни млади
херои, горди в цвят на дни мъже,
жени, деца и старци белобради, —

те всичките се бяха стекли тук —
безброй и други татъка приииждат
из равнината… Сянка се далеч
по Стикс примярна. Ето я, те виждат —

три горди черни лебеди отпред,
висока лодка излеком повели —
и в ведрия таинствен полумрак
изпъква ясно силуета белий

на таз, която иде тук сама…
И рукна тамо на брега ронливи
навалицата, и разля се вик
под сводовете грохотливи.

И цяла се гора пестници в гняв
издигнаха и люшнаха в закана —
и тя най-сетне иде тук при тях,
виновницата на смъртта им ранна.

О, ще изпита тук гневът им тя…

Ей лебедите край брегът извиха
и спряха… Но преди тя на брегът
да стъпи — трепна в погледа ѝ тиха

усмивка, — трепна и оттамо в миг
на бледните ѝ устни се изгуби.
И тя излезе, сложила на гръд
десница. Стихна около ѝ грубий

и вик и глъч и дигнати во гняв,
безмълвно се отпуснаха пестници…
Пристъпваше полека, гордо тя;
очите ѝ, под дългите ресници

неотразили в тъмни глъбини
най-малка сянка, грееха с унесен
и неподвижен поглед. И обзе
навалицата трепет унесвесен.

И настрана се там разстъпи тя,
и стори ѝ неволно път да мине, —
че погледа ѝ всичко там за миг
направи да заглъхне и застине.

Тоз поглед, който в земния живот
на земен дял скръбта изясни
и вдълбочи го — всяка радост там
в безмълвната му бистрина да гасне…

Недвижно вгледан, бистър, сляп почти —
всевидящия поглед на душата.
С какъвто поглед гледа само тя
и богослепий Омир на земята.

Една усмивка, един поглед… Тях
ги само Омир и прозре и схвана —
я тя отмина с лекия си ход
нататък сред навалицата сбрана.

И никой дума не пророни там,
и с погледи в замая опоени
последваха по дирите ѝ те
по белите асфоделни полени, —

там, закъдето я последен път
отвожда към последната отрада,
и закъдето с изстъп лек и горд
върви тя, все тъй хубава и млада…

И просветлен се Омир в нея взре.
„Светът една такава хубост видя!“ —
пошепна той — „Живота я позна, —
и на живота тя се не посвидя.

Живота е слана за хубостта.
Добре смъртта навреме че превари
и я отведе… преди още той
с тлетворния си дъх да я поквари:

световността преди да затъми
всевластната божественост у нея…“
И той глава преведе и назад
се заедно упъти с Одисея.

---

[1] Аида — подземното царство на мъртвите, представени като сенки (в древногръцката митология); до Аида се отива по реката Стикс, за която също се говори в стихотворението. Агамемнон, Аякс, Одисей — герои на поемата *„Илиада“* от Омир, участници във войната при гр. Троя на Малоазиатския бряг, станала зарад Елена — жена на царя на Спарта Менелай, откраднатa от Парис, син на царя на Троя Приам. Илион — название на Троя. „Старците“, които говорят с Приам — епизод из *„Илиадата“*; когато те се възмущават, че зарад Елена гине градът им, идва самата Елена — и възхитени от красотата ѝ, те престават да роптаят; същата идея е развита и в стихотворението, където сенките на загиналите в Троя „херои… жени, деца и старци“ негодуват против Елена — и стихват, като я виждат; тая идея — за всеоправдаващата сила на красотата — е развита от Славейков и в поемата му *„Фрина“*; тая идея — върху наш битов жизнен материал — подзема и Йордан Йовков в разказа си *„Албена“* (1927 г.) — „Асфоделни полени“ — от асфоделия, цвете от рода на кремовете. — Мотивът на „В Аида“ е взет от Вергилий — посещението на „Царството на мъртвите“ в поемата му „Енеида“.

Стихотворението *„В Аида“* е включено в сбирката *„Преди мълчанието“*; при поместването му в антологията Славейков е направил дребни промени. ↑

ВИСОТА

В високи помисли живея
и горда творческа мечта.
Те мои са. Но аз копнея
за друг живот и висота.

Копнея аз за висотата
на бедний труженик, вживян
в спокойствието на душата
и на твореца упован.

Тоз, който в божи разум вслушан,
където да го поведе
живота, благ и равнодушен
върви, не питайки: къде?

Когото няма да развърнат
безцелни размисли от труд
и който, дома вечер върнат,
желана рожба милва в скут.

Когото всъде придружава
в живота свята простота
и вярата го възвисява
над всяка мъдра висота.

ПЕРИКЪЛ[1]

Ела по-близо. Тъй. Тя вече иде,
и сещам аз как стихва мойто слово:
преди човека словото умира. —
Ти тъй си млад, а виждам вече аз
как сянката се в твоите очи
сгъстява, как се пъне во езика
неопитен една велика сила.

От прашката отпратения камък
нищожен пада на земята, щом
целта си не постигне. Не натяквам
на боговете; — моя дял е свършен.
Мълчанието тъмните си порти
зад мен затваря. Няма ни желание,
ни сила в мен ръката му да спра…
Аз свойто дело върших, но не свърших.
И хората и дните бяха дребни
една велика мисъл да подземат
и да вплътят един купнеж в живота.

Атини! Тях отнище да направя,
да възвися: на целий свят към тях
и погледи да бъдат и души
обърнати — то беше мой купнеж:
и в първий цвят, неразцъфтял, увяхна
най-свидний блян на моята душа…
Аз върших, но не свърших свойто дело.
Че бях роден в земя, на тишината,
благодатта в която се не знае,
в която сган живее, сган владей
и врявата над истини дарува.
Като море е тая свята сган
велика, и нищожна като пяна.

И мислих аз, и вярвах аз дори,
че с нейна помощ стават наште мисли
дела. Това, което боговете
в нас, повече отколкото во други,
са вложили — в нас, в нашата душа:
това, що можем ний осъществи,
ний — с помощта на другите. Тъй мислях,
тъй вярвах аз. Да, с помощта на тез,
които са безпомощни, че в тях
нито самите богове живеят,
ни волята им за живот и дело.

Проклятието на онез, които
възлагат своя подвиг на ръцете

на други — свойта мисъл на трудът
и волята на други, — то постигна
и мене. Мойта истина на други
в душата се превърна на лъжа!…
И ти се чудиш? Чумата преди
кръвта ми да отрови, беше вече
душата ми отровена: което
презирах, него трябаше в живота
аз да прегърна! Най-добре това
Аспазия го знае — и плачът ѝ
не е за мойта смърт, а за живота,
в когото ази себе си убих —
да възвися се ази унизих!

Живот изчезва, истината иде…
В Сократа е живота на Перикла.
Веригата на дните ти ще свържеш
с величието на Атини. Няма
ти с помощта на други, като мен,
да вършиш и затуй ще да завършиш.
Сган остави сганта — да я измий
на времето потокът: тя е кал,
от който се съсъд не прави, в който —
направен — свят купнеж се не налива.
Ти окрили самотните за път —
за пътя към далечните морета…
Кога умре сганта — умира всичко.
Кога умре самотний — заживява
на живите в съзнанието той.
Зарад Сократа трябаше Перикъл —
грехът да не повтаря тоя, който
за истината е роден в Атини.
Сам сечиво бъди на свойто дело —
оръжие за своя подвиг сам!
От себе си, сам ти, и против воля
на другите почни и завърши.

Така говори с мойте сетни думи
най-мъдрата Диотима — живота.

---

[1] Перикъл (499–429 г. пр.н.е.) — бележит държавник в древна Атина (наричана — както е в това стихотворение — и Атини, като множествено число на по-голям сбор селища), водач на демократите. В противоречие с историческата истина, в края на живота му, Славейков (като в случая с Бачо Киро) придава на Перикъл чужди мисли на разочарование от народната маса с тенденция на изтъкване на „избраната личност“. — Аспазия — жена на Перикъл, прочута с хубостта си и с това, че в своя и Периклов дом е събирала хора на изкуството и науката (първообраз на по-сетнешните „салони“) — вкл. Сократ. Когато Перикъл умира, Сократ (осъден на смърт и самоотровил се в 400 или 399 г. пр.н.е.) е още жив — и нему Перикъл, в стихотворението на Славейков, предава за подемане и развиване своите предсмъртни мисли. — Диотима — древногръцка митическа фигура.

Стихотворението *„Перикъл“* е включено в *„Преди мълчанието“*, дето е датирано — 27 юни 1909 г. При поместването му в антологията Славейков е внесъл някои изменения, от които най-съществена е разликата в последния стих — в *„Преди мълчанието“*:

Най-мъдрата Диотима — смъртта. ↑

НЯГУЛ КАВЕЛА

НЯГУЛ КАВЕЛА[1]

Кавела беше обичания поет на читатели от средня ръка, които го и прославяха, не само като най-добър изразител на техните мисли, чувства и настроения, а и като изобщо най-добър поет на Острова. И тая „средня ръка“ наложи своя гнет над мисълта и съвестта и на ония, които, казват, стоели по-горе от нея. И дълги години тая „средня ръка“ гонеше единиците от тяхното място, тя, която с крина определяше цената и значението на зърната. Защото „средната ръка“ не знае качество и значение на качеството! Но таланта на поета го спаси от опасността да потъне и се удави в плиткото. Кавела, макар и бавно, отърси от плещите си своята публика и я остави тя да се дави в плиткото, а той мина на отсрещния бряг — отдето сега се смее на тая „средня ръка“ и силата на нейното нищожество. Сега той е сам свой стопанин. И мина в списъка на ония, които „средната ръка“ ненавижда, осъдена да не вижда.

Които го изгубиха, съжаляват, че един талантлив поет и романист[2] напусна прежните си позиции и казват, че на новата позиция той не бил тъй сигур, едно: защото от старите навици не може окончателно да се отърве, и друго: защото, при опитите да стъпи твърдо на новата позиция, капризничи и се впуща во своеобразности. Това, последнето, е само едно обещание за в бъдаще, но хората гледат настоящето и не са доволни. Освен това те казват, че компаса много трепкал и не спирал да го видят де е… Може би Кавела

не бе трябало да се дели от своите прежни читатели, да оставя вдовица една публика, която и да не чини бозна що, все пак знае да милва тъй добре! Боже мой! „Средната ръка“, обикновената публика, чува само ругания и присмех, вижда само презрения, а и тя милее за нещо, живее в нещо и иска това *нейно* нещо да бъде знаено, зачитано, ценено. На Острова на Блажените, както и у нас, поетите и писателите твърде много пренебрегват онова, което не винаги е за пренебрегване — затова и тям отплащат со същото. А днес културната епоха е такава, че нейните дейци не тряба да изпущат от сметка „средната ръка“, че няма за каква друга да се хванат. А освен това тя е най-благодарната публика по цял свят и като например у нас, ония, които не я напускат — тя им доставя удоволствие да се чувствуват и те нещо, господари на нещо, авторитети, и да мислят, че най-добрите круши за ядене тряба да са непременно гнили! От друга страна — и обикновения читател и той иска и има законно право да има своите писатели и поети, както другите имат свои, които да му изпълнят празното време с Мъртви сибирски полета, Иван Александровци, Воденичарски кукумевки и да държат Под Иго[3] разума и вниманието на подяремните животни. Во всички тези упражнения на умове, обрасли в брадавиците на евтин демократизъм, има талант, макар и минимум, и той е доста за ония, които имат вкус за такива продукти. Господ, който казват си имал грижата за всичко, дава всекиму колкото той може да понесе на гърбът или на душата си. А на хора, на които е дал багаж за станции по-далечни от Подуене — и от редакции на някое „Ново време“ — той казва: „Хайде! Не ви е тука мястото, — по-нататък, по-далеч!“ Новия Кавела — той е роден през 1876 — при всичките си лучкания е създал поне в стихове, не малко хубави неща, от които най-хубава е *Как господ даде воля…*

една балада, от която някой немец би изкарал цял Фауст в две и три части. В малките си стихотворения и песни Кавела се впуща твърде далеч да оригиналничи, и то най-вече външно, по примера на разни европейски символисти, на които всичкия талант е в оригиналниченето, в назованието на най-обикновените неща по най-необикновен начин. Тъй например по подражание на французина Saint-Pol-Roux[4], и Кавела вместо просто петел казва „акушерка на зорницата“, вместо жаба — „жива маруля“, вместо министър — „мушмула на царска трапеза“, вместо гърне — „пръстено виме“, рой гарвани — „крилати гробища“ и сума други поетически нелепици, които у нас в последне време добиха курс, пуснати на пазаря на нашата книжнина от ония рошави телета с гайди, които дремят по масите на Ерменското кафене[5]. Освен тези оригиналности Кавела капризничи и с правописа, както ще видите сами в някои от преведените му стихове, в които аз съм спазил тия капризи: той не вред признава главните букви, както и сума други неща, които ги нямало в говора: запетая, точка и запетая, двоеточие и други[6]. Кавела е бил началник на главната поща в Артаня и упражненията му да говори по телеграфа, дето законните връзки между думите са унищожени и който говори, подскача и през думи, и през мисли — като полска мишка през снопи, — види се ще е повлияло на стила и капризите му[7]. И при всички тия своеобразности и капризи заслугата на Кавела в развитието на родната поезия е голяма. Той внася в тая поезия мотиви нови за нея и често облича тия мотиви във форми оригинални и органически свързани со самите мотиви. А главно — той е жизнерадостен! Едно извънредно преимущество пред други поети на Острова на Блажените, които плачат, та се късат, най-вече дето човек би трябало да се смее презглава: пред

претенциозната скръб на техния дребен, накърнен егоизъм. Наистина и той често се милва и шегува с тъгата, дори со скръбта, а понякога и с чемера[8], но… младостта, хубавата и затова егоистична младост, за да се хареса, си позволява не само такива наивности. Почакайте. Той вече се възмогва — и заяква корени в черната земя, в истинската скръб, в сестреницата на оная, с която се е милвал, и която погрешно е кръстена скръб. Младият явор[9] се кърши, но не чупи, и неговите клони ще метнат широка сянка… само не за „средната ръка“, която иска да яде своя гивеч под сянката му — там, дето най не му е място да се ядат тюрлю-гивечи. Кавела живее сега на Капри[10], дето един негов почитател, американеца Хенри Джордж[11], му е построил дивна вила с далечен изглед на морето. Там поета сега се занимава со скулптура. В изложбата през 1907 в Париж е била изложена неговата мряморна статуя *Вяра*, която парижкия градски съвет откупи. Статуята представлява едно дивно женско тяло, на което главата и ръцете са отсечени. Като че ли художникът е искал да каже: дето няма глава да мисли и ръце да пипат — там е вярата! Като скулптор Кавела се намира под прекото влияние на Огюст Родена[12] и в неговата Вяра личи явно майстора на дивната *Молитва* и на толкова други мряморни молитви.

---

[1] Събирателен образ, в който — освен черти на самия Славейков — са преплетени черти на Вазов (от младите му години) и главно на Яворов. Целият кръг „Мисъл“ (вкл. Славейков) системно обвинява Вазов, че не се ръководел от „по-високи“ естетически възгледи, а пишел според вкуса на „средната публика“ („средня ръка“ в тоя очерк) — обвинение, което фактически е насочено против реализма и близостта до народния живот у Вазов. Славейков слива тая „черта“ на Вазов с

Яворовия образ от първия период на творчеството му, с близостта му до народния живот и социализма (оттам — споменаването на сп. *„Ново време“*). В много неща и изцяло с общия си дух очеркът за Нягул Кавела се схожда с предговора на Славейков към второто издание на Яворовата сбирка *„Стихотворения“* (1904 г.) — предговор, предизвикал силното неодобрение на прогресивната и демократична читателска публика и издания заради възхвалата на отстъплението от реализма и прогресивните идеи. Същевременно тук Славейков изразява недоволството си от това, че Яворов по тоя път е отишъл много далеч и се е поддал на влиянието на символизма, иронизиран в очерка като поезия на безсмислиците. — Нягул — от Братя Миладинови; Кавела — измислено име, може би вариация на „кавал“. ↑

[2] Поет и романист — тъй като тук се има пред вид Вазов. ↑

[3] *„Иван Александър“*, „историческа повест из живота на Търновското царство в средата на XIV столетие“ от Иван Вазов, 1907 г. В 1910 г., когато Славейков подготвя своята антология, току-що е излязла Вазовата пиеса (представляваща направена от него драматизация на същата повест) *„Към пропаст“* — с главно действуващо лице Иван Александър, и за нейните качества се спори в литературните среди; пиесата е била написана по-рано — играна е през 1907 г. в Народния театър в София. — Под Иго — намек за Вазовия роман *„Под игото“*. — От полемични съображения Славейков смесва тия Вазови произведения с популярните тогава блудкави преводни романи *„Мъртвите сибирски полета“* и *„Воденичарската усойка“* (кукумявка). ↑

[4] Сен-Пол Ру — френски поет-символист от онова време. ↑

[5] Кафене на старата улица Търговска, срещу джамията, в София, посещавано от някои литератори; за него говори, също в ироничен смисъл, и Яворов в пиесата си *„В полите на Витоша“*. ↑

[6] В стремежа си „да разрушат формата“ и да оригиналничат, някои западни модернисти от онова време, като Гийом Аполинер и други, често пишат без препинателни знаци; тоя „начин“ днес е много разпространен в западната упадъчна поезия. Славейков го е спазил (като все пак е сложил няколко тирета и запетайки и накрая една точка) в стихотворението *„Рожба на слънцето“* в цикъла на Кавела. ↑

[7] Намек за службата на Яворов като телеграфист. ↑

[8] Употребата на еднозначните думи „тъга“, „скръб“ и „чемер“ е направено като закачка против безсмислената употреба на думи от символисти. ↑

[9] „Младият явор се кърши“ — намек за колебанията в творческия път на Яворов. ↑

[10] На остров Капри е живял М. Горки — при него е отишел на посещение Петко Тодоров; някои от писателите от кръга *„Мисъл“* са кореспондирали с Горки, в тяхната среда се е говорело за Капри — и затова е вмъкнато тук. ↑

[11] Хенри Джордж (1839–1897 г.) — северoамерикански икономист, роден във Филаделфия; в книгата си *„Прогрес и бедност“* проповядва общността на земята, нейната национализация. ↑

[12] Роден, Огюст (1840–1917 г.) — бележит френски скулптор. ↑

ПРОЛЕТ[1]

Весело посрещат
ранна пролет птички,
и приветно канят
гости лястовички.

И не ги ни плаши
мартенската киша…
От недрата земни
вече пролет диша!

---

[1] *„Българска сбирка“*, кн. 5, 1897 г. — По-силно е променен вторият куплет; в *„Българска сбирка“*:

Макар да е още
слънце, сняг и киша,
от недрата земни
близка пролет диша!

В ГРЯХ

Живея ази в правдата на грях —
и себе си през него сам познах,
и другите — в какво и те живеят…
Те за грехът на правдата копнеят:
но дребна е душата им, не смей
по туй, което сеща, да живей —
по грях, що смисъл на живота дава
и само силний духом възвишава.

ХОРОТО НА ЖИВОТА[1]

Слънце зад гори захожда,
вечер пада, нощ дохожда,
скоро ще да се стъмни
и денят и наште дни!
Рипайте, тъпчете
черната земя с нозете.

Черната земя неволя,
що превива ум и воля,
млади сили що ломи
у момци и у моми!
Рипайте, тъпчете
черната земя с нозете.

Кръст топола що превива,
кръв от бузи що изпива,
и любов и красота
и в живота радостта!
Рипайте, тъпчете
черната земя с нозете.

Лудо се хорото кърши.
Хвала, който сетен свърши,
на живот живота дал —
и хорото отиграл!
Рипайте, тъпчете
черната земя с нозете.

От хорото на живота
чака всички нас Голгота:
тук на кръст, а там под кръст —
и две шепи черна пръст!
Рипайте, тъпчете
черната земя с нозете.

---

[1] По мотив близко да стихотворенията от цикъла на Нено Вечер. Написано очевидно под влиянието на книгата на Артур Шницлер *„Хорото на живота“*, преведена на български в 1908 г. в две различни издания. В диалозите на Шницлер духът е същият — преходността на живота и затова — възглас да се живее по-леко, с известна скептична тенденция. ↑

РОЖБА НА СЛЪНЦЕТО

Като класът на нивата роден
аз охолно отраснах на полето
и слънцето ми и до днешен ден
все още грее и живи сърцето

И всичко що е слънце ме плени
во мислите мечтите и делата
и чезна аз когато засени
душата мрак и облаци полята

Кога залезе слънце зад гори —
зализа сам животът и умира
а видя ли го да изгрей в зори —
пак на живота извора извира

И гледам как то с топлите лучи
недрата хладни на земята сгрява
и виждам то пред моите очи
живота как из нищото създава

И нему всичко свойта химна пей —
и вечното в преходността възпява,
от него в него всичко що живей
и мре и пак отново възкресява

И тази химна в небосвода син
тържествено нагоре се възйема —
тя и на мене, слънчевия син,
към небесата погледа подйема.

От светлина роден за светлина

и моя дух стреми се в бодрост трезва
като в морето речната вълна —
и радостно в недрата му изчезва

И ако туй е неговата смърт,
о нека тя по-скоро да се сбъдне —
и да се слее земний светъл път
на светлината в пътищата бъдни.

КАК ГОСПОД БОГ ДАДЕ ВОЛЯ ДА СТАНЕ ЗЕМЯ И КАКВО ПОДИР ТОВА СТОРИ САТАНАИЛ
БОГОМИЛСКА ЛЕГЕНДА[1]

Огледа бог в тъмата своя лик
и в светлина тъмата се превърна —
и поглед впи, и с погледа си той
вселената от край да край обгърна.

И погледа му нийде се не спре,
и върна се отдето бе излязъл —
тогаз пред него спре Сатанаил,
во погледа скръбта му забелязъл.

И рече му с усмивка: „Няма де
да спре твореца, — уморено чело
да сложи, да отдъхне! Сътвори
твърд. И това да бъде твое дело.

Небитие створи за битие
и утвърди на него свойта воля.
Твърд сътвори — и завърши това,
що е в душа ти свършено отколя.“

Сатанаилу во словата бог
чу правдата на своето желание,
чу ясността на смътний си купнеж,
и рече: „Нека, както казваш, стане!

Слез в бездната на тъмното море,
и там земи, от кърмленото виме
на вечността, мая за земна твърд —
слез, и земи от нея — в мое име.“

Уста в усмивка сви Сатанаил,
и в бездната се хвърли той и втъна…
И дълъг беше неговия път —
и нищо го во пътя му не спъна.

Все по-дълбоко той, — и вечността
пѝ на дълбоко все пред него слягва
и вимето ѝ не достигна той,
макар стотина пъти да посягва.

Не стига той което стигнал би,
но в името на всетвореца само.
И върна се. И се опита пак, —
и върна се, нестигнал пак до тамо.

И трети път се спусна — тоя път
не в свое — в име божие посегна;
и с нокътя на пръста си мая
на вечността от вимето отчекна.

И с нея той пред бога се яви,
и бог я взе и сложи на дланта си,
и с слюнката на своите уста
маята твърда за твърдта разкваси.

И тури я на тъмното море
върху вълните вече умирени,
благослови — и благослова в миг
постла земята со килим зелени.

И както беше уморен — и той
като творците земни, слаби хора,
в творението вложи свойта мощ
в творението сети и умора, —

и седна той. И сън го надделя,
сън на купнежи и на будно бдене —
сън на творец все носящ во душа
недотворено своето творене:

когато е душата насаме
и в тишина изпълнена с тревога —
когато на преходност вечността
самовещай таинствена и строга:

и образи, движения, мечти,
извън от нас или во нас самите,
се отразяват като бръз полет
от чайка на морето в глъбините…

Сатанаил, изварлил миг, сега
над господа полека се изправи
и дигна го — към тъмното море
той с бързи крачки с него се отправи.

„Небдящ творец — над него гибел бди“ —
пошепна той — „Това му е награда!
Твореца е творец за да твори,
Сатанаил — твореното да влада!“

Понесе го на север — и на юг
повърна се и полетя веднага…
Но пак, и там: земята все расте
пред стъпките му — и морето бяга.

И връща се на изток — все това:
морето бяга и расте земята,
обърна се на запад — все това…

И болка сви и стегна му душата.

Като преди, когато за мая
на вечността от вимето да земе —
от него бяга вечност и море,
като че той на грях да носи бреме.

И спре. И сложи бога. И се с пръст
той до ръката божия досегна:
„Стани и виж! Порасна земна твърд,
ти от когато на почивка легна.

Порасна, — още все расте, и край
неискан негли и от теб ще земе…
Стани! И свойта воля приложи —
запри я още докато е време!“

Изгледа бог лукавият и тъй
продума: „В сън когато Сатаната
ме носеше на север и на юг,
на изток и на запад: над земята

направи кръст — с мой кръст благослови
живота й, и с вечността сроди го,
и кръста — кръст на нейния живот —
ще да превие теб под вечно иго.

Направи го за моя гибел ти,
но себе си на тоя кръст разпъна…
От мен да се избавиш, в моя кръст
ти своята лукава воля спъна.

Аз в хаоса отивам да творя,
привързал теб на кръста на земята,
другар на тоя, който ще роди
тя да изпълни волята ми свята:

Другар на тоя, който се зачна
там, дето твойта с мойта сянка смеси,
когато ме за гибел дигна ти
и към морето на ръце понесе.

Не с мен, а с него сила ти мери,
на тая твърд родения — човека,
той нека е проклятие за теб
во век веков и до скончане века!“

Усмихнат се изви Сатанаил:
„Да, с дар желан твореца ме дарява.
И твоя кръст и моя нов другар,
не моя гибел: те са моя слава.

Ще мръкне твоя ден. И уморен
от въплъщене и превъплъщене —

ще пожалиш, че даде чест такваз,
нерада чест, на своето творене.

И в негов образ ти ще се родиш,
да го спасиш — когото сам отвъргна…
Но даденото с първа воля ти
ще можеш ли от моя власт изтъргна?

На твоя кръст тогаз ще те разпна:
и твойта воля би ще во човека —
на теб за смърт, на мене за живот
во век веков и нескончане века.“

И с бесен смях изви Сатанаил
и се изгуби татък из тъмата…
И дълго с поглед господ го следи,
прозрял на думите му правотата.

---

[1] В *„Мисъл“* се печатат статии за богомилството, във връзка с реакцията му срещу официалната черква. Богомилска легенда за създаването на света с участието на бога и дявола (Сатанаила) разказва Н. Висковски — *„Вселената“*, *„Мисъл“*, кн. 5, 1895 г. В книгата си *„Богомилски книги и легенди“* Йордан Иванов е събрал голяма част от тия легенди, като сочи техните публикации, много от които предхождат антологията на Славейков и следователно са могли да бъдат използувани от него. Интересът на Славейков към тях е толкова по-голям, тъй като богомилството при създаването им е изхождало от дуализма на „старите иранци“ — учението на Заратустра, за който той неведнъж пише. Изцяло в смисъла на историята, разказана в Славейковото стихотворение, е предадената от Йордан Иванов богомилска легенда (публикувана още в 1868 г. в сп. *„Общи труд“* по разказ на българския колонист Деня от с. Дюлмени, Бесарабско), озаглавена *„Бог и дяволът създават другарски света, после враждуват помежду си“*. Поради това, че съвпада дори в подробностите със стихотворението на Славейков, очевидно е, че тая легенда е била разработена от него. ↑

НА КРЪСТОПЪТ[1]

На кръстопъти спрях. На три страни
три пътя се извиват в далнини.

На всякой път и надпис е отпред:
Към себе си. Към другите. Посред.

И върнах се оттамо дето спрях —
та и досега аз по тях вървях,

по пътищата, де уж има брод,
но се не вижда никакъв изход.

---

[1] Съвпада по заглавие със стихотворението *„На кръстопът“* в цикъла на Тихо Чубра, но има друго съдържание. ↑

ИЗГОРАТА НА ШЕМЗЕДИН ХАФИСА[1]

*

Като че ли дъхът вълшебен
от песента на Шемзедина,
и аромат и дивна нега
лъхти от тъмната градина.

Лъхти и трепка и унася
Зюлейка во мечта желана —
мечтана тука всяка вечер
под ромонът на шадравана.

И свиден лик през паметта й
кат ведро облаче премина,
с ликът сърцето й погали
в миг песента на Шемзедина:

„Изпей — ми думаше тя снощи, —
о Шемзедин, за мене песен…
Защо при мене си безмълвен?
Къде в мечти си тъй унесен?

Нима така поета люби?
Пей зарад моята омая —
аз искам в песен да я чуя,
властта й в думи да позная.“

— Пред твоите очи вълшебни,
на откровение прозори,
с унесен поглед ази слушам
това, що ми Аллах говори.

Туй, що е той създал в мълчане
на висша творческа забрава,
и Шемзедину заповядва
в мълчание да съзерцава.

Мълчането да му говори
за щастието на поета —
да чувствува през твойто сърце,
през твоята душа да гледа;

да гледа и да се опива
и в щастието до полуда
около твоя дивен образ
да пърха като пеперуда.

Да пърха на крилца на знойни

желания — и да се спусне
там, де го за наслада мами
медът на благовонни устни!

Че тия устни са на рая
на щастието златни двери,
пред чийто праг на Шемзедина
душата в свят възторг трепери…

Безмълвен аз стоя пред рая,
и очарован и унесен —
не е ли грях неземно щасте
да въплощавам в земна песен?

Да бъде! Сам Аллах на злото
и на доброто е на края —
грях сторен с неговата воля
отваря дверите на рая.

**

Шум от бързи стъпки в тъмната градина —
спре се пред Зюлейка черната робиня,

спре се и безмълвна дълго стоя плаха,
докато най-сетне: „Сбрани са при Шаха

всичките велможи, всички знатни хора,
всичките в Мозалла на трона подпора:

на съвет за сетня чест на Шемзедина…“
— Сетня чест?! „Да. Днес се Шемзедин помина.“

И припадна в сълзи робинята млада…
А когато пак се дигна от земята,

шадраванът само ръмолеше мудно
и в дрезгавината таинствено, чудно

милваше ветреца прасковната вейка —
нямаше наокол никъде Зюлейка…

***

Шах Менсур глава привел мълчи,
а мълчат и знатниците сбрани;
мисълта на скръбний Шах да схване,
всякой в него вперил е очи.

И промълви Шаха най-подир:
„Шемзедин разкъса днес венеца
на живота. Отлетя певеца
в небесата. На прахът му мир!

Нему даде дар висок Аллах,

дар за песни. Ала, за награда
на дарът си, той живя и страда —
в божий дар светът намери грях.“

Бен-Акиба, седнал там отвъд,
тук подзе: — Умрял е той в кръчмата.
Виното го светнало в главата!
В тоя знак е явен божий съд. —

„Да — и други се обади там: —
кой каквото дири, туй намира…
Не остави той светът на мира.
Други хули, — бе посрамен сам!

Хорска чест подигна той на смях,
хорска чест и благочестна вяра…
Острий меч на своя гняв прокара
през сърце му — смири го Аллах.“

— „Подигра се той и с любовта,
пя за нея неприлични песни,
и разголи во слова несвесни
на живота тайната света“ —

тъй започна Бен-Акиба пак —
„И защо? За кефа на акрани,
дето ги, от кол от въже сбрани,
подир себе влече тоз голтак;

влече ги и пя и в песента
сладостта им на греха открива…
Неговия живот грях покрива —
от грехът избавя ли смъртта?

Роб на страсти, лекомислен роб!
Той живя безсмислено, злосторски…
За такъва в гробищата хорски,
по светия закон, няма гроб.“

В стаята настана тишина,
в погледите буря се отблясна…
Изведнъж чемшир врата се джасна
и ключът отлетя настрана.

То Зюлейка беше, тичешком
идяща. Но спре се тя веднага…
„Влез, ела… Недей стоя на прага, —
Шах Менсур промълви шепнешком. —

Тук се дигна разпря: Дали в грях
Шемзедин живота си премина;
и къде да турят Шемзедина —
дали тамо, дето ще и тях

в гробищата хорски погребът,
дето своя свои ще да срещне, —
или гроб да му изровят грешни
на поле, на някой кръстопът?

Ти ела… Не гневните души, —
права правда само онзи дава,
който по закон я не познава,
а решава — сърце що реши!

Пристъпи. Таз книга разтвори,
песните са то на Шемзедина:
сам поета своята съдбина
с разумът си нека озари.“

И пристъпи Зюлейка. И с тих
трепет тихо книгата разтвори,
и с наведен поглед проговори
тъй отдавна неи знайний стих:

— Да бъде! Сам Аллах на злото
и на доброто е на края:
грях с неговата воля сторен
отваря портите на рая! —

Дигна поглед Зюлейка. Завчас
погледа й сякаш мрак засени —
в миг й немощ подкоси колени,
и тя падна ником во несвяс.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 9–10, 1907 г., със заглавие *„Дъщерята на шаха“*. — Интересът на Славейков към образите на иранската поезия (Фирдоуси, Хаям, Саади, Хафис и др.) идва от немския поет Фридрих Боденщедт и други немски поети, включително Гьоте, които подхващат в своята поезия мотиви из иранската и често представят тия свои стихове като преводи, служат си с литературната мистификация (основен подход в *„На Острова на блажените“*). Пенчо Славейков (като се подписва П. Айдонидис) превежда такива стихове от Боденщедт — в преводите му в *„Мисъл“*, май 1892 г., се срещат образите, които използува в *„Изгората на Шемзедин Хафиса“* — шахът, Зюлейка и др., откъдето ги е заел. По-късно същата година той сам си измисля „персийско име“ — Ферхад Меддахи, и под формата на преводи от тоя измислен поет печата свои стихове в *„Мисъл“* — и в тях, и в следващи годишнини на *„Мисъл“* в „преводите“ си от Меддахи той пише на ирански мотиви, с честия образ на шаха. — В тетрадка, датирана „1891 г. юли“ (запазена в музей *„Петко и Пенчо Славейкови“*) е преписан руският превод на стихотворението на Хайне *„Фирдуси“* (заглавието на немския оригинал е „Dichter Firdoussi“ — Поетът Фирдоуси) — с разказ, подобен на тоя в Славейковото стихотворение.

Шемзедин Хафис — ирански поет; любовта му със Зюлейка е била неведнъж обект на поезия — вкл. У Мирза Шафи (преведен от Боденщедт на немски): *„Хафис и Зюлейка“*. ↑

РАЛИН СТУБЕЛ

РАЛИН СТУБЕЛ[1]

Един самотен човек, от когото хората са се боели и избягвали да имат разправия с мненията му. Стубел е знаел това, както и силата си, и не е щял нищо и никого да знае. Някога съвсем не е бил такъв. Тогава още, когато малко е знаел за себе си, а за хората никак. Тогава — в деветдесетте години, миналото столетие — той е бил обикновен учител, обичан за кроткия му нрав и уважаван за извънредният интерес към живота на своите съселяни. Дома, в усамотение и другарство с книгите, Стубел допълня чашата на своите знания. Но преди да я пълни, той е излял от нея и онова малко нещо, което са наливали в нея някога професорите при Анвартскиият университет[2], дето той си е губил времето да слуша лекциите на тия мъдреци, които сушат сливи на месечина. Тая работа над своето развитие и съзнание доброто от нея скоро превръщат кроткият учител в уверен, горд и прек — и от това си изпащат най-вече неговите бивши професори, които в сила на положението си мислят се още и до днес за нещо в културния живот на Острова. Осем години Стубел е учителствувал и след това се установява като писател в столицата. Възможност да се установи и писателствува в центъра на живота и културата на Острова му е дало едно малко наследство от баба му; иначе и той би влачил просешката торба на писателя и негова талант би избутлял. Защото обстоятелствата за един талант на

Острова на Блажените са, както казват, досущ каквито у нас: те убиват, а не подкрепят нищо, което би могло да даде значение на живота. Тъй казват и по нашенско, а бог знае тъй ли е! Най-напред Стубел печата една малка книжка песни — 1888, — която в десет години претърпя две издания: успех невиждан и нечуван за Острова на Блажените, по чиито пазари се продават само дрипи. При третото издание *В зори* — 1906 — малката първа книжка издебелява, оплодена от онова, което поета по-после е писал[3]. Над новите, повече отколкото над предишните, трепти усмивка на лятно слънце, което милва зрели плодове. Поезията на Стубел живее далеч от врявата на градовете, в тишината на обикновеното, дето е истински живота и всичко, дори най-дребното, пълно со значение. Рожбите на неговото вдъхновение са пълни, сочни и здрави, като жътвата на плодородна и добре гледана нива. Особно впечатление правят неговите *Рапсодии на Балкана*[4], един цикъл оди и дитирамби, над които лъхти крепкия въздух на висините и боровите гори, изправени срещу слънцето, като на молитва пред онова, що им дава живот. Това се чувствува и в ония картини от полето и живота в него, които поетът е отгледал с особена художествена грижа и които засега са единствените творения от тоя род в поезията на Острова. Една от тия му песни, извънредно мъчни за превод, читателя ще намери в тази антология — *Лятна вечер* — и сам може да види, поне по нея, сръчността на композицията и обработката на детайлите. Своеобразната форма на *Рапсодиите на Балкана* ме спъна засега да преведа както тряба и от тях някоя, но аз мисля донякога да смогна и с тях и да ги поднеса изцяло на нашите читатели.

Стубел е автор и на две книги критически очерки, от които два правят особно впечатление. Първия, *Самотност*, е елегантно написан фейлетон в стила на

Емерсона[5], в който се пей химн на усамотението, майката на всяко творчество и величие. Не онова усамотение, което по нас може да се види само в планините, в скалите, самотно издигнати из техните тъмни пазви, като че ли възправени да очакват някакво сбъдване, а усамотението на самите пазви — недрата, — дето се твори това, което никой не очаква и от което у нас всякой се плаши, понеже от него изригват вулкани, стават катастрофи и се разваля спокойствието на мирните хора, като им се раздухват домашните огнища. Има в този очерк една страница и за „тихото усамотение“ на поета, дето се творят бляновете, което по нас също не се знае. Стубел го рисува като горска поляна — самодивско хорище, — което живее само в себе си и което в тишината има достатъчно време да бди над целебните билки, които растат в таинствените му недра. В настроението му не духа вятъра на суетата и дивия кос, който сутрин в зори и вечер на мръкване идва да му свири химнът на подвига и елегията на отпочивката от него, е обичния другар на неговите блянове. Този остроклюв кос е съзнанието му. И „самодиви в бели премени“ идват при него да му приказват приказката на живота, на онзи живот, за който имат очи само самотните — поезията, действителността на действителния живот. Вторият очерк е дълга разправа за условията, при които се развива литературата на Острова, и характеристика на сегашното ѝ състояние. Може би един цитат от него не ще е безинтересен за нас. „Не вирее литературата! — Това е общ вик и на тия, които почват и на които привършват делото си. Може би това е вярно, както и другия вик: Условията на живота не помагат за развитието на таланта! И все пак аз мисля, че вътре в поетите и литераторите е вината, а не отвън. Няма нищо по-отвратително и безсмислено от това да мисли

човек, че другите са причина за неговото нещастие. Изкопаеми богатства има вред, но минните инженери у нас не ги бива. Те копаят все на плитко. И най-плитко копаят в душата си, в единствената и неизчерпаема рудница на художествено злато. Да имаха в себе си, би намерили и в живота. Нашия живот сега е хаос: и той чака твореца, който да създаде из него твърд и земя: а сегашните творци са сами негово порождение и нямат власт над него. Той е непразен с бъдаще и чака. Няма творци — и това е нашата велика беда! А на въпроса: кое твори творците? — досега няма отговор. Има малко факти, и те спъват всякакъв отговор. Но аз ще кажа: Нашия живот, който е създал не малко неща, не може да се обвини, че е скъперник. Той ни е дал и тук, но само че — малко. Да му се сърдим за това? Напротив, мисля, че тряба да му благодарим. Добрите творци са винаги малко, още по-малко гениалните. Най-гениалния — господ — е само един! Ако съдбата дари на някой народ единий гений на век — о, и това е много: защото вековете не са един, ни два и защото един народ не винаги може да понесе товарът на своите гении лесно, та, ако щете, и безнаказано… Но добрите творци — и те тряба да са много! Когато има плодородие, плодовете не са доброкачествени и цената им не е висока. Много писатели — триумф на посредствеността! Кому са те потребни? На ония, които нямат потребност от най-ценното у добрия писател — неговото аз, онова, с което той иска да влияе на живота gestaltend[6], както казват немците. Защо са например многото писатели и поети на Франция, Немско? Първо: да отнемат на хората вниманието от живота и работата; второ: да паразитствуват по гърба на гениалните им творци! Тия народи са били сами творци, когато са имали по-малко, но затова истински, отбрани, гениални ръководители в живота на духът. Делото на тия ръководители не е било

сърбеж на ръката, а болка на душата. Сега там е многото, дребното. И съвестта — болката на душата — не се чува зад скрибуцането на перата… Не! Ние не тряба да се оплакваме, че имаме малко творци. Нека броят им е малък, а душата голяма. И може би прави са думите на един чужденец за нас: «Литературата на Острова на Блажените не се развива тъй органически, както у съседите им. Но затова пък индивидуалните прояви на творчеството у тях са много по-интенсивни и значителни, бликащи с елементарна страст и сила. Благодат за тоя млад народ е, както в обществения му живот, тъй и в литературата, че той не си връзва волята с каиша на преживелици и мъртъвщини на каква и да е традиция.»

Езика ни е дивен. И в него е залогът на онова хубаво, което ние ще създадем, за да се отплатим на бащи и деди за онова, което те са създали за нас. Той е активен език. Во всяка негова дума има меч, млат, длето и мускули. С него може човек да се бори и с господа, както Яков, и ще има благословението му! И не са отишли напусто усилията на тия, които досега с него са делили мегдан с господа. Наистина те не са излезли победители, но са посочили де и с кого тряба да се борим за победата. И други много ще се борят и паднат, додето дойде часът на победителя, на едина. Защото господ, и той, не обича многото, освен ако това е стадо, за което е дал позволение на Адам и Ева да го развъждат. Непобедилите досега: слава тям, че в борбата те укрепиха мускулите на езика и завещаха нам тая сила, за да се засилим с нея и засилим вярата се в победата… С победата си в бъдаще и ние ще достигнем там, дето другите са вече отдавна: до светая светих на живота — до своята душа, до опознаване себе си. Че досега всичко, що имаме в литературата и поезията си, то е товар само за една просешка торба. Тоя товар не свидетелствува за богатство — там-хи, някъде зад него.

Зад думите не се съзира смисъла, зад смисъла не се тъмней онзи, който е сянката на всяка твар, нещото на всяко нещо: властната сила — гения на народа. За нищо те нямат вътрешен слух — сърцето и душата им са без уши и очите без поглед. В романа ние нямаме още нищо: в драмата — и от нищото по-малко. Това, дето се драскоти сега и кръщава с хубави имена: роман, повест, разказ — то са упражнения на гуреливи ваксаджии при изкуството, които с плюнка искат да овлажнят въздуха. А драмите, играни и неиграни на сцената, са едно банално пререкание на глупостта с безсмислието: двата знаменити героя на начинаещата драма у нас и вред по света. Истински драми у нас засега има само в живота. Там зад гърбът на драмата, се озърта плахо и комедията, да не би да я измъкнат и покажат на свят като най-характерно нещо на тоя живот. Само лириката като че ли се готви да каже нещо; но от онова, което досега е казала тя, аз не мога да си спомня нещо да го процитирам, макар че съм един от ония, които се славят с добра памет. Само творците на народната песен са се домогнали да кажат хубаво и свое нещо и тяхното слово показва, че и другите би могли да кажат — стига да има какво да кажат…“ С мненията на Стубел, разумява се, аз не съм съгласен, особно в тази абсолютна форма, в която са казани те, макар да не мога да им отрека известна правота. Очеркът на Стубел е ценен като протест срещу врявата на домораслите гении, които с две-три пустали разказчета или с пет-шест рунтави стихотворения се току врат около Толстоя, Тургенева, Гете, Хайне, Лермонтова, интимно ги поздравяват: Mon cher confrère[7]! И снизходително искат да ги потупат по гърба. Тия доморасли гении все за големи работи говорят или както казва нашата пословица — да снесат малко яйце, все голям полог търсят. Стубел е бил кандидат за член на Книжовното Дружество[8] —

менажерия за „юридически и филологически“ животни и единствени нещастници на Острова на Блажените, — но слава богу, от тая беда го е избавила една проста и обикновена случайност: неочаквано го обесват! Политически нечестници го замесват в някакъв заговор и за права бога обесиха поета, а те отвъд Дунава умираха от смях[9]. По-сетне тия нечестници сами станаха членове на Академията на допотопните животни, а някои от тях, които бяха най за бесилка, станаха министри в своя роден край. Години след смъртта на Стубел един негов обожател написа в негов спомен ода, която се завършва с тия знаменити едно време стихове:

„И смъртта под тебе, о, бесило свято!
Бе не срам, а слава и място хвъркато.“[10]

---

[1] Образ, който изразява тенденцията у Славейков — за която той сам неведнъж говори — към самота и размисъл, макар че на дело е бил общителен, окръжен от приятели и почитатели. — Ралин — от имената у Братя Миладинови; Стубел — по речника на Н. Геров: „Широк шупъл издълбан дънер от бук или дъб, турнат на извор, за да тече водата през него.“ ↑

[2] Въпреки че името Анварт е образувал от обратното прочитане на своя роден град Трявна, Славейков говори за „Анвартски университет“ — както и другаде в очерците не се придържа точно към първообразите на градовете и лицата. ↑

[3] В 1888 г. Славейков издава първата си сбирка *„Момини сълзи“*; както се отбелязва, без да е уточнено, към 1906 г. може да се отнесе сбирката му *„Сън за щастие“*. ↑

[4] Намек за *„Кървава песен“* и другите творби на Славейков, където той говори за Балкана. ↑

[5] Емерсон, Ралф, американски философ (1803–1882 г.). ↑

[6] (Нем.) «давайки му форма (образ)». ↑

[7] (Фр.) „Мой драги събрате (колега)“. ↑

[8] Става дума за Българското книжовно дружество, което се преобразува в Българска академия на науките; Пенчо Славейков му е бил член. ↑

[9] Славейков има пред вид обесването на писателя Светослав Миларов (1850–1892 г.), обвинен и осъден като участник в устройването на убийството на министър Белчев (мъжа на Мара Белчева). Тия, които „отвъд Дунава умираха от смях“ — българските емигранти в Румъния през режима на Стамболов, с които Миларов е бил свързан. ↑

[10] Перефраза на Вазовите стихове в поемата му *„Левски“*:

„Той биде обесен. О, бесило славно! / По срам и по блясък ти си с кръста равно!“ ↑

ПЪТЕКА

Горска пътека —
тръне, камънак —
стръмно се извива
в гъстия лещак.

Накъде ли води,
никой я не знай:
тръгва без начало,
свършва тя без край.

МАЙЧИНА ПЕСЕН[1]

Нанкай ми! Защо проплака?
Нанкай, попан мой юнак!
Иска тетка ли да чака? —
Късно е, и вънка мрак.

Късно татко ще си дойде
от пазар… Фу! Как бухти
вънка вихъра и броди
край прозорци и врати.

Сипе сняг. Дали го свари
на полето?… Дали той
ще да смогне да превари?
Нанкай ми, соколе мой!

Вихъра вилней в полето
и прокоба зла реди…
Но над татка от небето,
детко, дядо боже бди.

Че го свидна рожба чака
знае, дядо боже, той…
Нанкай и недей ми плака,
нанкай ми, соколе мой!

---

[1] В сп. *„Цвят“*, кн. 7–8, 1897 г. — Славейков е превел Лермонтовото стихотворение *„Казашка песен“*,

също така с приспивни думи на майката към детето. Срв. Също приспивната песен на Славейков *„Нани, нани, рожбо мила“* в поемата му *„Коледари“* (в *„Епически песни“*). ↑

НОЩЕМ[1]

Прязнощ е глуха. Зад облак се крий
пълния месец в небето.
Сенки се сплитат, преплитат, летят
татък далеч по полето.

Стойно и Пети в полето вървят
преко, от пътя отбити; —
тъмно край тъмния Етър пред тях
бозна що шепнат ракити…

Утре пазар е, — те рано в града
смятат зори да преварят;
знаен е пътят и охолно там
пътьом се те разговарят.

Ето насреща им Синия Вир.
Гърчави клони привеждат
тихо върбите, — от ниския бряг
в тъмния вир се оглеждат.

Плахо озърна се Стойно и в миг
Петя слови за ръкава:
„Бягай да бягаме. Чуй! Погледни —
бродници бродят тъдява.

Бляска и тласка се Синия Вир —
виж!…“ Под върбите превили
клони, на ниския бряг зад тръстта
вие се рой самовили.

Ето и други, навлезли в вирът,
ниркат и пляскат водата…
Месечко смей се над тях и снаги
кръшни облива с позлата.

Спрени се двамата спътници там
взряха — и без да се сети,
устни изду и ги сви и в несвяс
писна-подсвирна им Пети.

Пърпет и шум и пронизителен вик —
ек надалек се обади…
Прязглава двамата пътници в миг
хукнаха там през ливади.

А като вихър извиха по тях
рой подир рой самовили —
пърпет и писък… Другар до другар

бягат що имаха сили.

Ето, настигат ги… свари завчас
Стойно и чело прекръсти,
и омърлушено, свит на кълбо,
спре се под буйното гръсте.

Мина над него зловещия рой
и се нататък помете —
дето в полето се мярна далеч
тъмната сянка на Пети…

На сутрината когато овце
в кръра изкарвал овчаря —
сварва го свит и прибит край плета
на махленскàта кошара.

И що не чина горкий му баща:
врачка ли, баби ли вещи —
всичко напусто. Горят и до днес
в църква за клетника свещи.

Ала отникъде помощ нема…
Слисан се лута по село
Пети — и бъбри все нещо безсвяс,
счумрил набръчкано чело.

Кротко върви и за миг полети
и нададе олелия…
Бродници, в прязнощна доба, умът
зеха на Петя, горкия.

---

[1] *„Мисъл“*, кн. 5, 1895 г. — По-съществени разлики — в *„Мисъл“*: 2 куплет, стих 3 и 4:

През рамена им заметнати, тем
Люшкат се празни торбите.

14 куплет:

Бре що не чина горкий му баща:
Врачки ли, баби ли вещи —
Всичко изпита. А пред Свети Врач
Чак и до днес горят свещи.

В *„Мисъл“* се говори не за самовили, а за самодиви. Ново е в *„На Острова на блажените“* името на реката Етър (в *„Мисъл“* не се говори за нея). — Етър сега се нарича горното течение на Янтра, но по-рано изобщо Янтра са наричали също Етър — включително в Търново. В своите спомени (*„Исторически работи“*, 1900 г.) П. Кисимов пише, че от Търново гледа Етър; Петко Славейков говори за Етър в стихотворението

си *„Спомен“* (1852 г.); Пенчо Славейков печата през 1892 г. в *„Мисъл“* поемата си *„Етър се назад повръща“*; за Етър говори и в стихотворението *„Трепетлика“*. ↑

ТРЕПЕТЛИКА[1]

В дебрите усойни на Балкана тъмен,
Етър бряг де бие каменист и стръмен,

кръшна Трепетлика китни клони пери
и деня и нощем слисана трепери.

И во трепет шепне скръбната си тайна,
досега на тъмни дебри само знайна.

— В онзи миг, когато Майката Блажена
се за род замъчи и при род простена,

по заповед божа мигом се смълчаха —
и земя и небо. Тихна птичка плаха,

спре ревът на звяра, сякна говор хорски,
глъхна вечний ропот на талази морски,

спре и слънце… мълком дигна си главата
сам Балкана, вгледан горе в небесата,

тамо де пред трона божи насъбрана
божията челяд чакаше промяна

с рожбата — на бога с волята велика…
Само една млада, тиха Трепетлика,

тиха и свенлива винаги, се сепна, —
в мъката за рожба и тя — и притрепна,

че в майчина радост я болежи свиха,
младата неволка, винаги все тиха…

Чу я бог и бръчка челото на бога
сбърчи, — и към нея се извърна строго:

„Час велик настана… В тишина свещена
млада бога чака живата вселена,

който златний жезъл на грехът ще счупи,
и живот — и мене в живота — изкупи…

Грях светът ще носи пак на свойто рамо.
Че на свят се ражда бог в мълчане само!…

Ти, която с трепет всичко всуе стори,
ти, една от всички, дето проговори

в дивната минута на общо мълчане —
зарад тебе лоша памет да остане…

Бди и в будно бдене трепери до века —
твойта реч погуби бога и човека.

Трепери до века…“ Тя и днес трепери —
че в майчина мъка бога изневери.

---

[1] Включено в *„Преди мълчанието“* — срещу текста написано с молив: „Москва 26/IV“ (в Москва Славейков е през 1909 г.). В *„Преди мълчанието“* нарушаването на мълчанието от страна на Трепетликата не е обяснено с това, че и тя — като „Майката Блажена“ („Богородица“) усеща родилни болки, а с това, че — „тиха и свенлива“ — „се сепва“ (от почуда за настаналото мълчание):

— тиха и свенлива дотогаз, се сепна
във почуди, клони сведе и потрепна,
каточели зъл дух я на зло подстори —
всичко щом заглъхне, тя да проговори.

При поместването на стихотворението в антологията Славейков е направил посоченото изменение и е добавил последните два стиха, които в *„Преди мълчанието“* липсват. ↑

ЛЯТНА ВЕЧЕР

Прибуля с пепелив вуал небото чело
и бори се нощта с умиращия ден;
надникват тук-таме звездиците несмело —
и сякаш иззад тях там някой спотаен
си бие с тях шега, подкача ги и гали,
и духне ги за миг и тутакси запали.

Ей от клисурата вечерника полъхва.
И от далечните замъглени поля
към село бавно звън от стадото заглъхва;
от тихата река подйема се мъгла
и като мляко се по брегове разлива,
и сенките нощта една во друга слива.

На почив селото прибрано е отдавно;
самотно някъде свещица протрепти;
на кръстопът отвъд се някой мерне бавно;
невидима кола там нейде изскрипти
и тресне — предрънчат синджири на юларя,
и счуе се гласът подкарващ на коларя.

Отдавна селото на почив е прибрано,
подир умората на работния ден,
от тъмните зори започнат още рано.
А все пак, от денят макар и уморен,
случайно, уж така по някакви си сгоди,
отбива се съсед съседа да споходи.

Стопанка среща го и в къщи госта кани,
а ей обажда се и самия стопан
отвътре. Почва се здрависване, покани,
и край камината на гостена желан
сама стопанката възглавница подлага.
Той сяда. На лице разцъфнала е блага

усмивка — знайната на всички веч отколя.
И с знайните шеги се тиха реч подбра.
(Децата, бащина изпълневайки воля,
чевръста дъщеря отвъд да спят прибра.)
И с госта остана, край тихата камина,
сал стария стопан и двамата му сина.

От най-напред речта чевръсто подловена
се ви, сегиз-тогиз поръсвана от смях,
но скоро, като че по припор, уморена
полека се едвам повлече. А пред тях
момата между туй на скемлето-триноже
мезе и бял кърчаг со прясно вино сложи.

Речта се омудни — зачевръстиха чаши.
А разговора е все същия, познат:
„Дано да пекне пак“, „Дано се не разкаши“
(ръмило беше днес) и току виж че „сват“
тоз тук обмълви се, а онзи „свате“ вметне,
и думи с погледи кръстосват се приветни.

А ей че се речта нечакано отплесне,
завий, залута се към някогашни дни
и сякаш в думите нечуто нещо чезне,
като от свирка на овчаря в далнини
стадата привечер подкарали на паши.
И се за здравица по-често дигат чаши.

А през открехнати за в стаята съседна
врати, прислушват се жените во речта,
макар че думите от първа до последня
отдавна знаят те, тъй както и целта
на гостенина стар, но пак се те ослушват
и нещо си една на друга все пришушват.

Между това отвън, под вишнята на двора,
от къщи скритом уж, са вече той и тя.
Отдавна вече там е тихнал разговора.
Мълчат облегнати и двама на плета —
уста се до уста тъй често приближава,
че време зарад реч май малко им остава.

Това, що старите в речта си мотолевят
там вътре, и се все наоколо въртят —
тях тръне младите отдавна ги не плевят,
и пътьом, ако е на сгода, поменат:
тя — всички дарове че вече са готови,
той — че пендари е в града поръчал нови.

И млъкнат пак. А ей по някоя закачка,
в тъмата пръхне тих, сподавен кършен смях…
Преваля нощ. Крила разперилата квачка
събира пилците в небото и пред тях
все по-високо се и по-високо дига,
като че месечка да иска да застига.

А гордо месечко, нагоре сърп извърнал,
по знайния си път величествен върви,
и тъмната земя со светлинка обгърнал
на горний божи свят легендата мълви —
зарад която се звездите разговарят,
и в ширното поле я нивите повтарят.

И слуша селото во бодър сън заспало.
А кръст издигнала да бди на висини,
сама сред селото, като видене бяло:
и черквицата грей с варосани стени, —
като пазителка на туй, що в тишината

се готви за живот и зарад жътва свята.

НЕДКО ВЕТКО

НЕДКО ВЕТКО[1]

Ветко е публицист, когото публицистиката изяде. Тая ламя, която яде и ще изяда всеки юнак, който няма силата на Персея[2] и свети Георгя да отсече главата й навреме! Той и сега пише стихове, но в тях музата отдавна му е изневерила — тя, която сега се премигва вече с тогоз и оногоз от противниците му. А на младини, на връст на която и аз и всякой прави глупости, и е задължен да ги прави, в стиховете му имаше усмивката и на оная палава девойка, която на Острова на Блажените наричат Сериозността на Шегата. Сега има само Шега со Сериозността — една стара мома, която само се секне и се хвали с целомъдрието си. Хумор няма вече, а една брадавична добродетел, която се сърди и джавка като моята покойна свекърва. Защото е крив на себе си, окривява другите! А само да *окривяваш* другите у един сатирик и публицист показва лоши инстинкти и нечист въздух в стаята, дето плъзнеш. Най-хубавото нещо, което Ветко е писал в последне време, е една малка книжка сатири, в които се осмиват идеалите на разни писари, даскали — и бившите и настоящи церибашии в политиката, чийто живот автора знае превъзходно, понеже е бил дълги години протогер[3] в разни техни сдружения. Най-добрата пиеска в тая му книжка е *В механата*, която е, види се, някогашно лично преживяване. От първия период на поетствуването на

Ветка са другите преведени пиеси[4] и в *Неделя по обяд* читателя може да види силата на жилото, а най-вече сръчността на живописната четка у някогашния поет. В тая малка поема на Ветка се е удало да нарисува столичната тълпа и да даде една от най-интересните картини от уличния пъстър живот в най-големия град на Острова, в който град няма друг освен уличен живот. На старини — поета е роден невям през 1851 — него назначиха секретар на централната метеорологическа станция в Артаня, колкото да има от що да се препитава и която длъжност той върши съвестно и до днес, като будно бди отде вей вятъра и пише възпоминания за онова, което трябало да бъде, а не било[5]. Защо не е било — това не е узнал и досега онзи, който следи своите фантазии. В последне време поета постоянно боледува и казват, че правителството отсега е разпоредило, в случай че умре, да го погребат на държавни разноски. Това е една извънредно хуманна разпоредба и предсмъртна грижа за един отдавна вече мъртъв, който все крещи, че още е жив.

---

[1] Израз на сатиричната страна на творчеството на Славейков; във връзка с това той преплита в очерка черти, характерни за Стоян Михайловски. Макар че Михайловски (роден в 1856 г.) е значително по-стар от Славейков, той е много близък с него в продължение на години, изтъква го и в свои печатни изказвания; след своя регресивен прелом от 1905 г., когато религиозните тенденции у Михайловски се засилват и той отива до мистика и сляпа привързаност към всичко черковно, влиза в конфликт със Славейков заради неговото „свободомислие“. Затова Славейков, под предлог, че пише за измислен поет, в много прозирна форма насочва очерка си за Недан Ветко против стария сатирик. Във връзка с това са думите му, че музата на Ветко

(Михайловски) „отдавна му е изневерила“, както и твърдението, че е „вече мъртъв“. — Недан — от имената у Братя Миладинови; Ветко — с оглед на общата тенденция, че тоя поет е вече „овехтял“. Името Ветко се среща и в *„Кървава песен“* (стр. 233, изд. 1943–44 г.) — на една страница с други имена, подобни на тия в антологията: Стамен Лола, Витан Доганя, Китан от Бъта, Чубрата и Димо Груда. ↑

[2] Персей — в древногръцката митология — герой, син на Зевс; той отсича главата на Медуза, която — поради завистта към нея заради красотата й от страна на Атина-Палада — била превърната в страшилище с коси-змии и с поглед, който вкаменявал хората. ↑

[3] Протогер — селски глашатай, общински известител. ↑

[4] Пиеси — в смисъл на стихотворения, кратки лирични творби. ↑

[5] Намек за политическата нестабилност на Михайловски, обвиняван особено много за това, че е поискал и получил пенсия от своя стар политически противник Димитър Петков. Във връзка с тая пенсия, представляваща обществен скандал на времето, са и думите за бъдещето погребване на сатирика „на държавни разноски“. ↑

ПО ГЛАВНАТА УЛИЦА[1]

Разхвърлени са камъни, чакъл
и пръст — шосират улицата пак…
И всяко лято гледам аз все туй —
изрътен път, чакъл и камънак!

И шум и врява… Лани пак бе тъй —
работници и пясък и чакъл…
Ще се оправи — щом начакълят
на кметството изрътений акъл!

---

[1] В. *„Пряпорец“*, 25 август 1910 г. ↑

СЛУГИНЧЕ[1]

Среваха се две псета. Рев и лай…
Подушиха се уж, а кой ги знай

какво им скивна и се пак среваха…
И сплашено пред тях изписка плаха

слугинка — и удари го на бяг.
И отдалеч, от другий ъгъл чак

на улицата, спре се да ги гледа:
и все, макар че рунтавите псета

одушваха се примирени пак, —
удари го отново тя на бяг!

---

[1] В. *„Пряпорец“*, 25 август 1910 г. — В оригиналното издание на антологията озаглавено *„Псета“*; в своя екземпляр на антологията Славейков задраскал това заглавие и написал *„Слугинче“*. ↑

ПРЕД БУФЕТА[1]

За да посрещне подир пладне гости,
сметът от свойте пътечки прибрала,
градината под сливовите сенки
е масите си чистичко постлала.

Но рано е. Не иде още никой.
И келнера, и той в премени нови,
облегнат дреме на буфета. Квачка
пред прага кътка пилците и рови.

---

[1] От своята маса през прозореца към улицата в тогавашното кафене *„България“* (на ъгъла на ул. Левски и Аксаков) Славейков вижда, а понякога и посещава отсрещния „бюфет“ — барачка с маси пред нея, в североизточния ъгъл на Градската градина; в малка София тогава е било възможно и това, с което свършва стихотворението — квачка и пилета да ровят пред тоя „бюфет“. ↑

БИВОЛИ[1]

Два брези бивола — отпред ги шопче тегли
за тежкия синджир в обтегнатата ръка,
и врат прищъпнали о жилавите жегли,
едвам пристъпват те, изпънали крака.

Едвам пристъпват те, че тежък е товара
на чак над ритлите натъпкани кола,
и по неравний път едвам колата стара
се влачи и далеч скрибучат колела.

Товара тежък е. Изпънали дебели
слинави вратове, задъхани пъхтят —
и тъпо погледи от бели очи взрели,
подир водача те безсмислено вървят.

---

[1] В. *„Пряпорец“*, 25 август 1910 г. ↑

КОШМАР

Зловещо свири нощния стражар —
и друг зловещо се далеч обади…
Какво е туй! Нанякъде пожар?
Или са нощни вагабонтски свади?

„Ей, помощ!“ — вика някой. Викна пак…
Гръм. Втори. Още два. Открих прозора —
вред тишина, на пътя и по двора —
и тишина и непрогледен мрак.

Какво е туй? Сън? Истина? Кошмар?
Кръв безпокойна в жилите лудува…
По тротуара се отсреща чува
размерний ход на нощния стражар.

В НЕДЕЛЯ ПО ОБЯД

След отпуск черкова се хората разиждат.
Съборния площад като пазар пъстрей,
тук кител белне се, там рокля червеней,
цилиндри прелъщят, нахлупени се виждат
фуражки. Глъч и смях и погледи приветни.
И вред разтворени омбрели пъстроцветни.

Като да са били кой знае де събрани
на пир, на веселба и пръскат се сега:
кокетно кърши се там женската снага,
ръчица се превий и дългий шлейф прихване,
тук викне някой, там през рамо проговори, —
и храбро предрънчат една о друга шпори.

И саби спуснати изтракат по паважа,
с ръка под козирйок извий се офицер
и нему кланя се наконтен кавалер
и маха му с ръка: стой, нещо ще ти кажа!
Но той, не го дочул, величествен минува,
не го дочул — или престорен, че не чува.

Горд, невнимателен — и как му туй прилича!
Победоносен е воинствения жест!…
Претъркулиха се момчета пет ли шест
или и повече, — а там отвъд претича
широкофустеста и бузеста слугиня
и през тълпата се провре и срещу мина.

Ей друга, третя… Виж, и други дечурлига
се хукнаха — сдумтя нататък барабан…
И пръснатия тук, а там на тумби сбран
народ, повлече се надолу — и верига
по улицата сви, възкриволи далече
и всичко с себе си от площада повлече.

Две бабички, и те, обвити в кърпи черни,
се подир другите повлякоха едвам
пристъпвайки, и те упътени натам;
ей и свещеници, макар и с крачки мерни,
избързаха… яшмак развяла татък була
по чехли претърча — „Минава караула!“

Чуй! Музика гърми — то марша е народен!
И кой отде дозел, и шоп, и чужденец
и цигани — валят към царския дворец…
В неделя по обяд там всеки е свободен —
да влезе не, но тъй, подобно всички хора,
да обикаля вън и зяпа само в двора.

И ей надлъж и шир заеха тротуари,
прииждат, блъскат се, припират и тълпят —
цилиндри, шапки там на слънцето блестят,
и рокли от джамфес, вестони и шалвари, —
изложба на бои познати, непознати,
и физиономии подстригани, брадати

и бръснати, а там напудрени, засмени…
И всички трупат се по тротуара вит.
А изгледът им е тъй весел и честит —
и чуруликане и думи неразбрани,
като че първи път днес случай им се падва
на слънце в блъскотня сърце им да се радва.

Един отсам се вре, отвъд се други блъска…
„Ей иде!“ — чу се вик. Тара-ти, та-ти-там!
Ей капелмайстра горд начело крачи сам
и палица в ръка извива, дига, тръска —
Тим-там, тара-ти-та! След него запотени
се музикантите надуват изчервени.

Народний марш гърми и улицата тряска,
и ехо, блъскано от околни стени,
бухти и тласка се и мята настрани;
по желтите тръби и тъпана пребляска
на подплес слънцето, и бляска и трепери…
След музикантите и трима офицери —

двамина отстрани, а по средата трети,
на два-три шага пред войниците отпред.
Тара-ти, та-ти-там! Сплътени в строен ред
вървят войниците и гъсти байонети
се движат, а все пак са сякаш неподвижни;
и тътне топът тъп чак в улиците ближни.

Фелдфебеля отзад войнишкий ред затваря,
величествен и горд и тъмно вежди свил,
до рамо сабята недвижно прилепил,
с два реда на гърди — отличия от царя.
Там-тим, тара-ти-ти! И ето възкривиха
и се през портите нататък в двора скриха.

Тара-ти, бум! И нож като че ли пресече
воинствения марш и по-воинствен ход…
И заглушений шум на сбрания народ
отново екна пак и близо и далече,
и се размесиха бои — червени, бели
и сини — бомбета, цилиндри и капели.

Разиждат се едни, а други се зареждат
по тротуарите, прихванали ръка
в ръка, а трети се изправили, така
уж заговорени, обръщат и оглеждат
там минувачите и млади минувачки,

които покрай тях провличат бавно крачки.

Но ето, като че за миг ги нещо сепна,
и те избързаха по витий тротуар —
то някой викна: „Виж, излиза самий цар —
там на балкона… Ей царицата!“ И трепна
там не едно сърце, и трепна и затупа…
И в миг пред портите тълпата се натрупа.

А на балкона той изправен величаво
стои — той, погледи в когото се отвред
тъй впиха, — а и тя до него е наред,
с наметка на плещи възсиньо-пепелява;
на него златни се отблясват екселбанти,
на нейната коса огреяха брилянти.

Усмивка мина в миг по устните на царя —
„Здравейте, момци!“ Ей из двора екна вик —
на царския привет войниците за миг
се отзоваха — вик след вика се повтаря
и вън по улици отскочи надалеко,
отдето други вик присрещна го напреко —

„Ура!“ и втори път и трети път пред входа
тълпата го с възторг подзе и прорева.
Извърнат, като че и някакви слова
да каже, тъй с ръка благодари народа,
и тихо се изви и влезе вътре царя…
Ей и царицата — и нещо разговаря

там с адютантина към нея наклонени.
А караула се размести, сдели, спре.
Едина офицер към другия се взре —
ей нещо шепнат си… Надясно отстранени
се музикантите нанякъде прибраха,
и тъпан и тръби и барабан смълчаха.

Настана тишина. Отвън се тротуари
разчистят — вече се насбраните тълпи
разиждат: повече се гладно не търпи —
и бързат към дома деца, мъже и стари,
готова дето ги трапеза вече чака.
За бащин скут дете увиснало проплака,

бащата сопнато нататък го повлече,
огледвайки се все към царския балкон.
Сред улицата с шум претрополя файтон,
покрай двореца сви и татък се далече
скри — в него мярна се там офицер напети
с параден бял калпак и златни еполети.

Заглъхват улици, мълчат и тротуари,
насбраний смет по тях измете го гладът,
и пак на слънцето олегна се прахът,

столичний прах дебел, за който са немари
били до днешен ден „по немание средства“
стотина изборни и все почтени кметства.

И само долу там край градската градина
на слънце тътри се сам „вечний секретар
на правосъдието“, сам — с верния си стар
сюртюк — и ето го лениво се прозина.
В неделя по обяд, по летний зной пладнешки,
прозявката е свят и висши дълг човешки.

ВИТАН ГАБЪР

ВИТАН ГАБЪР[1]

Когато бях на Острова на Блажените, Габър — вече 70-годишен старец — още служеше клисар при църквата Св. Тарапонтий, дето са най-старите гробища на горния край на града. Той е по наследство от баща си прислужник при тая църква и от дете още е виждал не малко сълзи и чувал плач, стенания и натяквания за светът и съдбата човешка в него. В свободното си време, което не е малко, занимава се с реснарство, лови синигери и пише епитафии. Той не е дип грамотен. Но това е негова гордост. И Габър твърди без усмивка, че неграмотността е най-явния признак за оригиналността на истинския поет. Грамотност и образование убиват свежестта на гения, казва той, и вярва в истинността на думите си. И е непоколебим във вярата си, както всякой, който малко му мисли. Той се счита за една крепост и действително е една, но такава, край която и войска, и народна милиция минават и не считат за нужно да я блокират — защото на никого не е нужна. Тая крепост той пази — с един дебел тефтер цитати, една батерия гърмяна и изгърмявана неведнаж по пазарищата на културата. За съжаление Габър не знае руски, единственият език, който нашите поети и писатели знаят, за да притури още няколко тежки заряда в батерията си, например — изреченията за необразоваността на Пушкин, Белински и пр., неща, с които пълнят батерията си нашенските безграмотници! Основната истина, с която почтения клисар си най-вече

служи, е: „Господ е направил светът и всичко на него, без да е ходил на школо, без да е чиракувал у други майстори. Мъдро, истинно и хубаво е само онова, което дойде на човека на ум, без да му мисли.“ Тези и тям подобни изречения са в устата на сума младежи, негови поклонници — цяла фаланга безграмотни гении, синигери, между които църкат и няколко „врабци от турско време“, които Габър лесно лови в мрежата си… То беше тогава едно белобрадо, мило, тумбесто старче, твърде приказливо. Лявото му око при говорене постоянно сълзеше. Фигурата му като да бе сама една епитафия, в едновремешен стил: тъмни изхлузгани потури, отпуснати мустаци, червен жилест нос и фес без пискюл на главата. При тази епитафия само носът не е на място и прилича на беглец в чуждо царство — от царството на епиграмите. Тоя беглец, както ще видите при самите епитафии, често се вънвира дето не му е място. Но това го прави по-интересен. В Копник няма друг, който да пей по-добре от Габъра херувикото, което той е приложил и в стихове, та си го пее дето тряба и дето не. — Всички сведения, които тук съобщавам за Габъра, ми са дадени миналата година, уж като препис от един вид некролог за поета. Моето впечатление за него не е такова. Може би той да е неграмотник, но има несъмнено дар божи, а много от епитафиите му свидетелствуват за добро сърце и не плитка мисъл и чувство. Епитафиите на Габъра не са печатани нийде. Поп Мирко, най-младия свещеник при църквата Св. Тарапонтий, отдавна се кани да събере и печата в книга тия прочути по целият Остров епитафии, но и днес, неизвестно защо, още не се е наканил. А те заслужават това, както, вярвам, сами ще се убедите от няколкото превода, поместени по-долу. Това са пъстри, живи, дребни синигерчета, които не само че не чуруликат безсмислено, а би засрамили не едно канарче и безпретенциозната им наивност допира до

художествена изисканост. Гробищата в двора на Св. Тарапонтий са засега книгата, дето се съхраняват творенията на този оригинален поет и всяка една надгробна плоча — а те са 5–600, — е лист от тая книга с по една епитафия. А на портите на тия гробища — като че мото на книгата — е написана, с големи бели букви на черно поле, първата епитафия. Означените с * епитафии е съмнително дали са от Габър, но те ми са доставени в препис, като негови. Пишат ми, че още приживе той си е съставил сам своя епитафия, с която е украсена сега надгробната му чер мрямор плоча:

Мини и облажи лежащий в гроба тоя:
живя за чужда полза той, умре — за своя.

---

[1] Славейков е искал да създаде образ, който да обединява една страна на творчеството му — писането на къси иронично-сатирични стихотворни жанрове. В своите *„Бегли спомени“* М. Белчева пише: „За Китан* (проверено и на хартията, К вместо В. Бел.кор.ел.изд.) Габър като че ли е взел образът на онзи гробар при неаполитанските гробища, който някога на чуден италиански език ни разправяше за гробовете на разни фабриканти, винари, видни държавни мъже, адвокати.“ Когато Славейков го попитал: „А къде са заровени вашите поети?“ — гробарят отговорил: „Там-хи, при бедните са те.“ — Такъв разговор сигурно е станал, но не е основа на образа на Витан Габър, тъй като Славейков отива в Италия след излизането на антологията; навярно за тоя образ е имал пред вид нашенски гробари и клисари. — Витан — от имената у Братя Миладинови; за презиме е взето име на горско дърво, за да се наблегне на връзката на Габър с

природата, с примитивното; Габър се нарича и селото, посочено като родно място на Тихо Чубра. ↑

ЕПИТАФИИ

1.

Смъртния в смъртта отива, в отредений ден да може
да възкръсне жива душа по всеволята ти, боже.

2.

На онзи свят прибра се вече ти,
невъзмутимий в земната тревога:
дано, кога се срещнеш тамо с бога,
сам бог не се от тебе възмути.

3.

Безимен гроб. Безимен е мъртвеца —
на наший бряг изхвърли го морето.
Моли за нас. Най-чути са в небето
молитвите свети на чужденеца.

4.

На Хаджи Тоша бе съпруга, Стамка.
На млада връст и слаба като сламка,
смъртта я духна и дотук отвея.
Спри, помоли се, пътниче, за нея.

5.

Той своя господ изневери —
дано го нашия прости,
и в рая място му отмери
между блажени и свети,
които се чрез грях спасиха —
че себе си изневериха.

6.

Кърпач, смукач без род,
на име Стайо Търпи, —
раздраний му живот
смъртта закърпи.

7.

Секула Тръпче, майстор вещ.
Честит живя, честит умре —
и той угасна като свещ,
че му фитила догоре.
Но паметта му слава
най-хубава венчава —
пет щерки, седем сина
и внуци вече двайсета дузина.

8.

Петдесет годин наред
той живота все възпява,
а в живота се прозява —
като истински поет
и книжовник многотомен.
Тежък човек. Лек му спомен!

9.

Поп Доротей при раждане го кръсти.
Той тридесет и пет годин навръсти,
но в празната на битието книга,
си името под нищо не подписа:
там, дето други гледаха — той мига,
спа, яде, пи и мръзна и поти се —
защо? За вази и за мен е тайна…
Поп Пантилей погреба Дончов Брайна.

10.

Три години той нарез
беше в столицата кмет,
и да тури всичко в ред
и навреме да сколаса,
претършува най-напред
столичната пълна каса:
и прибра я в своя джоб —
както него тоя гроб.

11.

Носач бе той и цял ден на пазаря
се блъска все, товари, разтоваря,
и чуждо все — докле най-после свари
товара свой во гроба да стовари.

12.

Народен благодетел,
за светлина радетел,
живя и нищо не направи;
но подир смърт остави,
след дълго кат разсъжда,
полвин мильон левчета:
Народната просвета —
говеда да развъжда.

13.

Беше на живот съдия,
на съдиите корона,
над витиите вития.
В границите на закона
прави, струва, пали, смъди,
де-да-е-си свят осъди —
и все, всичко, под заслона
на еди-кой член в закона.
Той бе образцов съдия.
Бог да го прости, горкия!

14.

Роди се и умре. Преди да тръгне, спре.
Преди на тоя свят — на адовете ад —
живота да узнай, отиде право в рай.

15.

Нецъфнала роза оттук ме откъсна смъртта —
пренесе ме в рая и там пресади да цъфтя.

16.

На път за вечността се тук отбих,
и проживях живот честит и тих —
и тръгвам през вратата на смъртта
отново пак на път за вечността.

17.

Живота му чепат бе като глог:
сиромашта така го изчепати —
за сиромаха се погрижи бог,
от долний свят на горния го прати:
да си почине тамо на рахат —
и не чепати вече тоя свят…

18.

Со злините на земята той се бори,
не едно добро в живота Ставри стори —
и живота пред смъртта му проговори:
„На мнозина ти очите за грехът отвори!
Добрини на всякого в живота прави,
а не смята — може би че и забрави —
на мъдреца и пророка думите върховно прави:
че с добро добрий на злото зло прибави.“

ХЕРУВИКО[1]

Отложил всяка грижа земна,
към тебе, господи, воззвах,
и видях и в сърце познах
аз милостта ти всеобйемна.

Живота считах тяжест бремна,
смъртта избавница от грях…
Лъжата во това съзнах,
отложил всяка грижа земна!

---

[1] Херувико (евр.) — църковна песен, която се пее бавно и провлечено през време на литургия. ↑

ВИТА МОРЕНА

ВИТА МОРЕНА[1]

Поетеси на Острова на Блажените има твърде малко, макар че доста има, които пишат стихове. И най-лоши от тях са ония, които пишат все за любов, и за да пишат за любов, крадат от живота времето, определено от бога за нея. Да пишеха поне това, което като жени чувствуват! Те само кастрират мъжките чувства, като мислят, че с това ще ги оприличат на женски. И там не липсват вече жени, които уважават себе си и своите чувства, но проявата на тия чувства е тъй честа, че… В една малокултурна страна има много обяснения на това, *че*, но за тях не е тука място. И там има жени, които не гледат само да се харесат на мъжете, а правят всичко да харесат на себе си. А до таинствения замък — *до себе си*, — в който не живее лекомислената богиня Суета, пътя не е тъй гладък и с теснички обуща с високи токове мъчно се достига дотам. За там се ходи со коравите сандали на живота. И Вита Морена е една от ония, които само тъй са стигнали в таинствения замък.

Портрета на поетесата — ако се земе за верно, че той е истинският й портрет — показва една жена в скръб, с измъчено лице, но неувяхнал поглед. Коя е тя — никой на Острова на Блажените не знае и нищо не можаха да ми кажат за авторката на една от най-хубавите елегии — *Може би моя*. Не се знае дали поетесата е писала и други стихове, но за верно твърдят, че с това име няма досега нийде нищо друго

печатано. Да не би да е някой псевдоним? Но портретът й е общоизвестен и под него винаги стои подпис Вита Морена. Наверно тя ще е изпяла само една песен, песента на края на своя живот — *Може би моя*. Жива ли е тя, която тъй реалистично и в такъв тържествен тон и темп е възпяла своето погребение? Или отдавна лежи в гроба, останал бог знае де самотен в полето? На Острова на Блажените никой нищо не знае за нея, за авторката на най-дивния marche funèbre[2] — *Може би моя*!

---

[1] Втори женски образ в антологията, но и с намеците в очерка, и със стихотворението Славейков ни насочва към тъгата, трагичността в своята поезия. И за тоя образ обикновено се смята, че е на Мара Белчева, но е вероятно Славейков да е имал пред вид тогавашната рано починала поетеса, Екатерина Ненчева, чиято поезия е изпълнена със скръб и мисли за смъртта. Съвременниците я описват като висока и стройна, нежна, но — слаба и болезнена. — В оригиналното издание на антологията името е Вита Деледа, в своя екземпляр Славейков е задраскал Деледа и е написал Морена. — Вита (Витка) — българско женско име; Славейков може би е имал пред вид и латинското, и италианско значение на тая дума (живот). Първоначалното име (в оригиналното издание) е съставено по подобие на името на известната италианска писателка Грация Деледа; второто презиме, Морена — по името на старославянската богиня на смъртта Морена. ↑

[2] marche funèbre — траурен погребален марш. Бел.кор.ел.изд. ↑

МОЖЕ БИ МОЯ

Зинал е гроб — за кого ли изровен? —
бавно отйеква се звона черковен —
звънне и спре, като нещо възчаква,
като мъртвеца и той да оплаква,
зарад когото тълпа се е сбрала
тамо на гроба за сетна раздяла.
Гроба. И може би той да е моя.

Зинал е — чака да бъде заровен.
Ето че гръмна и хора черковен:
„Вечная памет!“ Повтори, потрети.
Тихи ридания. Писък! Навети…
„Майко!“ — залипана рожба[1] *изплака…*
Черната пръст во ковчега затрака.
Гроба. И може той да е моя.

Още едни за земя се привеждат,
други се вече из пътя изреждат,
трети — цял рой — се навънка помъкна.
Тихне. Затихна. И звона замлъкна.
Пак се в живота завърнаха всички…
Гроба остана в полета самички.
Гроба. И може би той да е моя.

---

[1] „Залипана рожба“ — от хлипа (която хлипа, плаче). ↑

БОНЕ ВОЙДАН

БОНЕ ВОЙДАН[1]

За вярване е, че Боне Войдан е роден през 1843 в малкото южно селце Плита, край морето. Починал (каква хубава дума за безпокоените през живота!) в 1891 в Техеран[2]. Той се е учил в Париж, но е французомразец, жесток и непримирим, като да се е раждал в Берлин. Живял е дълги години в Мюнхен[3], от 1868 до 1876, и е бил добър другар със знаменитите тамшни поети Паул Хайзе и граф Шак[4]. Дружбата му с последния особено е повлияла на развитието на неговия талант, най-вече преводите на граф Шак из индийските и персийски поети. В 1876 Войдан се връща в родината си, установява се като адвокат в Аданя[5] и основава знаменития на времето журнал *Преврат*, в който наистина се е стремил да преврати първобитните понятия на тогавашното общество за живота, обществен и литературен. Около тоя журнал са били групирани най-добрите писатели по него време и движението в полза на проповядваните от тия писатели идеи — полу-социалистически, полу-модерно индивидуалистически — става тъй внушително, че тогавашното реакционно правителство, во главе со знаменития главорез Селвини[6] се е принудило да вземе твърде енергични мерки против *Преврат* и писачите в него. При един процес, повдигнат срещу *Преврат*, Войдан възкликва пред съдиите: „Островът на Блажените е един нещастен остров, защото и в него няма правосъдие!“

Тогава правителството дига процес и против него. Законът е немилостив за обиди, особено когато те са истини. Знаещ това твърде добре като законоведец, а знаещ още по-добре на практика, че закон стига близо и далече — Войдан избягва чак в Персия, която по онова време се славеше за страна на правдата без закон за нея специално. Преди това още той е лежал две цели години в затвор, та на опит е знаял какво нещо значи тъмница на Острова на Блажените, на която пъкълът е само копие. С падането на главореза от власт 1877[7] даде се амнистия на всички преследвани, но нашият поет не се възползува от нея и си остана да живее в Техеран. Там той основал килимарска фирма и в скоро време спечелва огромни богатства, завещани след смъртта

му за литературен фонд, за което не един вестникар и политик възкликва: язък за парите!

Освен песни Войдан е написал два романа — *Синът на Слънцето* и *Врагове*[8], много четени на времето си романи с политическа тенденция и вече съвсем забравени от сегашните читатели, живеещи сами в свои тенденции и за които идеите и тенденциите на миналото са дрипи от старо време. Както романите, тъй и безчислените му разкази и критически очерки са „изгърмени пищови“, както ги нарича един съвремен критик — нещо като нашенските романи *Мрак*, *Из мрак*, *Полумрак*, *Из нов път* — по сухо и подобните тем поетически и обществени недоносени рожби, които никоя фараонова дъщеря няма да намери в кошницата на бъдащето. Времето твърде много е пасло от прозата на Войдан и не е оставило на литературния чаир нищо за сегашните говеда.

Съвсем иначе стои работата с песните на Войдан. Той е написал 471 песни, изключително във възточен стил, но не и форма, в които ясно личат учителите му в тоя вид поезия: Хафис, Омар Хаям, Джехаледин Руми[9] и — Гете, сам той техен ученик, всички те певци на любовта, виното и правдата в бога. Под името *Диванът на изгнаника*[10] неговата книга песни е имала досега 116 издания[11] и е една от най-популярните книги на Острова. Тая книга е разкошен персийски килим. Но основните бои и много от възточните му нишки подсещат за друг ландшафт, хора, нрави, понятия и отношения — подсещат за родния край на поета. Личните прилуки на поета и нелекият му живот на чужбина не са убили неговата жизнерадост. Скръбта рядко се обажда през песните му, освен скръбта за другите, за неправдата на другите. За себе си има утеха само в себе си, а външната утеха дири не в хората, а в чашката-утешителка на мнозина негови събратя по дух и съдба, непризнаващи хорската неправда за правда на бога. За негова външен живот характерна е песенчицата *Пътем*, в която се описва мудният върbеж на колата на живота му. На петдесет и двегодишна възраст[12] един ден, когато той, подир няколко метнати чашки хубава ширазка гюловица, се намирал в особено весело и тъжно настроение, колата на живота му се прекатурят, той пада от тях и си счупва главата. След няколко дни, на 11 май, се успокоява в лоното на божията правда. Днес гробът му не се знае де е. Че не се знае — това е почти едно щастие — за поет, комуто тряба да се знаят делата, живия му подвиг, а не де са мъртвите останки на плътта му. На времето критиката е дигала

доста врява за песните на Войдана: и понеже повечето от тях са с политическа умисъл, доста мастило е изхабено да се коментира мотивът на тая или оная песен, поводът и лицето, чийто силует се мерка през дадена песен. Най-рече с такива неща и коментарии се е оращисвал знаменитият критик Цирка в книгата *Критика на критиците* и *Мартин Зедек и аз*, които са най-добри досега ръководства — как се сее на корена му ряпа. Заната с такива изследвания, критиката досега не е обърнала поглед към естетическата културна страна на произведенията на Войдана и най-хубавите му песни например, като *Дъщерята на Шаха*, пълна с живот, движение и смисъл не само за своето време.

Песните на Войдана са преведени на френски от Емил Фино, Париж, Леру, 1889[13].

---

[1] Нашият интерес към очерк за такъв поет, приготвен за антологията (въпреки че липсва в нея), бе предизвикан от подсещането в очерка за Видул Фингар: в оригиналното издание на антологията в очерка за Фингар на два пъти се говори за Войдан като за поет на Острова — първо: че Фингар е „другар на Войдана и негов сътрудник в *Преврат*“ и второ: че при разгрома на редакцията на *„Преврат“*, когато загива Фингар, на Войдан един чомагаш дръпнал ухото с думите: „Глас народен — глас божи!“ (Във второто издание първото от тия споменавания е махнато.) — Освен това в описа на архива на Пенчо Славейков, направен на 20 февруари 1920 г. от Боян Пенев, е отбелязано съдържанието на *„Папка №7“* (поради злощастната съдба на архива на Пенчо Славейков, от който по-голямата част е загубена, самата папка не можахме да намерим). В т. 2 на тоя опис на *„Папка №7“* четем: „Произведения, които са били определени за *“Острова на блажените"* и не са още обнародвани: а) Боне Войдан (характеристика и стихотворения); б) характеристика на Б. В.; в) стихотворения: Трикнижник на живота, Суета сует, Некролог."

Дълго време смятахме, че очеркът за Боне Войдан („характеристиката“) е останал само в ръкопис — и тъй като не можехме да го намерим, отбелязахме в нашата статия *„Островът на блажените“* (*„Литературен фронт“*, 10 май, 1956 г.): „Според някои данни, Пенчо Славейков е написал за антологията биографичен очерк за още един поет, който не е сложен в антологията — Боне Войдан. Изглежда, че тоя очерк е запазен някъде и един ден ще види бял свят“. — При по-късните ни издирвания на материали от Славейков — като разглеждахме

всекидневните вестници от времето на пренасянето през 1921 г. костите на поета от Италия в България, с надеждата, че около тоя факт е писано нещо в тия вестници — се натъкнахме на в. *„Пряпорец“* от 25 юни 1921 г. с очерка за Войдан, а в броя от 22 юни с.г. — неозаглавеното стихотворение, започващо с думите *„Където мина…“*. Многобройните и огромни по размерите си стари годишнини на някогашните всекидневни вестници представляват „архива“, в която — поради липсата на подробни указатели — се крият ценни материали, за чието откриване е нужно специално и трудно „ровене“; така тоя очерк, въпреки че е бил отпечатан в посочения вестник (по ръкописа, който редакцията е имала на ръка), трябваше дълго време да се смята за загубен, без да има където и да било данни за него и без да можеше някой да каже — при многото разпитвания, които направихме — дали го има някъде.

От всички образи на поети на „Острова“ Боне Войдан е най-бунтарският, най-левият. В желанието си да обхване в различните образи на поети (и фактически — с различните страни на творчеството си) всички тенденции на тогавашната българска литература, т.е. да покаже таланта си като всеобгръщащ тая литература, Славейков в Боне Войдан — въпреки известни индивидуалистични негови черти — е вложил нещо от образите на поетите-социалисти; затова и посочва като негови произведения две от известните творби на М. Горки. Сигурно именно това определено „бунтарство“ на Боне Войдан е станало причина за отпадането на очерка за него при окончателното оформяне на антологията — нещо, обяснимо с тогавашните политически условия и може би с работата на Славейков на държавна служба: той е размислил, че чак дотам няма да му се позволи… Като е представил Боне Войдан като политически изгнаник, Славейков е свързал образа му с тоя на Ферхад Меддахи, т.е. с първия образ, в който представя себе си като друг поет (*„Мисъл“*, 1892 г.); оттам — влагането в чертите на Боне Войдан нещо от източната мъдрост и леко гледане на живота, с епикурейска насоченост.

Името Боне е взето от народните песни; презимето Войдан е прието с оглед на борческия дух на поета в асоциация с „воюва“, „войнственост“. ↑

[2] Техеран — столица на Иран (Персия). ↑

[3] Ферхад Меддахи, който като първоначално набелязан образ стои в основата на образа на Боне Войдан, е показан в бележката за него в *„Мисъл“* като „ферзистанец“ (от Иран),

политически емигрант в Лайпциг; като поет от „Острова“, т.е. от България, Войдан е от с. Плита, но по-късно живее и умира в родината на Меддахи, в Техеран. И Меддахи, и по-късно Войдан са очертани, като се има пред вид немският поет Фридрих Боденщедт (1819–1892 г.), известен като преводач на руската литература; от 1840 г. той живее няколко години в Русия, а в 1843 г. пътува в Армения, Грузия, Персия; в Тифлис се запознава с азербайджанския (и персийски) поет Вазех Мирза Шафи (1805–1852 г.), като взема при него уроци по източни езици, главно персийски. В 1851 г. Боденщедт издава сборника *„Песните на Мирза Шафи“* (много от тях П. Славейков превежда); — поради разпространеното в Германия писане от немски поети на стихове в източен дух, с посочване, че са уж от източни поети, тия стихове на Шафи минават за Боденщедтови и му създават голяма слава (въпреки че Боденщедт има и свое оригинално творчество). Така че фактически в основата на Меддахи и Войдан, с персийския произход на първия и с живота в Персия на втория, стои Мирза Шафи. — За Войдан е посочено, че е живял „дълги години в Мюнхен“, тъй като в Мюнхен живее — от 1854 г. — Боденщедт. ↑

[4] Паул Хайзе (1830–1914 г.) и граф Адолф Шак (1815–1894 г.) — известни немски писатели, живели в Мюнхен и приятели на Боденщедт. ↑

[5] Аданя — град в Турция (в Мала Азия); въпреки че е посочен като град на „Острова“, т.е. в България, взето е това източно название във връзка с целия дух на очерка за Войдан. ↑

[6] И тук, като в очерка за Боре Вихор, Стефан Стамболов е наречен Селвини; в очерка за Фингар Стамболов е наречен „главореза Стефа“ — това определение се подзема и тук: „знаменития главорез Селвини“. ↑

[7] Стамболов пада от власт в 1894 г.; тук годината 1877 е взета от започването на Руско-турската война като начало на освобождението на България. ↑

[8] *„Синът на слънцето“* — заглавие по подобие на заглавието на пиесата на М. Горки *„Деца на слънцето“*, написана, когато той е затворен в Петропавловската крепост (1905 г.); *„Врагове“* — пиеса от Горки (1906 г.) ↑

[9] Шемзедин Хафис (роден в началото на 14 в., умрял в 1388 или 1389 г.) — ирански поет; Омар Хаям (1040–1123 г.) таджикски поет-философ; негови стихове са влезли и като съставна част на иранската поезия; Джалолидин (Джехаледин) Руми (1207–1272 г.) — ирански и таджикски поет. ↑

[10] Диван — тук в смисъл на название на сборник стихове в източната поезия. ↑

[11] Намек за многобройните издания на книгата на Боденщедт „Песните на Мирза Шафи“. ↑

[12] Ако се вземат годините на раждането и смъртта на Войдан, посочени в очерка (1843–1891 г.), той е умрял на 48-годишна възраст; поради това, че нямаме на ръка оригинала, не можем да установим дали в случая имаме авторско недоглеждане или печатна грешка; най-вероятно е да е била прочетена невнимателно, при набора в „Пряпорец“, годината на смъртта на Войдан, която ще да е била 1895 г. — още повече че тая година отговаря на годината на смъртта на Петко Славейков, а Пенчо Славейков и на други места в антологията, когато говори за поети-борци, има пред вид образа на баща си. ↑

[13] Книга с преведени на френски Славейкови стихотворения не е имало; за по-голяма правдоподобност — с оглед очерците на поетите да имат вид на истински биографии — тук са посочени преводач, издател и година на изданието. ↑

КЪДЕТО МИНА, ЧУВАМ СТАР И МЛАД…[1]

Където мина, чувам стар и млад
да си нашепват: „Туй е то Ферхад!

Виж как е той замислен и унесен,
наверно той крои пак нова песен.

Наверно! Той со своите мечти,
възнася се в небесни висоти,

на земното като отърси пра̀ха —
и разговори води сам с Аллаха…“

Не ази съм до него възвисен —
но сам Аллах снизхожда тук при мен!

И в песните на тоз, що го обича,
сам истините свои той изрича.

---

[1] В друго издание — след издирване на ръкописите и с оглед на наличните напечатани текстове — като стихотворения на Боне Войдан би трябвало да се сложат посочените в описа на Б. Пенев три стихотворения; при сегашния етап на материалите и изучаванията ние слагаме само стихотворението *„Където мина…“* (въпреки че не е посочено във въпросния списък); отпечатването му в *„Пряпорец“* в близост с очерка за Войдан и особено общия му дух и

това, че в него поетът се нарича Ферхад (първообраз на Войдан) ни кара да смятаме, че това стихотворение е било сложено от Славейков към очерка; за непълнотата на списъка говори и това, че в очерка се говори за *„Дъщерята на шаха“* (с променено по-късно заглавие — *„Изгората на Шемзедин Хафиса“*), като за стихотворение на Войдан, а го няма в списъка; то от самия Славейков е било прехвърлено към цикъла на Нягул Кавела, без да е направено поправка в очерка за Войдан. ↑

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ В ОРИГИНАЛНОТО (ПЪРВОТО) ИЗДАНИЕ И НЕВЛЕЗЛИ ВЪВ ВТОРОТО[1]

ВИДУЛ ФИНГАР

ПРАЗНИК

Днес са постни, утре благи дни —
празник е на дните по средата!
Ти на тоя празник отдъхни
с чаша руйно вино во ръката.

И на тоя празник си спомни
за онез, що нявга са живели —
с подвига на земните си дни
на живота чашата долели.

Тая чаша днес ти подигни
в тяхна чест и тяхно свято име:
пример дали нам — и наште дни
с наша воля как да осветиме.

Мъченика свят си ти спомни,
и за подвиг волята му свята:
затова е ден отбран от дни,
празник ден — на дните по средата.

---

[1] Във второто издание Б. Пенев не е поместил някои от стихотворенията, от първото (оригиналното) издание, като е имал пред вид това, че те са задраскани от Славейков в неговия личен екземпляр на антологията, когато е подготвял второ издание, каквото не излиза, докато е жив. Тия стихотворения ние

поместваме в това приложение, като не печатим само едно от тях — *„Народ“* от цикъла на Видул Фингар (в него е дадено и се повтаря в още по-драстична форма неправилното отношение към народа, приписано на Бачо Киро в стихотворението за него в цикъла на Боре Вихор). Самият Славейков след това никъде не го помества. — В цикъла на Доре Груда, *„Из «Златен дъжд»«*, на мястото на третото стихотворение, *»На голия валог самотно стоиш“*, той е сложил ново стихотворение (дадено във второто и в настоящото издание) — *„Така ги съдбата ориса“*. — Срещу задрасканото *„В механата“*, в цикъла на Недан Ветко, е написал — очевидно за да се сложи на това място в новото издание — *„Сатана“*. В малкото сборниче в чест на Пенчо Славейков, издадено от негови почитатели през 1913 г. („за първата годишнина“ от смъртта му) е поместен текстът на това стихотворение с бележка, че е недовършено. Интересна е и бележката му „Това е от Дожд“ срещу стихотворението му *„Пред буфета“* в цикъла на Недан Ветко — бележка, изразяваща намерението му да прехвърли това стихотворение в цикъла на Китан Дожд. Също — над задрасканото заглавие *„Не възкръсява“* (Доре Груда) е написал: „Мак“.

Освен това Славейков на ред места е написал — без повече обозначения и без никакъв текст — заглавия на стихотворения, които е трябвало да се включат в подготвяното ново издание на антологията; повечето от тия стихотворения са само израз на намерението му да напише нови стихотворения на такива теми. Ето тези заглавия:

Към цикъла на Доре Груда *„Из «Златен дъжд»«*: *»Сбогом!“*; *„Месечко се смей“*.

Към цикъла на Китан Дожд: *„Котета“*; срещу това заглавие: *„Дечурлига б/училище“*.

Към цикъла на Иво Доля (над *„Запустение“*): *„Пролог: Угаснала звезда“*.

Към цикъла на Тихо Чубра: *„Ахасфер“*; *„Христос и възкресеното момиче“*; *„Към Емаус“*.

Към цикъла на Секул Скъта: *„Фауст“*; *„Край храма“*; *„Сократ“*; *„Омир“*.

Към цикъла на Ралин Стубел: *„Коситба“*. ↑

ДОРЕ ГРУДА

ИЗ „ЗЛАТЕН ДЪЖД“

На голия валог самотно стоиш,
ти, стройна Калино. Защо ли трептиш?
С приветна милувка те слънцето грей,
и вейки ти вихър отнийде не вей…

— Попитай сърцето си, пътниче, ти:
то в свойта самотност защо ли трепти —
не грей ли го слънце с привет от небето?
И моя ответ ти ще чуйш от сърцето.

НЕ ВЪЗКРЪСЯВА
ИЗ „ДУМИТЕ НА НЕЩАТА“

Не казвайте: Широк е божий свят —
ти още тъй си млад!
Знам що ви е на ум. Но мен отнеха
свят и живот едничката утеха.

Напусто думи. Чух ги неведнъж,
и чувам — бъди мъж!
Но който знай на загуба тъгата,
за него няма слънце на земята.

Не казвайте — тоз вечер, що се скри,
пак ще изгрей в зори!
Знам, слънцето живот на живи дава —
но мъртвото из гроб не възкръсява.

СПИРО ГОДИНА

АМАНЕТИ

Три пори минва хорският живот,
подобно сок на лозовия плод:

додето броди още той с калта,
шара го казват — то е младостта:

макар и мътно да е то на глед,
и силно е и сладко като мед!

Когато вече прекипи веднъж,
сюзме то става — резко като мъж:

со него се запива на обяд,
не много, че — да ти (не) стане гад!

Когато се утае в съдове,
избистрено — то старост се зове:

во чашата като рубин то грей —
и песента на мъдрината пей!

КИТАН ДОЖД

СТАРИЦА

Прегърбена се връща от пазар
старица — празна е на гръб торбата —
нанизала краваи на ръката:
за внучета от град заръчан дар.

Прегърбена върви полека тя,
и с тънката тояжка се подпира…
И сякаше ги вижда — и се взира —
насреща й от къщните врата

как те се хукват дълъг върволяк:
Иванчо, Стою, Ленка, Смил и Слави…
„И-и! трябаше игли…“ — а тя забрави.
И спре. — „И-и, пусто!… Е, до петък пак!“

НЕНО ВЕЧЕР

НЕ СЕ ГРИЖИ[1]

Не се грижи за онзи свят —
на тоз си отживей.
Откъсвай розовия цвят
докле не увехней!

Додето още листовце
той пери и цъфти, —
додето в твоето сърце
желание трепти.

Че за милувка розов цвят
цъфти и хубавей.
Не се грижи за онзи свят —
но тоз си отживей!

---

[1] Срещу текста (задраскан) на това стихотворение Славейков е написал в своя екземпляр на антологията: „“Че няма да си вечно млада" (Т. Линген)" — Това е едно позоваване на преведеното от него и поместено в сбирката му *„Немски поети“* стихотворение „Добър съвет“ от немската поетеса Текла Линген. Първият и вторият куплети на това стихотворение завършват с рефренния стих: „че няма да си вечно млада“. ↑

ПОУКА

Мятай се насам-натамо
и в почуда свивай рамо —
нищо, синко, не помага…
Тъй го дига, тъй го слага
на времето и баща ти —
докато от ум не пати…

Блага цел за да постигнеш,
туй що искаш ти да дигнеш,
друг в главата с мисли смътни,
теб напук, ще го геврътне.

Туй, що сваляш — без да мигне
друг ще сетне да го дигне!
А пък ти сумти и фукай —
откъм гръб се само пукай…

Както найдеш, ти я карай
и очите си отваряй —
и наляво, и надясно,
да се не намериш в тясно, —
като пати у решето,
кат баща ти на времѐто!

ЧЕВДАР ПОДРУМЧЕ

КНИГА НА БИТИЕТО[1]

О, дивна книго, с трепет таен
превръщам твоите страници,
и образи, и мисли върволици
вървят пред погледа ми смаен.

Дочитам те и с трепет и тревога —
и те зачитам пак отново,
во всякой ред и всяко слово
и чувствувам и виждам бога:

ту кротостта на волята му строга,
ту злобата на обич безконечна —
и в неразбранщината вечна
следя как губи образ той на бога.

---

[1] „Денница“, кн. 3, 1890 г. — Идеята е взета от стихотворението на немския поет Теодор Щорм, което по-късно П. Славейков превежда (в сп. *„Мисъл“*, кн. 9, 1902 г.) *„Книгата на живота“*. Ритъмът и размерът на двете стихотворения са еднакви; схождат се и отделни изрази — превръщането страниците на живота и пр. Навярно това голямо подобие е накарало Славейков да изостави *„Книга на битието“* при подготвянето на второто издание на антологията. ↑

НЕДАН ВЕТКО

В МЕХАНАТА

Бях при министра аз пак отзарана.
Знаш, я, без служба откакто съм, стана
толкова месеци: вече подбра
осмия… Дето що имах пара
скътана, всичко се вече прекара —
ще се гладува отсега на вяра.

„Вашата просба, прочетох я снощи,
чакахте толкоз — почакайте още:
имам пред вид!“ — измърмора ми той
и запрелистя на масата рой
там навалени книжа и бумаги…
Чисто избричано. Ели го враги!

— Но, господине министре — отворих
ази уста. „Знам, знам! Отговорих
завчера вече на вашия кмет…
Що да ви сторя? За ваши късмет —
няма ваканция… Щом се открие…
Де бяхте по-преди? Кой бяхте вие?“

— Станчо Иванчов от Девня до Варна!
(„Имам пред вид“ — виж, и тая е харна,
а пък ми името даже не знай! —
мисля си тъй, де.) Каквото колай
падаше, с чест се за него залавях —
как не! И честно дългът изпълнявах.

Две годин редом на село кметувах,
месец, та два, та дванайсет кротувах,
после бях пристав в Русчук и Бургас…
Днес, господине министре, на вас
ми е надеждата — вече се мина,
как съм без работа, втора година.

(Малко послъгах, но честно. Не може
то без това) — и залавях се тоже
частно на работа — все не върви:
работа много, но иска пари,
а пък пари — та отде да ги зема…
Глад ми с години изръти корема.

Почвах и вестник, Народна Отбрана, —
аз либерал съм… Но корен не хвана —
с първия брой го удари о плет.

Вярвам, за всичко туй нашия кмет
да ви е казвал. Последна надежда
вий сте… — А виждам деснàта му вежда

се поподига. Ей бързо извади
кърпа. Осекна се. И се обади
тихо: „Да, виждам, но както преди,
пак ще ви кажа: тя таз се реди
не лесно — има не малко несгоди…
Чакайте, ред и до вази ще доди.“

Тъй се тя свърши. Ей, дай два коняка!
Те, либералите, санким ги чака
скоро дранголника. Търтил ги бес!
Аз опозиция пак съм от днес!
Дай още два! Тя такваз си е, нашта —
Корен на сухо се, байно, не хваща!

АНГЕЛ ТОДОРОВ
БЕЛЕЖКИ
КЪМ „НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ“
ОТ П. П. СЛАВЕЙКОВ

През време на живота на Пенчо Славейков *„На Острова на блажените“* излиза само в едно издание (наричано от нас в бележките „оригиналното издание“), озаглавено:

> „*На Острова на блаженнните*[1]. Антология. Биографиите на поетите са написани, а стиховете преведени от **Пенчо Славейков**. Портретите е рисувал **Никола Петров**. Издателя **Александър Паскалев** печата антологията в придворната печатница на **Иван Кадела**, София, 1910 година, месец ноември, в две хиледи книги на брой.“

На първата страница на вътрешната корица е отпечатан портрет на Пенчо Славейков (скица, нарисувана от Н. Петров). Книгата е издадена във формàта, в който излизат повечето книги на Пенчо Славейков и му е любим, тъй като дава по-представителен, по-широк вид на изданието — 24/19.

Никола Петров е бележит български художник, роден в 1881 г. във Видин. Учи в Рисувалното училище в София (сега — Висш институт за изобразителни изкуства „Николай Павлович“) при професорите, крупни

художници-реалисти, Ярослав Вешин и Иван Мърквичка. Участва в изложби, илюстрира книги и е тясно свързан със социалистическото движение. Сред голямото художествено наследство, което е оставил, особено личат картините му *„Река Ерма при Трън“*, *„Рекичка с камънаци“*, портрет на Пенчо Славейков (вън от скицата в антологията) и др. Живее в близка дружба с писателите, като илюстратор на книгите им или автор на техни портрети. Славейков се интересува от творчеството му още от студентските му години, когато Н. Петров рисува (в две картини) р. Росица при Севлиево (Росица особено допада на П. Славейков поради поетичното си име, често използувано от него в поезията му). Мизерията, в която живее Никола Петров, отрано разклаща здравето му и той умира 35-годишен (в 1916 г.). Запазени са спомени на съвременници за работата на Н. Петров върху скиците на антологията, за предварителното обсъждане на характера на тия скици заедно със Славейков. Преди да се спре на Н. Петров, Славейков е натоварил с тая задача друг художник — Харалампи Тачев; въпреки че няколко негови опити за скици на поетите от „Острова“ не допадат на Славейков, последният го цени като художник и му възлага други задачи по своите издания. След смъртта на Славейков, Тачев рисува проект за негова гробница — за мястото в Лозенец, посочено от Славейков в стихотворението му *„Псалом на поета“* като негов бъдещ гроб. — Като основа на работата си над скиците в антологията Никола Петров е имал различни портрети на Славейков; запазени са Славейкови бележки в личния му екземпляр на книгата, при скиците: „Портрета от голямата група в Лайпциг“, „Тенекиения портрет“ и др. При самото съставяне на антологията си Пенчо Славейков е имал като свой подтик и донякъде като образец двутомния труд на Реми дьо Гурмон *„Книга на маските“* (оригиналът й, на френски език, е запазен сред

неговите книги). В нея се говори за действителни писатели, но бележките за тях са в тона, който Славейков е възприел за биографичните очерци за поетите на Острова, и всеки очерк е придружен с портретна скица на писателя от известния художник Ф. Валотон; простото съпоставяне на портретите в Славейковата антология с тия в *„Книга на маските“* показва, че Славейков е посочил като образец на Никола Петров и последният е имал пред вид при работата си портретите, нарисувани в посочената книга от Валотон.

Предварителна работа на Пенчо Славейков над *„На Острова на блажените“* е сбирката му от 1909 г. *„Преди мълчанието“* (непечатана; запазена в ръкопис в музей *„Петко и Пенчо Славейкови“*). На заглавната страница на ръкописа е сложено мото из Апокалипсиса (една от книгите на Библията): „Се грядет день великаго млъчания“. На същата страница следва съдържанието на сбирката: „*На брегът на бъдащето* (без задраскване — отгоре написано: *На другия бряг*). *Към Витлеем. На кръстопът. В Аида. Спастрена наздравица. Химни за смъртта на свръхчовека. Дъщерята на шаха. В пустинята. Моето внуче. Обичам аз живота. Трепетлика. Аменготеп. Чучулига. Богоборец. Създаване (на) света. Паметник. Ахасфер. Авгиеви обори. Тристан и Изолда. Псалом на поета. Крали Марко. Флагеранти.*“

Текстът на така даденото съдържание е поправян и уточняван, дадено е и второ съдържание — като и двете съдържания не отговарят напълно на самата сбирка (някои от посочените заглавия липсват в нея). От сложените в *„Преди мълчанието“* стихотворения единствено не е включено в *„На Острова на блажените“* това, с което ръкописната сбирка завършва — „Паметник“. То е публикувано първо в сп. *„Листопад“*, кн. 1, 1922 г., и след това през 1923 г. в редактираното от Мара Белчева издание *„Избрани съчинения“*. Написаното е в духа на известните стихотворения на

Хораций, Державин и Пушкин с еднаква тема — *„Паметник“* в по-прекия дух на Пушкиновото. Като Пушкин, Пенчо Славейков се обръща към бъдещето с вярата, че то ще оцени творчеството му:

И чувам аз на нови дни мълвата,
и в нея ек от мойто живо слово,
в което нов род зарад дело ново
си е кърмил душата.

За връзката на *„Преди мълчанието“* с *„На Острова на блажените“* говори Мара Белчева в своите *„Бегли спомени“* (увод в посоченото издание): *„Пред мълчанието“* — сбирка, влязла сетне като съставна част в *„Острова на блажените“*. За самата сбирка (озаглавена в ръкописа не *„Пред“*, а *„Преди мълчанието“*) тя казва, че е „дълги години мислена и творена“. Повечето от стихотворенията в сбирката — пак според Мара Белчева в *„Бегли спомени“* — „са написани в Париж, дето отиде да се лекува“. — В настоящите бележки за пръв път се публикуват данни из тая ръкописна сбирка.

Когато — в началото на 1910 г. — оформя концепцията на антологията *„На Острова на блажените“*, той включва в нея почти изцяло *„Преди мълчанието“*, както и други свои стихотворения, печатани в списания и вестници и невлезли в дотогавашните му сбирки — но пише и ред нови стихотворения. Бележките за поетите пише във време на съставянето на книгата.

В музея *„Петко и Пенчо Славейкови“* е запазен Пенчо Славейковият личен екземпляр на антологията — с етикет *„Библиотека Пенчо Славейков“* и с негов надпис: „Моя екземпляр за поправки“. На последния лист (преди корицата) е написал: „Второ издание на

една книга е втора женитба за автора й. И тя е само тогава интересна, когато не е като първата.“ Очевидно П. Славейков е подготвял второ издание на антологията — и за тая цел е нанесъл в същия екземпляр редица поправки: те засягат както текста, така и цели стихотворения — едни от тях той е задраскал, а е и набелязал заглавия за поместване на други стихотворения. Боян Пенев — при редактирането на новото издание на антологията след смъртта на поета — е имал на ръка тоя екземпляр и е взел пред вид направените поправки. Затова настоящото издание е по установения от Боян Пенев текст, който отговаря на последната воля и редакция на самия Пенчо Славейков. За да не отежняваме нашето издание, което има популярен характер, не сочим многобройните разлики между оригиналното и Боян Пеневото издания, освен когато това се налага за изясняването на някои места в антологията; в даденото от нас приложение читателят може да види стихотворенията, които са поместени в оригиналното издание и са отпаднали от Б. Пеневото.

След смъртта на Пенчо Славейков с редактирането на нови издания на произведенията му, въз основа на личния му архив, пръв се заема д-р Кръстю Кръстев, но смъртта му (през 1919 г.) слага край на тая негова дейност, без да стигне до *„На Острова на блажените“*. Боян Пенев продължава това редактиране с план да групира Пенчо Славейковото творчество в осем тома. От тях излизат, в издателството на Ал. Паскалев, седем тома, включително *„На Острова на блажените“*. Не излиза, поради преждевременната смърт на Б. Пенев, осмият том — *„Избрани писма“*. Това второ издание на антологията (без обозначена година, но по справките 1921) е озаглавено:

„На Острова на блажените. Антология. Биографиите на поетите са написани, а стиховете

преведени от **Пенчо Славейков**. Портретите е рисувал **Никола Петров**. Под редакцията на **Боян Пенев**.“

Това издание, след смъртта на Б. Пенев, е препечатано няколко пъти от издателство *„Хемус“* — пак без обозначени години, но — по библиографските справки — в 1929, 1940 и 1946 г. Докато препечатванията от 1929 и 1940 г. са отбелязани все като второ издание (защото са негови повторения), изданието от 1946 г. — без да е променено нещо в него — е отбелязано като трето. Фактически и това е второто (Б. Пеневото) издание. За трето издание трябва да се смята настоящото.

Боян Пенев е дългогодишен професор по българска и славянски литератури в Софийския университет. Роден е в 1882 г. в Коларовград, завършва гимназия в Русе и славянска филология в София. Избран за доцент при катедрата по българска и славянски литератури в 1909 г., починал в 1927 г. По-важни трудове: *„Петко Р. Славейков“*, 1906 г.; *„Паисий Хилендарски“*, 1910 г.; *„Г. С. Раковски“*. Биография, 1917 г.; *„Българските преводи на «Кримски сонети»«*, 1926 г.; *»Българска литература“*, 1930 г.; *„История на новата българска литература“*, т. I-IV, 1931–36 г., и други. Боян Пенев е известен като учен с голяма ерудиция; отличен познавач на славянските литератури, особено на полската, той е направил много за тяхното популяризиране в България. Макар и привърженик на културно-историческия метод, той успява в повечето случаи да се домогне до стихийно-материалистическото обяснение на явленията. Неговата обширна *„История на новата българска литература“* съдържа огромен брой факти и показва отлично познаване на изворите. Докосвайки се до явленията на съвременната българска литература, Пенев се проявява като привърженик на немската идеалистическа естетика и пропагандира буржоазните индивидуалистични и антиреалистични тенденции и

принципи. Той е в близки отношения с кръга около сп. *„Мисъл“*, в което печата и някои от първите си литературни статии. Б. Пенев има големи заслуги по редактирането на съчиненията на Пенчо Славейков, като е ползвал материали и бележки на писателя, много от които по-късно са изчезнали и без работата на Пенев не биха се взели пред вид — и биха се загубили някои от поправките, допълненията и указанията на Пенчо Славейков при работата му над собствените му произведения.

„На Острова на блажените“ има и едно брошурно (силно съкратено) издание. В Държавна библиотека *„Васил Коларов“* е запазено само второто издание на това съкращение, озаглавено:

„Из На Острова на блажените. Студия от Н. Вранчев и отбор стихотворения. Библиотека Ралица — 16. Книгоиздателство Ралица — София.“ (Годината на изданието не е обозначена.)

Авторът на студията и съставител на изданието, покойният литератор *Николай Вранчев*, живееше в атмосферата на преклонение към творческото дело на Пенчо Славейков: библиотеката си назова „Ралица“ по едноименната Славейкова поема, издаде и други негови творби и направи много за популяризирането му сред учащата се младеж, за която главно бе предназначена тая библиотека. Известен е също като преводач на *„Илиадата“* и *„Одисеята“* и като автор на пътеписни книги.

Редица очерци за поетите из *„На Острова на блажените“* и избор на стихотворенията са печатани и в сборниците:

Пенчо Славейков. *„Избрани съчинения“*. Нареди Мара Белчева. София, 1923 г.

Пенчо Славейков. *„Избрани творения“*. Редакция на Димитър Осинин. Критически очерк върху творчеството на Славейков от Стоян Каролев. София, 1948 г.

Пенчо Славейков. *„Избрани произведения“*. Редактори Димитър Осинин и Ангел Тодоров. Том първи — Стихотворения и поеми, 1953 г. Том втори — Проза, 1955 г.

Пенчо Славейков. *„Стихотворения“*. Библиотека *„Наши писатели“*. Редактор Лилия Кацкова. София 1957 г.

Досегашните издания на антологията не са придружени с обяснителни бележки, нито с посочване къде по-рано са печатани (преди включването им в антологията) предварително публикуваните в списания и вестници стихотворения. В *„Бележка на редактора“* в края на редактираното от него издание Боян Пенев пише: „За да улесним изучаването на съчиненията откъм художествена и историко-литературна страна, след завършване на изданието ще дадем един отделен том обяснителни бележки. Там ще посочим подробно различията между отделните редакции на произведенията, поправките и преработките, извършени от поета, като имаме пред вид не само печатните издания, но и неиздадените ръкописи. В този том ще посочим изворите на онези произведения, чиито мотиви са взети от чужди литератури или пък от нашето народно творчество.“ — Такъв том обаче не е излязъл — смъртта на Пенев го преваря. Работата на редактора на сегашното издание при писането на тия бележки е пръв опит в това отношение и поради липсата на вече натрупан материал е непълна — засягаме само по-характерните случаи, с възможни пропуски при отбелязването на първото отпечатване (преди антологията) на стихотворенията, с посочване само на по-важните разлики в редакциите; тия разлики дирим между: такива първи отпечатвания на част от стихотворенията; ръкописа *„Преди мълчанието“*; Пеневото издание — с позоваване при нужда на оригиналното издание (от 1910 г.). Главната цел на

настоящите бележки е да се обяснят и посочат фактите от времето на антологията, засегнати в нея чрез загатвания и иносказание — факти, които са били известни на съвременниците, а сега без отбелязването им много неща в антологията могат да останат неясни.

* * *

Обща бележка за антологията. В *„На Острова на блажените“* Пенчо Славейков си е поставил за цел да представи — чрез бележки за измислени поети и свои стихотворения, дадени като техни — действителността от негово време в България (главно литературния, но също и обществения живот). И бележките, и много от стихотворенията имат силно сатиричен характер и са насочени против политическия гнет, пригаждането към унижаващите условия на буржоазното общество, празния и суетен „живот на столичния beau monde“ (в бележката за Силва Мара), държането на честните писатели и други културни дейци в мизерия („просешката торба на писателя“ в бележката за Ралин Стубел) и др. И в тая книга — макар и в по-малка степен, отколкото в *„Кървава песен“* и другаде — са се проявили някои от слабите страни на Славейковия светоглед, като на няколко места се стига до нападки против социализма, а в *„Химни за смъртта на свръхчовека“* се проповядват нитчеански идеи. Тези места обаче се губят в общия положителен, прогресивен дух на книгата, богата както с посочената критика, така и с поетичната и обществена сила на много от поместените творби.

Островът на блажените. Пенчо Славейков използва за концепцията, която си е създал за тая книга, древногръцката легенда (разработвана и от по-

късни автори) за съществуването на Остров на блажените — легенда, която се свързва и с преданието за изчезналия материк Атлантида, западно от Гибралтар. Решавайки да пише за българския живот в иносказателна форма, като за някаква друга страна, той нарича България Остров на блажените. Тоя остров обаче не е просто повторение на България, а има свои очертания, своя атмосфера — с поетични имена на градове, реки, планини… Такъв град е Артаня (име, образувано — с включването на още едно „а“ — от обратното прочитане на Янтра) — със свой площад на свободата. Други градове: Роса, Ранава, Овеилвес (Севлиево), Антварт (Трявна)… Би могла да се направи цяла карта (неотговаряща пряко на българската) на Острова на блажените по редицата конкретни посочвания в антологията на географски места — цял един свят със свой вътрешен живот.

В образите на поетите на Острова Пенчо Славейков рисува различни страни на собствената си творческа личност, като обаче често има пред вид и други поети (български, а понякога и немски) и вмесва техни черти и прояви в бележките.

Имената на поетите. Характерно е, че Славейков не включва в антологията двете имена на измислени поети, Ферхад Меддахи и Олаф ван Гелдерн, с които вече си е служил, като е подемал старата традиция в световната литература — поетът да говори за себе си като за някакъв друг поет, комуто приписва свои стихове. Едното от тия имена е много източно, другото — много западно, за да могат да отговорят на задачата му — иносказанието му да рисува по основа българския живот, да представя българската литература. От друга страна, презимената с окончание „ов“ биха нарушили мистификацията, тя би станала съвсем прозирна — и той тръгва по един среден път: имена от български тип, но с по-старинно звучение, което може да бъде

възприето и като чуждо (тъй като такива имена съществуват и другаде, особено в някои славянски страни). Презименното окончание „ов“ се явява в езика ни едва през Възраждането — преди това, още в древна България, обикновено към името се прибавя прякор, който често става фамилен (фамилно презиме); неведнъж — две имена, като и двете са пряко име (не презиме). По своя вид тия именувания са от типа, който е възприет от Славейков в антологията. Йордан Иванов в книгата си *„Богомилски книги и легенди“* говори за богомила Йоан Чурила. Да се сравнят и имената: Владислав Граматик, Григорий Цамблак и др. Такива имена и сега се срещат — пряко наши или на живеещи у нас славяни от други народности (сред списъка на сътрудниците на сп. *„География“* например срещаме полското име Мартин Главня). По времето на Славейков подобни са и имената на емигранти или преселници в България — Иван Калина, известен книжовник и сътрудник на *„Мисъл“*, печатаря на Славейковите книги Иван Кадела и др.

За основа на имената на поетите в антологията Славейков взема сборника *„Български народни песни“*, събрани от Димитър и Константин Миладинови (1861 г.) — както имена от самите песни, така и от именния списък в края на книгата. Тези имена са групирани в три дяла — мъжки, женски и презимена. Славейков си е служил свободно с тях, като е правил различни съчетания. От мъжките имена е взел Видул, Доре, Велко, Китан, Нено, Нягул, Ралин, Недан, Витан; някои женски имена е сложил като презимена (Груда, Меруда, Доля, Чубра), а Фингар — направо от списъка на презимената; женските имена от списъка Тиха и Стамена съществуват и като мъжки имена и той именно като такива ги е взел — Тихо, Стамен (име, което у него иде и направо от живота). Леко е променил някои от имената — Секул (вм. Секула). Името Боро (Борис) е взел

в често срещаната умалителна форма — Боре. Други имена и презимена взема изобщо от народните песни или ги съставя по поетичните признаци на отделни думи (Бойко, Кавела, Вечер, Стубел и др.). Близка му е и мисълта — да се изрази с имената, които приема или съставя, характеристиката на поета, така както го е замислил: Ветко, Вихор, Година и др. Затова — по-подробно в обяснителните бележки за текстовете в антологията за отделните поети.

---

[1] Акцентирането на втората буква „н“ в заглавието е според изданието от 1958 г. поради настъпила промяна на правописа. Бел.кор.ел.изд. ↑

Източник: П. П. Славейков. На Острова на блажените. Ред. и бел. А. Тодоров. Варна: LiterNet, 2001–2002.

Илюстрации: Никола Петров, 1910

Цялото заглавие на книгата е *„На Острова на блажените. Антология. Биографиите на поетите са написани, а стиховете преведени от Пенчо Славейков. Портретите е рисувал Никола Петров. Издателя Александър Паскалев печата антологията в придворната печатница на Иван Кадела, София, 1910 година, месец ноември, в две хиледи книги на брой“*.

Издание:
П. П. Славейков
Събрани съчинения в осем тома. Т.2.
Ред. и бел. А. Тодоров. София, 1958.

Редактор: Лилия Кацкова
Художник: Александър Поплилов
Худ. редактор: Елена Маринчева
Техн. редактор: Ветка Гуджунова
Коректор: Жулиета Койчева

Формат: 16/54/78;
Тираж 12000 екз.
Печатни коли 22
Изд. коли: 15.84
Л.к. IV
Поръчка №81|1958 г. на издателство „Български писател“
Дадена за набор на 18.VI.1958 г.
Излязла от печат на 30.VIII.1958 г.

Цена 11.00 лв
Книжно тяло: 7.00 лв; подвързия: 3.50 лв.; обложка и приложения: 0.50.

ДКП „Дечо Стефанов“ — София

ЗАСЛУГИ